

316.637

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

A
MAGYAR TANSZÉK
FOLYÓIRATA

4.
2009

3 1 6 . 6 3 7

ETO: 821.511.141+811.511.141 YU ISSN 0350 2430

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

STUDIES
AZ ÚJVIDÉKI BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR TANSZÉKÉNEK FOLYÓIRATA
2009. XL. évf. 4. sz. ÚJ FOLYAM X. évf. 4. sz.

ÚJVIDÉK

2009

4.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

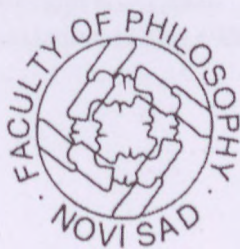

UNIVERSITY OF NOVI SAD

PAPERS OF HUNGARIAN STUDIES

OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY

VOLUME XL-4/X-4

NOVI SAD

2009

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK
HUNGAROLOŠKA SAOPŠTENJA
PAPERS OF HUNGARIAN STUDIES

Az Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kara
Magyar Tanszékének folyóirata

Megjelenik évente négy szám.

A kiadásért felel: Ljiljana Subotić, dékán
Felelős szerkesztő: Lánicz Irén
Főszerkesztő: Harkai Vass Éva
Szerkesztőbizottság: Deréky Pál (Bécs), Fazekas Tiborc (Hamburg),
Jankovics József (Budapest), Tuomo Lahdelma (Jyväskylä),
Andrić Edit, Cseh Márta, Gerold László és Utasi Csilla
Szerkesztőségi titkár: Kovács Rác Eleonóra

ETO-besorolás: Csáky S. Piroska
Angol fordítás: McConell-Duff Márta
Lektorok: Cseh Márta, Harkai Vass Éva, Kovács Rác Eleonóra

A szám megjelenését
a Vajdaság Autonóm Tartomány Oktatási és Művelődési Titkársága,
valamint a Szülőföld Alap támogatta.

Szerkesztőség: BTK, Magyar Tanszék
21000 Újvidék/Novi Sad, Dr. Zoran Đinđić u. 2.
Tel.: (021) 458-673, e-mail: hungar@ff.uns.ac.rs

TARTALOM

NYELVTUDOMÁNY

- LÁNCZ Irén: Vajdasági magyar beszélt nyelvi vizsgálatok:
a dicséretre adott válaszok 1–15
- MOLNÁR CSIKÓS László: Magyar személynevek használata
Szerbiában 16–30
- RAJSLI Ilona: Divatjelenségek a vajdasági magyarok
utónévodásában 31–44
- PÁSZTOR KICSI Mária: Kommunikatív szakaszok
és kommunikatív egységek az aktuális tagolás vizsgálatában . . . 45–56
- KATONA Edit: „Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát”
A zene és a hangszerek mint a metaforák forrástartományai . . . 57–74
- ANDRIĆ Edit: A szenttamási gyerekek kétnyelvűsége és magyar
nyelvhasználata 75–99
- CSEH Márta: Pszicholingvisztikai szakszavak és -kifejezések
*Kísérlet a pszicholingvisztika gyakoribb magyar és szerb
terminusainak egymáshoz rendelésére* 100–110

IRODALOMTUDOMÁNY, FOLKLORISZTIKA, MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

- HARKAI VASS Éva: Holt költők, emlékezet, (élő) hagyomány
Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva* 111–119
- JUNG Károly: Szent Sabbas (Száva) magyarországi csodája
*Egy motívum útja a Bibliától a hagiográfiáig
és folklorizálódása a szerb népköltészetben* 120–143
- NÉMETH Ferenc: A fiatal hidasok felállása 1950 áprilisában
és az Ifjúság Szava 144–159

SADRŽAJ

LINGVISTIKA

- Iren LANC: Istraživanja mađarskog govornog jezika u Vojvodini:
odgovori na reči pohvale 1–15
- Laslo MOLNAR-ČIKOŠ: Upotreba mađarskih ličnih imena
u Srbiji 16–30
- Ilona RAJŠLI: Moda u davanju imena kod Mađara
u Vojvodini 31–44
- Marija PASTOR-KIČI: Komunikativni periodi i komunikativne
jedinice u analizi aktuelnog rasčlanjivanja 45–56
- Edita KATONA: „Krudijeva muzika harfe lebdi iznad australske noći”
Muzika i muzički instrumenti kao izvor metafora 57–74
- Edita ANDRIĆ: Dvojezičnost dece iz Srbobrana i njihov način
izražavanja na mađarskom 75–99
- Marta ČEH: Stručne reči i izrazi u psiholingvistici
*Pokušaj upoređivanja čestijih mađarskih i srpskih termina
iz psiholingvistike* 100–110

NAUKA KNJIŽEVNOSTI, FOLKLORISTIKA, ISTORIJA KULTURE

- Eva HARKAI-VAŠ: Mrtvi pesnici, sećanje, (živa) književna tradicija
Oto Fenjveši: „*Halott vajdaságiakat olvasva*”
(*Čitajući mrtve vojvođanske autore*) 111–119
- Karolj JUNG: Čudo svetog Save u Mađarskoj
*Put jednog motiva od Biblije do hagiografije i njegova
folklorizacija u srpskoj narodnoj poeziji* 120–143
- Ferenc NEMET: Nastup mladih pisaca oko časopisa „Híd” u aprilu
1950. i list „Ifjúság Szava” 144–159

CONTENTS

NYELVTUDOMÁNY

LINGUISTICS

- LÁNCZ, Irén: Hungarian Spoken Language Studies in Vojvodina:
Compliment Responses 1–15
- MOLNÁR CSIKÓS, László: The Use of Hungarian Personal
Names in Serbia 16–30
- RAJSLI, Ilona: Phenomena in the Name Giving Fashion among
the Hungarian Population in Vojvodina 31–44
- PÁSZTOR KICSI, Mária: Communication Sections and
Communication Units in Actual Sentence Division 45–56
- KATONA, Edit: "That's Krúdy's harp that twangs in the
Australasian dark"
Music and instruments as the source range of metaphors 57–74
- ANDRIĆ, Edit: Bilingualism and Hungarian language use of
children by Szenttamás 75–99
- CSEH, Márta: Psycholinguistics Related Terms and Expressions
*An Attempt at Matching Hungarian and Serbian
Psycholinguistics Related Terms and Expressions* 100–110

LITERATURE, FOLKLORE, CULTURAL HISTORY

- HARKAI VASS, Éva: Dead Poets, Remembrance,
(Living) Tradition
Ottó Fenyvesi: *Halott vajdaságiakat olvasva* 111–119
- JUNG, Károly: Saint Sabba's (Sava's) Miracle in Hungary
*The pathway of a motive from the Bible to hagiography
and its folklorification in Serbian folk-poetry* 120–143
- NÉMETH, Ferenc: The Rise of the *Hidasok* in April 1950 and
the *Ifjúság Szava* 144–159

ETO: 811.511.141:81'233
811.511.141:808.56

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

LÁNCZ IRÉN

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
lancz@eunet.rs

VAJDASÁGI MAGYAR BESZÉLT NYELVI VIZSGÁLATOK: A DICSÉRETRE ADOTT VÁLASZOK*

Hungarian Spoken Language Studies in Vojvodina: Compliment Responses

Ha dicséretet kapunk valakitől, arra válaszolnunk kell, ezt diktálja az udvarias viselkedés normája. A válaszadás sokféle lehet, a válaszoló elfogadja vagy elutasítja a dicséretet, de az elkerülést is választhatja. E három főstratégián belül alcsoportok különíthetők el, melyek fokozatot is jelentenek. A stratégiatípusok közül történő választást befolyásolhatja, hogy mi képezi a dicséret tárgyát, továbbá az életkor és szociopragmatikai szempontok is alakíthatják a válasz mikéntjét. A válaszok nagyobb része stratégialáncokat tartalmaz, melyek egyik eleme leginkább a köszönet. Az értékelés elfogadása állandó viselkedési jellemző, tehát az Egyetértés maxima javára billen a mérleg a Szerénység maximájának rovására.

Kulcsszavak: dicséret, bók, szituáció, stratégia, stratégialánc, elfogadás, elutasítás, elterelés, az Udvariasság Elve, maximák, szerénység, egyetértés, megerősítés

Munkám folytatása az elmúlt években végzett kutatásaimnak. A kérés, a bocsánatkérés és a visszautasítás jellegzetes vajdasági stratégiáinak bemutatása után ezúttal egy negyedik beszédaktusnak, a dicséretre, bókra adott válaszoknak alakulását vizsgálom. Ez a beszédaktus az expresszívumok közé tartozik, és a dicsérettel, a bókkal szomszédsági párt alkot, ugyanis ha valaki kedvező megjegyzést tesz velünk kapcsolatban, arra reagálnunk kell, a vá-

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 148026D számú projektuma keretében készült.

laszadás nem maradhat el, mert ezt várja el a beszédpartner, ezt diktálja a nyelvi viselkedés szabálya. A számunkra kedvező megjegyzés megnevezésének mindkét formáját használjuk, de nyelvünk különbséget tesz a két szó jelentése között. A *dicséret* szóhoz általános jelentés kapcsolódik, a *bók* viszont főleg a férfiak kedveskedő, széptevő kijelentését, gesztusát jelenti. Mivel az általam vizsgált anyagban nem az utóbbi esetek dominálnak (ugyanis kevés férfi adatközlőm volt), a továbbiakban a *dicséret* szót használom. Szili Katalin is kutatta ezt a beszédaktust, de ő az egyszerűség kedvéért a *bók* szó mellett döntött, tanulmányának címében is ezt a megnevezést találjuk (SZILI 2004).

A kutatás célja feltárni a dicséretre adott válaszok jellegzetes stratégiáit, választ adni arra, mitől függ a stratégiaválasztás, mi irányítja a válaszadó nyelvi viselkedését, és a lehetőségekhez mérten rámutatni azokra az egyezésekre vagy különbségekre, amelyek a különböző kultúrákban megtalálhatók.

A dicséretre adott válaszokat diskurzuskiegészítő kérdőívvel gyűjtöttem. Annak ellenére, hogy ez a módszer elrejtheti a finom árnyalatokat, a viselkedési minták kirajzolódását mégis lehetővé teszi. Az adatokat 120 adatközlő szolgáltatta, 31 csantavéri nyolcadikos diák, 48 egyetemista és 41 magyartanár.

A vajdasági adatok egyértelműen mutatják, hogy a válaszolók legtöbbször stratégiáláncokat szerkesztenek, ezek könnyen elkülöníthetők egymástól, minősítésük azonban nem mindig egyszerű. A válaszok besorolásának arra a rendszerére alapoztam, melyet Szili Katalin dolgozott ki. A szerző az egyes helyzeteket az angol és más nyelvek adatai alapján alakította ki, de változtatásokat is eszközölt. Így, ha csak részben is, de lehetséges az összehasonlítás különböző nyelvek és kultúrák nyelvi viselkedésmódjai között.

A dicsérő és a válaszoló általában közeli viszonyban áll egymással, barátok, jó ismerősök és jórészt egyenrangúak, azonos társadalmi státusúak. A kérdőív szituációit ehhez a tényhez kellett igazítani. Ez utóbbi szűkítést jelent a már említett három másik beszédaktus adatainak gyűjtéséhez képest. A követett stratégiákat befolyásolja, hogy ki dicsér kit, a *bók* esetében annak gyakoriságát is meghatározza. Ennek az az oka, hogy a nők így fejezik ki szolidaritásukat, de mint Szili Katalin írja, a kapcsolatfelvételnél is fontos szerepet játszik. A nemek közötti különbségeknek a külföldön megjelent tanulmányok nagy figyelmet szentelnek. A szituációk kialakításánál is Szili kérdőívére támaszkodtam.

Az 1. szituációban a külsőre tett megjegyzésre, a 3.-ban külső adottság megdicsézésére kellett válaszolniuk az adatközlőknek. A 2.-ban és a 8.-ban képességüket dicsérték (tánc tudásukat és előadói képességüket), a 6.-ban és 7.-ben tulajdonukkal kapcsolatban tett pozitív megjegyzésre (drága bőrkabát és bútor), a 4.-ben és az 5.-ben tehetségükről nyilatkoztak elismerőleg (dolgozat, vendéglátás), és erre kellett reagálniuk az adatközlőknek.

A pragmatika kedvelt témája a bókra és a dicséretre adott válaszok kutatása. Pomerantz két, e témával foglalkozó műve időtállóan bizonyult, megjegyzései beépültek a későbbi kutatásokba, tehát az anyag feldolgozásakor alapul szolgálnak. Pomerantz szerint a beszédaktus legfőbb vonása, hogy a beszélőnek egyensúlyoznia kell két, a konverzációt meghatározó kötelezettség között: egyet kell értenie partnerével a konfliktus elkerülése érdekében, ugyanakkor konverzációs kötelezettség az is, hogy minimalizálja az öndicséretet. Pomerantz úgy látja, hogy a két kötelezettség feloldása három, egymást részben fedő, részben szembenálló válaszstratégia alkalmazásával lehetséges. Miles klasszifikációjában háttérbe szorul a hármas felosztás, új kategóriák bevezetésével árnyaltabbá tette a rendszert. Nála megjelenik a bók viszonzása és a teljesítmény történetére utaló kategória. Holmes taxonómiája még több stratégiatípust tartalmaz. Szili Katalin ebből indul ki, de megőrzi Pomerantz hármas felosztását. Szili 14 tagúvá bővítette az osztályozást, és Holmeséhoz viszonyítva új stratégiákat határozott meg, mert így kívánta a magyarországi anyag, néhány esetben pedig az alkategória megnevezésén változtatott.

Szili Katalin rendszere:

1. táblázat: Főstratégiák és stratégiatípusok

FŐSTRATÉGIÁK			
Strat.	ELFOGADÁS	ELTERELÉS	EGYET NEM ÉRTÉS
1.	Egyetértés kifejezése: <i>Tudom, nekem is tetszik.</i>	A bók másra háritása: <i>A tánctanáromnak köszönhetem.</i>	Lefokozó megjegyzések: <i>Nem volt ez olyan jó. Jobb is lehetett volna.</i>
2.	Köszönet: <i>Köszönöm. Köszí.</i>	Elterelő magyarázat: <i>A piacon vettem.</i>	Zavar kifejezése: <i>Zavarba hozol.</i>
3.	Öröm kifejezése: <i>Örülök, hogy neked is tetszik.</i>	Igyekezlet kifejezése: <i>Nagyon igyekeztem.</i>	A bók minősítése: <i>Ezt most komolyan mondd?</i>
4.	Tréfálkozás: <i>Jobban táncolok, mint egy maci?</i>	Figyelman kívül hagyás: <i>Mikor vizsgálod?</i>	Egyet nem értés: <i>Nem igaz.</i>
5.	A bók viszonzása: <i>A tiéd is szép. Te is jól táncolsz.</i>	Kétkedés: <i>Tényleg így gondoldod?</i>	

A vajdasági anyag feldolgozásakor e rendszerbe soroltam be a válaszokat. Egy alkategóriát kihagyhattam, mert adatközlőim nem éltek vele, ez a figyelmen kívül hagyás (az elterelés egyik változata). Az elterelő megjegyzést átértelmeztem, mert sok válaszban nem arról van szó, hogy másról kezd a válaszoló beszélni, hanem a megdicsért tulajdonsággal, képességgel, teljesítménnyel kapcsolatosak a megjegyzések, valamiféle indoklás, magyarázkodás a témája, tehát nem semleges információ. A kategória megnevezésén is változtattam, elhagytam az *elterelő* jelzőt.

A válaszok mellett több esetben utalás van nonverbális jelzésre. Az adatközlők megjegyzik, hogy mosoly kíséri a választ. Értelmezése csak akkor egyértelmű, ha ezt is feltünteti a válaszoló, egyébként nem mindig az elfogadás/egyértetés jele, van, amikor a zavart fejezi ki, és ez is szerepel a válaszban: *Zavartan mosolygok*. Kifejezhet azonban egyebeket is, mint a következő válaszokban: *Gúnyosan mosolygok, majd megköszönöm. Illedelmesen mosolygok, majd köszönetet mondok*. A mosoly mellett nevetés is kísérheti a választ: *Apámtól örököltem – majd elnevetem magam*. Azaz a válaszoló nem gondolja komolyan, amit mond.

Az adatok feldolgozása

A válaszoknak csak 32,39%-ában választottak az adatközlők egy stratégiát. Minden szituációban van ilyen megoldás, leginkább az egyértétést fejezik ki (az 1., 3. és 5. szituációban ez dominál): *Tudom. Köszö. Köszönöm a dicséretet. Hát örülök, hogy tetszett. Igen. Nekem is tetszik. Már mások is mondták. Remélem is! Én is úgy gondolom*. Viszont a 8.-ban az elterelésre utalnak gyakrabban egy stratégiával: *Ismerős unszolására vettem részt, igazándiból nem szeretek szerepelni. Hát ez a szakmám. Nem csak az én érdemem, csapatmunka volt. Igyekszem. Izgultam, nem szeretek szerepelni. Megpróbáltam a legjobb lenni*. A 4. szituációban legtöbbször az egyet nem értés a válasz: *Én nem vagyok megelégedve magammal, jobban fel kellett volna készülnöm. Hát jobban kellett volna figyelned, sok helyen inogott alattam a talaj. Lehet, hogy első látásra érdekes, de csak úgy összedobáltam. Nekem nem tetszett*. Eltérések vannak az életkorok szerint is: a diákok válaszainak 24,19%-ában, az egyetemistákéinak 25,78%-ában, a tanárokéinak 46,34%-ában egy stratégia van.

A stratégiakombinációk hihetetlen változatosságot mutatnak, mondhatjuk azt is, hogy szinte mindenféle kombináció megjelenhet a válaszokban. Vannak azonban tipikusnak tekinthetők is. A stratégiakombinációkon belül az egyes stratégiák könnyen elkülöníthetők egymástól (csak nem mindegyiket egyszerű minősíteni), és a feldolgozásakor mindegyiket külön-külön is figyelembe kell venni.

A fő stratégiák a következőképpen alakulnak:

2. táblázat: A főstratégiák előfordulása százalékban

Situációk	FŐSTRATÉGIÁK		
	ELFOGADÁS	ELTERELÉS	EGYET NEM ÉRTÉS
1.	49,77	26	24,21
2.	71,35	16,08	12,56
3.	77,15	11,16	11,67
4.	49,32	12,10	38,56
5.	64,07	28,15	7,76
6.	50,23	32,53	17,22
7.	72,58	26,39	1,01
8.	55,56	35,96	8,37

A félkövérrel jelölt számok a situáción belüli legnagyobb arányt mutatják.

Az egyetértés stratégiatípusai minden situációban dominálnak, de választásuk aránya eltér az egyes situációkban. A 3.-ban a legmagasabb az előfordulás (77,15%), de 70%-on felüli az arány a 2. és a 7. situációban is. A legkisebb a 4.-ben, de itt is gyakoribb, mint bármelyik másik stratégiatípus. Az elterelés valamelyik változatát a 8. situációban választották, legkevesebb ilyen válasz a 3. situációban található. Egyet nem értést leggyakrabban a 4. situációban fejeztek ki. A 7. situációban az elfogadás és kisebb mértékben az elterelés magas előfordulása minimálisra csökkentette az egyet nem értést.

A stratégiatípusok közül az adatközlők legtöbbször a köszönetet választották (35,87%), a legnagyobb számban egy (vagy több) másik stratégiatípussal kombinálva használják. A sorrend sokféle lehet, de az adatok azt mutatják, hogy a köszönet leginkább megelőzi a többi kategóriát.

a) Az elfogadás egy másik kategóriájával kombinálva:

Köszí szépen, ez jólesett.

Oh, hát köszi, a tied is tetszik.

Kösz szépen, te is [jól nézel ki].

Kösz. A te szobád bútorai is szép.

Kösz. Örülök, hogy tetszett.

Nagyon rendes vagy! Köszönöm!

Tényleg? Én nem érzem így, de azért igyekszem. Kösz!

b) Az eltereléssel kombinálva:

Köszí, de nem nagy szám. Otthon csak gyorsan valamit kitaláltam, és azt irtam le.

Köszönöm, pedig nagyon ideges voltam.

Köszönöm. Ez valószínűleg nem az a kabát, mert nem volt drága. Örülök, hogy megvettem.

Köszí, volt kitől tanulnom.

Oh, köszönöm. Pedig nagyon fáradt vagyok.

Köszí, nekem is nagyon tetszik! Anyukámnak nem tetszik, de nem érdeklő, hiszen a én szobámban van a helye.

Kösz! Táncoltam tíz évig versenyszerűen. Különbben te is jól mozogsz. Te nem jártál táncra?

c) Az egyet nem értéssel kombinálva:

Köszönöm, szerintem lehetett volna jobb is.

Nem volt nagy valami, de azért kösz.

Köszönöm, én leárazva jutottam hozzá a piacon.

Köszönöm szépen. Nagyon jólesik, mivel nem vagyok egy profi szakács.

Köszönöm! Igazán? Az enyém nem volt olyan drága.

Igazából nagyon összeceptam, de reméltem, hogy nem veszitek észre.

Örülök, hogy tetszett. Köszí!

A gyakoriságot tekintve a köszönetet a magyarázat követi. A válaszok mondatainak 15,45%-a ez a stratégiatípus, mely önmagában is állhat, de leginkább stratégiaegyüttesekben találjuk. A mondatok 10%-a lefokozás. A többi stratégiatípus aránya kisebb. Íme a többi adat: egyetértés 9,39%, viszonzás 8,48%, öröm 5,93%, igyekezet 5,09%, másra háritás 2,36, egyet nem értés 2,30%, minősítés 1,87%. Három alkategória nem sokszor fordul elő: kétkedés 0,78%, zavar kifejezése 0,66%, és az előfordulás arányát tekintve az utolsó helyen a tréfa áll, mindössze 0,54%-kal. Annak ellenére, hogy nem hiszük el a dicséretet, vagy nem értünk egyet a pozitív minősítéssel, nem „ütjük el” tréfával a felénk irányuló gesztust. (Az előfordulási arányok a 2. táblázatban találhatók.)

Az ELFOGADÁS alkategóriái közül az egyetértés legtöbbször a 3. szituációban szerepel, valamennyivel kisebb az előfordulása a 7.-ben, a 8.-ban és az 1.-ben csak néhány adatközlő választotta. (A számadatok közlésétől eltekintek.) A köszönet az 1. és 8. szituációban fordul elő, szinte megegyező számban találjuk a válaszokban, valamennyivel kevesebb a köszönetet (is) tartalmazó válasz a 7. és a 3. szituációban, legkisebb a száma az 5.-ben. Az öröm kifejezését legtöbbször az 5.-ben, a viszonzást a 2.-ban választották. Az

ELTERELÉS változatai szituációként szintén különböző előfordulást mutatnak: a másra háritást a 7.-ben, a magyarázatot a 6.-ban, az igyekezetet az 5.-ben, a kétkedést az 1.-ben (az egész korpuszban mindössze 13 adat van rá) találjuk legnagyobb számban. Az EGYET NEM ÉRTÉS alkategóriái közül a lefokozás a 4. szituációban nagyon magas, majdnem annyiszor választották, mint a köszönetet (78 adat van rá!), a 7.-ben viszont mindössze egy alkalommal fordul elő. A minősítés nem tartozik a gyakran választott stratégiák közé, mégis leggyakoribb az 1.-ben, és csak egy adat van rá a 7.-ben. Zavarukat csak két szituációban fejezték ki az adatközlők, a 2.-ban egy adat van rá, a 3.-ban 10. Az egyet nem értés körülbelül olyan gyakori, mint a másra háritás, csak hogy más a megoszlás a szituációkban, ugyanis az előfordulás számát tekintve kiemelkedik az 1. szituáció, melyben 18 adatközlő választotta, a 2. szituációban 8 adatot találunk. A 7.-ben nem adatolható, a többi szituációban mindössze két, illetve három adat van rá.

Egyszóval az adatok azt bizonyítják, hogy a stratégiaválasztás attól is függ, hogy mi a dicséret tárgya.

A szakirodalom a nemek közötti különbségeket elemzi, mert ez fontos faktor a dicséret tárgya mellett. Ez a vizsgálat az életkorra mint a stratégiaválasztást befolyásoló tényezőre tér ki. A hipotézist – mely szerint az életkor-nak is szerepe lehet a dicséretre válaszolás mikéntjében – az alábbi adatok igazolják:

3. táblázat: A választási stratégiák százalékos szituációk és életkor szerint (120 adatközlő)

Szituáció	ELFOGADÁS						ELTERELÉS						EGYET NEM ÉRTÉS			
	Egyet- értés	Kö- szö- net	Öröm	Tré- fa	Vi- szon- zás	Másra hárí- tás	Magya- rá- zat	Igye- ke- zet	Két- ke- dés	Lefo- ko- zás	Minősí- tés	Za- var	Egyet nem értés			
1. szit. külső tulajd.	D	3,23	93,54	-	25	-	58,06	3,22	3,22	12,90	-	-	6,45			
	E	6,25	62,5	-	10,41	-	45,83	4,16	4,16	22,91	8,33	-	20,83			
	T	-	70,73	9,75	-	4,87	-	9,75	17,07	14,39	17,07	-	14,63			
2. szit. késztség: tánc	D	6,45	74,19	1,22	-	*48,38	3,22	6,45	-	19,35	-	-	9,67			
	E	20,83	79,16	2,08	2,08	25	16,66	-	2,08	10,41	4,16	2,08	4,16			
	T	9,75	58,53	4,87	2,43	9,75	*31,70	9,75	-	7,31	-	-	7,31			
3. szit. fizikai adott- ság: szem	D	45,16	*74,19	3,22	-	*45,16	3,22	6,45	-	*6,45	-	-	3,22			
	E	27,08	72,91	2,08	4,16	14,58	14,58	-	-	4,16	6,25	6,25	-			
	T	39,02	31,70	4,85	2,43	17,07	7,31	-	4,85	2,43	7,31	*17,07	2,43			
4. szit. telji: dolgozat	D	9,67	64,51	*16,12	3,22	19,35	3,22	6,45	3,22	64,51	3,22	-	9,67			
	E	8,33	54,16	25	-	8,33	14,58	8,33	2,08	72,91	-	-	-			
	T	9,75	43,90	9,75	-	7,31	-	12,19	-	56,09	9,75	-	-			

5. szit. telj.: vendég	D	*16,12	38,70	16,12	–	*48,35	6,45	19,35	16,12	–	9,67	–	–	–
	E	2,08	60,41	22,91	2,08	25	6,25	22,91	25	0,49	8,33	2,08	–	4,16
	T	2,43	46,34	31,70	–	14,63	–	11,16	14,56	0,49	12,19	–	–	2,43
6. szit. tulajdon: kabát	D	32,25	48,38	–	–	6,45	6,45	32,25	–	–	38,70	3,22	–	–
	E	*35,41	61,75	6,25	–	1,94	4,16	41,66	6,25	2,08	16,66	–	–	2,08
	T	4,87	31,70	4,87	–	2,43	2,43	*68,29	–	2,43	29,26	2,43	–	2,34
7. szit. tulajdon: bútor	D	41,93	74,19	3,22	–	6,45	*16,1	19,35	–	–	–	3,22	–	–
	E	60,41	75	10,41	6,25	1,94	1,45	31,25	6,25	–	–	–	–	–
	T	18,51	41,46	*24,39	2,43	2,43	2,43	36,58	9,75	–	1,43	–	–	–
8. szit. készség: előadás	D	9,67	80,64	9,67	–	9,67	9,67	32,25	9,67	–	6,45	3,22	–	6,45
	E	4,16	72,91	16,66	–	2,08	4,16	43,75	14,58	2,08	16,66	4,16	–	–
	T	–	65,85	9,75	–	4,87	7,31	39,02	17,07	–	2,43	–	–	–
Összes (1650 n) %-ban		9,39	35,87	5,93	0,54	8,48	2,36	15,45	5,09	0,78	10,78	1,87	0,66	2,30

D = diákok, E = egyetemisták, T = tanárok

A félkövérrel jelzett számok a legmagasabb értéket jelölik a főstratégián és az életkori csoporton belül. A * a korcsoportokon belüli nagy eltérésekre utal.

Ahogy az összesített adatokból is látható, a köszönet a leggyakoribb válasz, s ez jellemző mindhárom korcsoportra. A külső tulajdonságot érintő dicséretre rutinszerűen válaszolunk, megköszönjük, bár tudjuk, nemigen van valóságtartalma. A diákok többször választották, mint a másik két csoport, és ők fűztek hozzá legnagyobb arányban magyarázatot. A lefokozás legtöbbször az egyetemistáknál fordult elő.

A készség (tánc tudás) megdicséresét a fiatalabbak nagyobb százalékban köszönték meg, mint a tanárok, az egyetemisták a köszönet mellett nagyobb arányban egyetértettek a dicsérettel, és ennél valamennyivel kisebb arányban magyarázatot (is) hozzáfűztek. Érdekes, hogy a legfiatalabbak többször viszonyozták a dicséretet, mint a tanárok, emellett többször éltek lefokozással, mint az idősebbek. Az előadói készség megdicséresékor a köszönet mellett a magyarázat a jellemző reagálás, de az igyekezetre vonatkozó eleme is van a válasznak, és többen örömeiket is kifejezik. Az igyekezetre több tanár utalt, mint fiatal. Az egyetemisták ugyanolyan arányban választották az öröm stratégiátípust, mint a lefokozást.

A fizikai adottságra vonatkozó vélemény kényelmetlen helyzetbe hozhat bennünket, ezért igyekszünk gyorsan kikerülni belőle. Köszönetet inkább a fiatalok mondanak, a diákok sokszor viszonyozzák a dicséretet. A tanárok válaszaiban sokszor van egyetértés, és zavartságukat is kifejezik. A diákok szemük színének megdicséresékor nem jönnek zavarba.

A teljesítés (dolgozat/beszámoló) megdicséresékor a köszönet mellett mindhárom korosztálynál nagy százalékot tesz ki a lefokozás, de az igyekezetre is van utalás, ugyanúgy, mint a vendéglátás és az előadói készség megdicséresékor. Örömeiket inkább a diákok fejezik ki, és ők viszonyozzák a legnagyobb százalékban a dicséretet.

A háziasszonyi vagy házigazda szerep megdicséresét is nagy arányban fogadják köszönettel, leginkább az egyetemisták. A diákok megegyező arányban értenek egyet és örülnek a dicséretnek, és viszonzással is ők élnek legnagyobb százalékban.

A tulajdon (drága bőrkabát) értékét inkább a fiatalok ismerik el, a felnőttek reagálására inkább a magyarázat jellemző. A diákok közül azonban többen le is fokozzák értékét.

A tulajdonra még egy kérdés vonatkozott, de nem értékére, hanem tulajdonképpen a tulajdonos ízlésére (bútor, melyet maguk választottak). A fiatalok nagy része megköszönte a dicséretet, a tanároknak azonban alig a fele, inkább magyarázatot fűztek a dicsérethez. A diákok és az egyetemisták közül sokan egyetértettek a véleménnyel, a tanárok pedig nagyobb arányban örültek a dicséretnek.

Csak néhány jellegzetességet emeltem ki, tovább lehetne részletezni az eltéréseket az egyes korcsoportok között, de ez is elégnek bizonyul annak bizonyítására, hogy az életkor is figyelembe vehető tényező a stratégiaválasztáskor.

A külföldi adatok értékelésekor a szerzők egy része a kultúrák közötti különbségeket mutatja be, másik részük az udvariassági elméletek keretében interpretálja az adatokat. A dicséret és a bók udvariassági gesztus, segíti a kapcsolatteremtést és növeli vagy helyreállítja a beszédpartnerek közötti szolidaritást. A dicséretre és a bókra válaszolni kell, mert ezt kívánja az udvarias viselkedés.

Két udvariassági elméletre alapozhatunk a stratégiaválasztás értékelésekor, a Brown–Levinson- és a Leech-féle rendszerre. Az udvariasságot mindkét rendszer univerzális fogalomként írja le. Brown és Levinson a pozitív és a negatív udvariasság fogalmaival írja le az udvariasságot, rendszerük az egyetértés és az egyet nem értés minősítésére alkalmas. Leech Udvariassági Elve szerint igyekszünk csökkenteni az udvariatlanság benyomását, és ezt úgy érjük el, ha hat maximához tartjuk magunkat. Ezek a következők: a Tapintat, a Nagylelkűség, a Megerősítés (jóváhagyás), a Szerénység, az Egyetértés és az Együttérzés. A Szerénység maximájának a lényege, hogy minimalizáljuk az öndicséretet, és maximalizáljuk önmagunk leszólását. Az Egyetértés maximája elvárja tőlünk, hogy minimalizáljuk az egyet nem értést, és maximalizáljuk az egyetértés kifejezését.

Az elfogadás főstratégia első alkategóriája az Egyetértés maxima megnyilvánulása, s mint Szili Katalin értelmezi, ez van benne az öröm kifejezésében is. A dicséret viszonzása a megerősítés maximájában foglaltakat motiválja. Az egyet nem értés a szerénység megnyilvánulása. Az elterelés is azt szolgálja, hogy elhárítsuk vele a dicséretet, vagy úgy, hogy másnak tulajdonítjuk, vagy úgy, hogy nem reagálunk rá. A kételkedésben is e maxima jellemzői fedezhetők fel, a válaszoló nem utasítja el a véleményt, de érezteti bizonytalanságát.

A stratégialáncok megmutatják, hogy a vajdasági adatközlők válaszaiban merre billen a mérleg, milyen arányban vállalják a pozitív dicséretet, és melyik maxima szerint viselkednek. A legtöbb stratégialánc egyik eleme a köszönet, s mint már volt róla szó, ez a leggyakoribb stratégia, és mivel a gyakoriságot tekintve a második helyen a magyarázat áll, ezzel sokszor kombinálódik a köszönet, csakúgy, mint a lefokozó megjegyzéssel. Ha három vagy több altípus különíthető el a válaszokban, közülük kettő (de néha három is) az elfogadást fejezi ki valamilyen módon, tehát az elfogadás tényét erősítik meg több típus kombinálásával.

Az elfogadás változatai az Egyetértés maximájának felelnek meg, de mivel a viszonzásban megerősítés és tapintat egyaránt van, célszerű külön kezelni. Az elutasítás stratégiatípusai megfeleltethetők a Szerénység maximájának. A két maxima viszonyából látható, mi irányítja válaszolásuk során azokat, akik dicséretet kapnak.

4. táblázat: az Egyetértés és Szerénység maximájának viszonya számokban

Strat.	Egyetértés	Szerénység	Megerősítés és tapintat	A Szerénység viszonya az Egyetértéshez
1.	96	54	15	-42
2.	107	25	31	-82
3.	122	23	28	-99
4.	97	86	13	-11
5.	97	16	33	-81
6.	95	36	7	-51
7.	135	*2	7	-133
8.	107	16	6	-91

A mérleg az egyetértés javára billen, mivel minden szituációban ennek értéke a legmagasabb, és a szerénység csak bizonyos mértékben csökkenti értékét. A 7. szituációban vállalják legnagyobb számban a pozitív értékelést, és a 3., a 8. meg a 2. szituációban is sokszor egyetértenek vele. A Szerénység a 4. szituációban a legkifejezettebb. A magyarországi adatokban is hasonlóan alakul az eredmény, azzal, hogy a 4. és az 5. szituációban a szerénység dominál. A megerősítés és a tapintat kifejezése vendéglátáskor (5. szituáció) mindkét korpuszban kiemelkedik a többi szituációhoz viszonyítva. A vajdasági anyagban magas számot látunk a 2. és a 3. szituációban is, a magyarországiak viszont az 1.-ben és a 8.-ban nagyobb az aránya. A 7. szituációban a vajdaságiak közül meglepő módon csak ketten szerények, a magyarországiak viszont nagyobb arányban (ugyanaz az arányszám a 3. szituációban is).

(1) Köszí. Sok időt fordítottam rá, és mégsem lett teljesen jó.

Stratégiák: 1.2. + 2.3 + 3.4 (elfogadás + elterelés + elutasítás)

(2) *Hát köszí szépen. Szerintem nem volt pontos, és voltak hibáim, de örülök, hogy tetszett neked.*

Stratégiaiák: 1.2. + 3.1. + 1.3 (elfogadás + elutasítás + elfogadás)

(3) *Köszönöm, hogy ilyen kedves vagy hozzám. De tudom, hogy sok volt benne a hibám, de attól kösz.*

Stratégiaiák: 1.2 + 1.5. + 3.1 + 1.2 (elfogadás + elfogadás + elutasítás + elfogadás)

(4) *Kösz, de te is tudod, hogy nem volt hibátlan.*

Stratégiaiák: 1.2. + 3.1 (elfogadás + elutasítás)

Az (1)-ben a három főstratégia egy-egy típusa alkot láncot, egyensúlyba kerül az egyetértés és a szerénység. A (2)-ben az elfogadás főtípus köszönet altípusa közé ékelődik az egyet nem értés egyik típusa, a lefokozás, s ezzel az elfogadás elnyomja a szerénységet. A (3)-ban kétszer fordul elő a köszönet, közéjük ékelődött az elfogadás még egy típusa és a lefokozás. Azaz a 3:1-hez választás igencsak kiemeli a szerénytelenséget. A (4)-ben egyensúlyba kerül a két maxima, mert kiegészítik egymást. Első felében a válaszoló egyetért, a másodikban szerénységéről tesz tanúbizonyságot.

A nyelvi viselkedést azonban nemcsak az udvariasság irányítja, hanem a kultúra is. Azt, „hogy egy adott közösség tagjai miképpen viselkednek egy-egy helyzetben, közös kulturális értékeiktől, történetileg kialakult normáiktól függ” (SZILI 2004; 171). Az amerikai kultúrában nem vállalják a dicséret csökkentését, az elutasítást, mert ez arcuk sérülését okozná. Az angolszász kultúrában a norma szerint meg kell köszönni a dicséretet. A kínaiaknál a követendő norma a szerénység, de ez nem jelenti azt, hogy nem védik arcukat. A mexikói spanyolban kéri a bók megismétlését. A jordániai egyetemistáknál nagy arányban érvényesül az Egyetértés maxima, és megjelenik náluk egy új stratégiatípus, a bókolót dicsérő, áldó állandósult kifejezés (vö. SZILI 2004; 172).

A magyarországi adatok szerint egyensúly van az Egyetértés és a Szerénység maximája között. Önképük – írja Szili Katalin – megköveteli a kellő tartást, de nem kényszeríti őket túlzott megalázkodásra. A szabály a következő: vállalod fel értékeidet, légy magabiztos, de ne túlságosan.

A vajdasági adatközlőknél nincs egyensúly a két maxima között, van azonban egy olyan szituáció (a 4.), melyben a Szerénység nagyobb arányú, mint a többiben. Mi itt Vajdaságban olyan helyzetben vagyunk, hogy vállalnunk kell értékeinket, hogy ne sérüljön önképünk.

Függelék¹

1. Buliban voltál, azután iskolában voltál, és otthon is segítened kellett. Nagyon fáradt vagy, de összeszedted magad. Egy ismerősöd megdicsér: *Milyen jól nézel ki!* Mit mondasz erre ismerősödnek?
2. A buliban megdicsérnek: *Nagyon jól táncolsz.* Te mit mondasz erre?
3. Egy osztálytársad/osztálytársnőd hirtelen így fordul hozzád: *Most látom, milyen szép a szemed!* Hogy reagálsz erre? Mit mondasz?
4. Az órán felolvastad a beszámolót, amelyet rövid idő alatt készítettél el. Tudod, hogy vannak benne hibák és pontatlanságok. Egy osztálytársad óra után így fordul hozzád: *Gratulálok, érdekes volt, amit írtál. Nekem tetszett.* Mit mondasz osztálytársadnak?
5. Képzeld el, hogy külföldi vendég volt nálatok, te vendégelted meg, te készítetted a vacsorát – segítség nélkül. Távozás előtt a következőket mondja: *Köszönöm a vendéglátást, nagyon finom volt minden. Nagyon jól főzöl!* Mit mondanál?
6. Egy igazán drága új bőrkabátban mész iskolába. Barátnődnek/barátodnak mindjárt feltűnik a kabát. Ezt mondja: *De szép a kabátod! Pesten láttam hasonlót méregdrágán.* Hogy reagálsz a megjegyzésre?
7. Egyik barátod eljön hozzád, és megcsodálja az új bútort a szobádban. Elmondod, hogy te választottad. Ő pedig megjegyzi: *Nagyon szép. Jó ízlésed van!* Te mit mondasz?
8. Egy műsorban szerepelsz. Egy ismerősöd megdicsér. Mit mondasz a dicséretre?

Irodalom

- NYOMÁRKAI István (1998): A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr, 3:277–283.
- SÍKLAKI István (1995, szerk.): A szóbeli befolyásolás alapjai I–II. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- SZILI Katalin (2004): Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata. Budapest, Tinta Könyvkiadó

---

¹ A válaszok kipontozott helyét nem jelöltem. Az egyetemisták és a felnőttek kérdőíve magázó formájú, és a szituáció hozzájuk van igazítva.

HUNGARIAN SPOKEN LANGUAGE STUDIES IN VOJVODINA: COMPLIMENT RESPONSES

We are expected to respond if somebody praises us: this is what good manners and right conduct dictate. The response can be of all kinds; the responder can accept or reject the compliment, or even evade it. Within these three main strategies there are subcategories which also mark gradation. The choice of the type of strategy can be influenced by the person to whom the compliment is addressed; likewise, the age of the responder as well as socio-pragmatic aspects can also have an impact on the nature of the response. The majority of the responses involve chain strategies in which, in most cases, one of the elements is that of thanking. The acceptance of appreciation is a characteristic feature of human behaviour; consequently, the maxim of Agreement takes precedence over the maxim of modesty.

Keywords: praise, compliment, situation, strategy, chain strategy, acceptance, rejection, evasion, the Politeness Principle, maxims, modesty, agreement, affirmation

ETO: 811.511.141(497.1):347
811.511.141:81'373.232

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
mcsikos@gmail.com

MAGYAR SZEMÉLYNEVEK HASZNÁLATA SZERBIÁBAN*

The Use of Hungarian Personal Names in Serbia

Törvényeink és más jogszabályok is lehetővé, sőt kötelezővé teszik a neveknek a hagyomány szerint való megjelölését. A szerző ezzel kapcsolatban foglalkozik a magyar és a szerb névhasználat gyakorlatával, valamint a kisebbségi névhasználati jog érvényesítésének problémáival. A magyar nyelv a személynevek használatában eltér a szerbtől és a többi indoeurópai nyelvtől, ugyanis a keresztnévet vagy utónevet nem teszi az első helyre, hanem a családnév után tünteti fel. A szerző a házasságkötésnek a névviselésre való hatását, a személynevek számának és jellegének, valamint a nevek fordításának és átírásának a kérdéseit is taglalja.

Kulcsszavak: névhasználat, személynév, magyar joggyakorlat, szerb joggyakorlat, fordítás, átírás

A hivatalos névhasználat

Az utónévadási rendszer a magyar családi jogban egészen 1895. október 1-ig az egyházak kezében volt. Jugoszláviában (Vajdaságnak és más egyéb területeknek a kivételével) egészen 1945-ig az egyházi szervek voltak illetékesek a névadás terén tevékenykedni. Csak a második világháború után került Jugoszláviában az utónévadás és nyilvántartása teljes egészében, az ország egész területére vonatkozóan az állami szervek kezébe. Az Alkotmány ugyanis kimondta az egyház és az állam különválását. A ma élő állampolgárok különböző előírások szerint kapták a nevüket, és úgy kötelesek használni, ahogyan születésük időszakában az illetékes szervek által vezetett nyilvántartásba bejegyezték.

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériumának 148026D számú projektuma keretében készült.

Szerbiában igen el van terjedve a beceneveknek a nyilvános érintkezésben való használata, de más országok gyakorlatához hasonlóan a szerbiai jogrendszerben is tilos a becenevek anyakönyvezése. Felvetődhet azonban az a kérdés, melyik név számít becenévnek. Erre vonatkozóan a gyakorlat részére eddig semmilyen utónévjegyzék nem jelent meg, amely irányadó lenne e tekintetben, ahogy például Magyarországon időről időre utónévkönyvet adnak ki. Így az anyakönyvezéskor a beírható forma megállapítása teljesen az anyakönyvvezető ítélőképességétől függ.

Törvényeink és más jogszabályok is lehetővé, sőt kötelezővé teszik a neveknek a hagyomány szerint való megjelölését. Ha a nevet latin betűvel írjuk, akkor a hagyomány szerint jegyezzük be, ha viszont cirill betűvel írjuk, akkor zárójelben eredeti helyesírással is fel kell tüntetni.

A Vajdaság Autonóm Tartomány területén élő nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdéseket pontosabban szabályozó határozat (Одлука о ближнем уређивању појединих питања службене употребе језика и писама националних мањина на територији Аутономне покрајине Војводине) III. fejezete a nemzetiségi személynevek használatáról és a közokiratok kiadásáról rendelkezik. A harmadik szakasz kimondja, hogy a nemzetiségi személynek joga van arra, hogy szabadon válasszon nevet magának és gyermekeinek, és az így választott személynevet eredeti alakjában bejegyeztesse az anyakönyvbe, nyelvének írásmódja és helyesírása szerint. Hogyha a nemzetiségi személy nevét eredeti alakban tartalmazza a nyilvántartás, ezt a nevet ugyanígy kell a számára kiadott közokiratokban (anyakönyvi kivonat, személyi igazolvány stb.) feltüntetni, az űrlap nyelvétől és írásmódjától függetlenül. Ez nem zárja ki azt, hogy a személynevet zárójelben szerb nyelven és szerb írásmóddal is feltüntessék. A negyedik szakasz kimondja, hogy azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségi nyelv is használatban van, az illetékes szervek ezen a nyelven is vezetnek nyilvántartást. A nemzeti kisebbség nyelvén végzett tanulmányokról szóló bizonyítványt és más közokiratot, valamint a polgároknak törvényben és más előírásban rögzített jogait igazoló iratokat a megfelelő nyilvántartás alapján a nemzeti kisebbségi személy kérésére az ő nyelvén is kiadják. Azokra a területekre, amelyeken a nemzetiségi nyelv is hivatalos használatban van, a közokiratokhoz és a nyilvántartásokhoz kétnyelvű formanyomtatványokat kell biztosítani. A közokiratot kiadó szervben dolgozó tisztviselőnek kötelessége, hogy felhívja a nemzeti kisebbségi személy figyelmét arra a jogára, hogy a közokirat a szerb nyelvvel párhuzamosan kisebbségi nyelven és írásmóddal is kétnyelvű formanyomtatvány segítségével kiadható.

A nyelvek és írások hivatalos használatáról szóló szerbiai törvény (Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama) szintén több olyan rendelkezést tar-

talmaz, amely közvetlenül vagy közvetve érinti a személynevek hivatalos használatát. Az első szakasz harmadik bekezdésében arról olvashatunk, hogy a Szerb Köztársaságnak azokon a vidékeken, amelyeken nemzetiségi népek élnek, a törvénnyel összhangban a szerb nyelvvel egyidejűleg a nemzetiségi nyelvek és írások is hivatalosan használhatók. A hetedik szakasz szerint a nemzetiségi nyelvű és írásmódú szöveg a szerb nyelvű szöveg alatt vagy tőle jobbra azonos alakú és nagyságú betűkkel írandó. Ha az adott területen több kisebbségi nyelv is hivatalos használatú, akkor szövegük a szerb nyelvű szöveget a nyelvek betűrendje szerint követik. A földrajzi neveket és a nyilvános feliratokban levő tulajdonneveket nem lehet más nevekkel felcserélni, ezeket nemzetiségi nyelven az illető nyelv helyesírásának megfelelően kell feltüntetni. A tizennyolcadik szakasz arról rendelkezik, hogy a nemzeti kisebbségi személy kérésére a nemzeti kisebbség nyelvén végzett tanulmányokról szóló bizonyítványt és más közokiratot, valamint a polgároknak törvényben és más előírásban rögzített jogait igazoló iratokat a megfelelő nyilvántartás alapján kisebbségi nyelven is kiadják. Azokon a területeken, amelyeken nemzeti kisebbségi nyelv is hivatalos használatban van, a nyilvántartást ezen a nyelven is végzik. Azokra a területekre, amelyeken a nemzetiségi nyelv is hivatalos használatban van, a közokiratokhoz és a nyilvántartásokhoz kétnyelvű formanyomtatványok készülnek.

A személyi igazolványról szóló törvény (Zakon o ličnoj karti) kilencedik szakaszából megtudjuk, hogy a személyi igazolvány formanyomtatványa szerb nyelven, cirill betűkkel készül, de nemzeti kisebbségi nyelven is készíthető. Személyi igazolvány formanyomtatványába a személynevet és az utónevet eredeti alakban kell feltüntetni, vagyis úgy, ahogyan a születési anyakönyvi kivonatban szerepelnek. A nemzeti kisebbségi személyneveket és utóneveket a szerb írásmód és helyesírás szerint is be kell írni. A többi adat beírása szerb nyelven, cirill betűkkel történik, és a törvénnyel összhangban nemzeti kisebbségi nyelven és írásmóddal is feltüntethető.

Az anyakönyvekről szóló törvény (Zakon o matičnim knjigama) nem is foglalkozik nyelvekkel és írásmódokkal, csupán azt mondja ki a huszonhatodik szakaszában, hogy azok a személyek, akik az előírások alapján fel vannak hatalmazva arra, hogy meghatározzák az újszülött személynevét, kötelesek a gyermek születésétől számított két hónapon belül bejelenteni a gyermek nevét az illetékes anyakönyvvezetőnél a születési anyakönyvbe való bejegyzése céljából. Hogyha ez a határidő letelt, a gyermek személynevének a bejegyzését az illetékes szerv határozata alapján fogják elvégezni.

A nevek sorrendje

A magyar nyelv a személynevek használatában eltér az európai nyelvektől, ugyanis a keresztnévet vagy utónévet nem teszi az első helyre, hanem a családnév után tünteti fel. Ezért a magyarra nem is vonatkoztatható az első név, utolsó név (ang. first name, last name) megjelölés, legfeljebb vezetéknevről és személynévről lehet beszélni (pl. Kovács János). Ezt a szabályt a mai magyar helyesírás nem terjeszti ki a nem magyar nevekre (pl. Albert Einstein).

Az európai nyelvekben az utónév megelőzi a családnévet. Egyedül a magyarban van elől a családnév, majd ezt követi az utónév. Ennek oka a nyelv szerkezetében van. Az európai nyelvek többsége indoeurópai, a magyar pedig az ettől nagyban eltérő rendszerű finnugor nyelvcsaládhoz tartozik. A személynevek rendszerint jelzős szerkezetnek foghatók fel, a fiút gyakran az apja vagy egy helységnév után nevezték el, valamilyen birtokos vagy jelzős szerkezet keretében. A magyarban elől áll a minőségjelző, és a birtokos jelzőnek is ez a szokottabb sorrendje, az indoeurópai nyelvekben viszont gyakori a hátravetett minőségjelző, a birtokos jelző pedig mindig követi alaptagját.

A magyar névszerkezet nem teljesen egyedülálló a világon. A kínai, a vietnámi, a japán nevek esetében szintén a családnév kerül előre. Például a kínai Chang Wu Jiang nevében, a Chang a családnév, a Wu egy generációs név (pl. adott generáció esetében a nagycsalád minden testvérnek ezt a nevet adja), a Jiang pedig a keresztnév. Hasonló elv figyelhető meg az orosz neveknél is, bár ott fordított sorrendben: Fjodor Nyikolajevis Medvegyev keresztnéve Fjodor. Középső nevét apjától örökölte, akinek keresztnéve Nyikolaj volt, a Medvegyev pedig családnéve. Az arab nevek esetében is hasonló a sorrend: keresztnév, az apa nevéből képzett középső név és végül a családnév. Például a szaudi király, Fahd bin Abdul-Aziz Al Saud nevében a Fahd a keresztnév, a bin Abdul-Aziz jelentése Abdul-Aziz fia, az Al-Saud pedig családi neve. A magyar névhasználatban az apai (vagy középső) név efféle feltüntetésének nincs hagyománya, sem teljes, sem rövidített alakban nem szokás megadni az apa keresztnévét, illetve utónévét, mint a szláv nyelvekben vagy az arabban.

A vezetéknevek, családi nevek a XI. században kezdtek kialakulni Olaszországban. Innen terjedtek el a többi országba. E folyamat akkor ment végbe, amikor a latin nyelv tekintélye igen nagy volt. Nyelvtani szempontból a családi név jelző. A latinban és a legtöbb újlatin nyelvben a jelző általában a jelzett szó után áll. Latin: Benedictus Rufus, olasz: Benedetto Rosso, francia: Beneit le Roux. A németben az apa nevét jelölő családi nevek és azok, amelyek a helynevekből származnak, szabályosan a német nyelvtan szerint is az utónév mögé kerülnek. Pl. Walther von der Vogelweide, Richard Karlssohn.

Ha azonban tulajdonság-jelzőből származik a családi név, akkor a nyelvtan szabályai szerint Hamburger Johann és Schwarzer Heinrich volna a sorrend. De mivel kétféle sorrend nem célszerű, így hát az elsőnek említett germán példára is támaszkodva a germán országokban is a latinos sorrend győzött. Magyarországon is csak jó másfél évszázada került hivatalosan az első helyre a családnév, miután 1844-ben a magyar nyelv átvette a latintól a hivatalos nyelv szerepét.

A házasságkötés hatása a névviselésre

A régi Magyarországon meglehetősen liberális volt a házasságkötéskor való névválasztás, a középkorban a nemesasszonyok megtartották családnévüket és keresztnévüket, gyermekeik viszont apjuk családnévét örökölték. Az alsóbb néposztálybelieknek gyakran nem is volt külön vezetéknevük, a vezetéknev használata csupán a XVIII. század második felében, II. József császár uralkodása idején vált kötelezővé. Egyébként a magyarországi névhasználati szokások azután változtak meg, amikor az ország a Habsburg-ház uralma alá került, és a nyugat-európai kultúra nagyobb befolyásra tett szert. Ettől kezdve a férjes asszonyoknak teljesen le kellett mondaniuk addigi nevükről, hivatalosan férjük teljes nevét viselték a -né képző hozzáadásával (pl. Szabó Péterné). Ilyesféle név az angol Mrs. John Smith vagy a szerb gospođa Radivoja Jovanovića. Ez a gyakorlat egészen az XX. század ötvenes éveig tartott. A kommunista időszakban a női egyenjogúság elvét tartva szem előtt lehetővé vált, hogy a házasságra lépő nő válasszon férje nevének átvétele és saját nevének megtartása között. Kivételek persze mindig akadtak, egyes nők (művészek, tudósok, újságírók stb.) már a XIX. században és a XX. sz. első felében is saját nevükön váltak ismertté.

A magyarországi jogrendszerben a következő változatai lehetségesek az asszonynévhasználatnak:

1. Az asszony megtartja eredeti vezetéknevét és keresztnévét (Balog Mária), ez a lehetőség meglehetősen népszerű az iskolázott nők körében.
2. Az asszony felveszi férjének vezetéknevét és keresztnévét, és a -né képző segítségével használja (Szabó Péterné), a fiatalok közül ezt kevesen választják.
3. Az asszony férjének csupán a vezetéknevét veszi át a -né képzővel kiegészítve, és megtartja a saját vezetéknevét és keresztnévét (Szabóné Balog Mária)
4. Az asszony a -né képzővel kiegészítve felveszi férjének vezetéknevét és keresztnévét, és a saját vezetéknevét és keresztnévét is megtartja (Szabó Péterné Balog Mária).

5. Az asszony felveszi férjének vezetéknévét, és hozzáadja a saját keresztnévét (Szabó Mária); ez a névhasználati forma a nyugati kultúrákból ered.

2004. január 1-jétől még egy lehetőség is kínálkozik, ez pedig a házastárs vezetéknévének kötőjeles hozzáadása az eredeti vezetéknévhez (Szabó-Balog Mária vagy Balog-Szabó Mária). Ily módon a férj is összekapcsolhatja a nevét feleségének a nevével.

Azok a gyermekek, akik ugyanazon szülők házasságából származnak, szüleik vezetéknévét kell, hogy átvegyék. Az esetek zömében ma is a hagyományos megoldást alkalmazzák, vagyis a gyermekek apjuk vezetéknévét öröklik.

A névviselés tekintetében a magyar és szerb jogban a legnagyobb eltérés a házasságkötés hatásával kapcsolatban volt. A korábbi magyar jogszabályok szerint a házasságkötés csak a nő nevének megváltoztatását eredményezheti, míg a férj nevét érintetlenül hagyja. A feleség tehát vagy a/ a férje nevét viseli, a házassági viszonyra utaló toldalékkal, vagy b/ ehhez a maga nevét hozzákapcsolhatja, vagy c/ kizárólag a maga nevét viseli. Azonban, ha a feleség kizárólag saját családi nevét kívánja viselni, a házasságkötést megelőző eljárásban az anyakönyvvezető előtt erről nyilatkoznia kell. Ezt a nyilatkozatot a házasság megkötése előtt visszavonhatja, illetőleg újból is meg lehet tenni. A házasság megkötése után azonban sem nyilatkozatot visszavonni, sem utólag ilyen nyilatkozatot adni nem lehet. Ha a menyasszony nyilatkozatot nem tesz, a nyilatkozat elmulasztása következtében kötelezően a férje nevét viseli.

A nevek alakulását, összetételét tanulmányozva azt mondhatjuk, hogy a magyar asszonynévnorma még mindig azt az egyenlőtlenséget tükrözi, amely a régebbi korokban a nő helyzetét jellemezte. A férj nevének használata a házasságra utaló toldalékkal nem teljesíti a név funkcióját, mert a magánéletben a férjes nő mindig a kialakult női utónévét használja, mint: Ibolya, Eszter, Gizella, nem pedig: Zoltánné, Lászlóné vagy Sándorné. A nevek mai összetételével is ellenkezik ez, mert a kialakult nevek családi és utónévből állnak. E gyakorlat szerint pedig a feleség egy házasságra utaló toldalékkal felvette a férj teljes nevét

Szerbiában a következő lehetőségek vannak:

1. Családnévnek az egyik vagy a másik házastárs családnévét választhatják,
2. Mindegyik házastárs megtarthatja saját családnévét,
3. Mindegyik házastárs saját nevéhez hozzáírhatja házastársa családnévét, és
4. Egyik házastárs felveheti a másik házastárs családnévét, és hozzáírhatja saját családnévét.

Tehát lehetséges, hogy a férj felvegye a feleség családnevét, a közös családnév akár a feleség családneve is lehet.

A szerbiai gyakorlat teljesen függetlenítette a névviselést a házasság fennállásától. A házasságkötés okot, alapot ad a névváltoztatásra, az érdekelt házaspár akarata értelmében. A házasság megszűnése azonban a családnévre nem hat ki, mert a házasságról szóló Alaptörvény 48. szakaszának 2. bekezdése szerint a házasság megsemmisítése esetén is a házastársak mindegyike megtartja családnevét. Ez a törvény azonban felhatalmazza a házastársakat, hogy kérhetik ennek a családnévnek a megváltoztatását, ami azonban csak mint kivétel szerepel, a megváltoztatásnak alapja közigazgatási határozat.

A személynevek száma és jellege

A magyarországi törvény szerint egy személynek legfeljebb két vezetéknéve és két utónéve lehet, azzal, hogy az egyházi neveket nem veszik figyelembe. A személynevet a szülők választják egy több ezer nevet tartalmazó hivatalos jegyzék alapján. Abban az esetben, ha a választott név nincs rajta ezen a listán, a szülők kérvényt nyújthatnak be a választott név elismerésére. Erre akkor számíthatnak, ha a név eleget tesz bizonyos követelményeknek, mégpedig legyen könnyen kiejthető, meg lehessen állapítani róla, hogy férfinév vagy női név, és leírható-e a magyar helyesírásnak megfelelően. Így kapott zöld fényt többek között a Dzsenifer (az angol Jennifer nyomán) és a Dzsesszika (az angol Jessica alapján).

Külföldi számára a spanyol nevek megtévesztők lehetnek, mivel itt gyakran két családnév is szerepel a névben, amelyeket de vagy y köt össze. Az első családnév általában az apától, a második az anyától származik. Jose Antonio Martínez de Gracia nevében a Martínez családnév az apától, a Gracia az anyától jön. Írásban rendszerint mindkettőt használják, verbális kommunikációban azonban többnyire csak az apa családnevét.

A keresztnév és az utónév akkor azonos, hogyha a szülők valamely szentről nevezik el gyermeküket. Előfordulnak azonban olyan esetek, hogy a két név különbözik egymástól, amikor a szülők olyan utónévet választanak, amelynek nem volt olyan viselője, akit valaha is szentté avattak. Ekkor tőle eltérő névre keresztelik a gyermeket, hogy legyen védőszentje. Bérnalkor szintén kap egyházi nevet a gyermek, de ezt a továbbiakban már nem használják semmilyen hivatalos dokumentumban.

Később szokássá vált, hogy a keresztény gyermekek csak a keresztségben kaptak nevet, nem egyszer megtörtént, hogy a keresztelendő a neki adott tulajdonképpeni keresztnéven kívül keresztszülőinek, sőt tanúinak nevét is fölvette. Innen ered, hogy sok embernek – főképp az uralkodóházak vagy más előkelő családok sarjainak – több neve van, amelyek közül azonban

egyedül az szerepel tulajdonképpeni keresztnévként, amelyet az illető a keresztségben kapott. A keresztnévek felvételének egy másik módja az, amikor az újonnan választott pápa valamelyik szentnek vagy egyik elődjének nevét veszi föl, és ezen az új néven uralkodik. A szerzetesek az ünnepélyes fogadalom letételekor szintén már ún. szerzetesi nevet vesznek föl, és pedig rendszerint azokról a szentekről, akik életükben szintén az illető szerzetesrend tagjai voltak.

A szentek kultuszának megerősödésétől kezdve évszázadokon át a keresztény családokban a névválasztás és a védőszentválasztás a legszorosabban egybekapcsolódott egymással. Sok esetben a szülők még azt is természetesnek tartották, hogy gyermeküket arról a szentről nevezzék el, akinek a névünnepre esett a születés, illetve a keresztelés. A XVIII. század végétől kezdve a névválasztás kezdett elszakadni a szentek hagyományos tiszteletétől. Mind több régi, illetve a nyelvújítás korában keletkezett új magyar nevet választottak a szülők gyermekük számára. Ilyen esetekben az egyház azt ajánlotta, hogy a megkereszteltek második névként vegyék fel valamelyik közismert védőszent nevét. A két név viselése viszont nemegyszer zavart okozott a mindennapi életben, különösen a névnapok megünneplésében. Hogy ennek a problémának a megoldásában segítséget adjon a hívőknek, Fekete Antal piarista pap 1974-ben *Keresztnéveink, védőszentjeink* címmel könyvet jelentetett meg. A szerző sok személynév eddig nem ismert vagy elfelejtett védőszentjét fedezte fel, és ha ez nem sikerült, egy-egy szentnek hangzásában hasonló nevéhez kapcsolta a megkeresztelt személy különlegesnek számító, eredetileg nem keresztény nevét. Minden esetben a név hangalakja vagy jelentése volt az irányadó a védőszent kiválasztásában, így a szerzőnek nem nyíltak tág lehetőségei. Ennek következtében a javasolt védőszentek közül sok az olyan, aki még az egyháziak körében sem ismeretes. Ez különben természetes is, hiszen a szentek legnagyobb részéről csak a hagiográfia szakemberei tudnak.

Lássuk, mit mond Fekete Antal könyve néhány „pogány” névről és keresztény megfelelőiről!

ATILLA és ATTILA A hun uralkodó gót neve. J.: atyuska. Nemzeti (mondai) vonatkozása miatt – elvi engedménnyel – magyar névnek tekintjük. Védőszent: Attilanus, zamorai (Spanyolország) püspök (+1009). Ü.: okt. 5.

ÁKOS Ómagyar név. Török eredetű. J.: fehér sólyom. Védőszent: Achatius (+125 k.), örmény vértanú. Élettörténete kései keletű és eléggé mesés színezetű, de ő a 14 segítő szent egyike. Jún. 22-i ünnepe a magyar naptárakban a legrégebbi Ákos-nap. Más védőszent: Acatius szerémi vértanú. Ü.: jan. 2.

KÁLMÁN Ómagyar név. Török eredetű. J.: maradék. Vö. Kál. Védőszent (de a magyar név nem ennek származéka!): Koloman (ír név, = galambos),

jámbor ír zarándok, akit szentföldi útján az ausztriai Stockerau környékén meggyilkoltak; Ausztria egyik védőszentje (+1012). Ü.: okt. 13.

ÖRS Ómagyar név. Ugyanannak a török eredetű alapszónak a származéka – csak más képzővel – mint az Örkény. Jelentése is ugyanaz. Védőszentet népies szófejtéssel vagy hangzásbeli hasonlóság alapján kap. Így lehet védőszentje kinek-kinek az őrőangyala; ü.: okt. 2. Vagy: Szent Vigilius (= virasztó, éber), trienti (Dél-Tirol) püspök, akit pogány honfitársai megköveztek (+405 k.); ü.: jún. 26. Valamint: Szent Ursus, aki a legenda szerint a thébaiszi légió tagja volt; elmenekült a kivégzés elől, de a svájci Solothurnnál utolérték (+302 u.). Ü.: szept. 30.

TIBOR Bod Péter iktatta névjegyzékében (1767) a személynevek közé; korábban egy erdélyi helység neve volt. Védőszent és névnap keresése kapcsolta utóbb a Tiborchoz; ez keltette azt a hiedelmet, hogy abból rövidült. Védőszentek az őskeresztény kor két római Szent Tiburtius nevű vértanúja; a legenda az egyiket > Szent Cecíliával (ü.: ápr. 14.), a másikat > Szent Sebestyénnel (ü.: aug. 11.) hozza kapcsolatba.

CSILLA Újmagyar név, először Dugonics András Etelkájában (1788), a csillag, csillog szóból. Védőszent: Asteria (görögül asztér = csillag), bergamói (Itália) vértanú szűz a 3. sz. végén. Ü.: aug. 10.

GYÖNGY, GYÖNGYI Ómagyar név. Már több mint egy évszázada szokás védőszentjének tekinteni > Szent Gemmát (ü.: máj. 12., ill. máj. 14.) vagy ugyancsak a jelentésbeli hasonlóság alapján > Árpád-házi Szent Margitot (ü.: jan. 18.).

PIROSKA Régi magyar előzményeken alapuló, a latin Prisca hatása alatt kialakult név. Szent László királyunk leányának (ki Komnenosz János görög trónörököshez ment nőül) neve: Pyrisca. A Piroška név igen korán, már a 16. sz.-ban naptárba került; igazán népszerűvé Arany János tette a Toldi szerelmével. Védőszent: Prisca (= régi, ősi, tiszteletreméltó), őskeresztény római vértanú; római szentélye bíborosi tituláris templom (+270 k.?). Ü.: jan. 18.

ZSELYKE Újabbán felbukkant név; bizonyára rokonságban van Zselyk erdélyi vagy Zsejke szigetközi, szlávól magyarosodott helységnévvel. Védőszent: Céline (Celina, Celinia), Szent Remigius püspök édesanyja (az 5–6. sz. fordulóján). Ü.: okt. 21.

A nevek fordítása

Irodalmi művekben az idegen keresztneveket eredeti formájukban szokták megtartani. Ezt az eljárást a XIX. században csak a lefordíthatatlan nevek tekintették igazoltnak, a lefordíthatókra nézve nem, és szorgalmazták a nevek lefordítását. Az uralkodók, fejedelmek nevének a lefordítása más nemzetek kultúrájában is megszokott, és napjainkban is alkalmazzák. Pl. Nagy Sándor,

Oroszlánszívű Richárd, Erős Lajos stb. Nem maradt viszont fenn az a gyakorlat, hogy írók, művészek, tudósok keresztnévét lefordítják. Verne Gyula helyett ma Jules Verne járja, Strauss János Johann Strauss marad, és Friedrich Nietzsche-ből sem lesz Nietzsche Frigyes. Pedig annak idején (1893-ban) a belügyminisztérium felszólítására a Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi osztályának egy bizottsága hivatalosan is összeállította a nem-magyar keresztnévek jegyzékét, hogy megkönnyítsék a nevek fordítását.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban, illetve a Jugoszláv Királyságban is alkalmazták a személynévek fordítását. A magyar nevek szempontjából a nevek megfeleltetésének különböző fokozatai voltak:

1. A szerb névalak teljesen megfelel a magyarnak: Vera – Vera, Erika – Erika
2. A szerb névalak csak egy-két hangjának a kiejtésében, illetve írásmódjában tér el a magyartól: Anna – Ana, Éva – Eva, Mária – Marija, Péter – Petar
3. A szerb névalak végződésében (is) különbözik a magyartól: Teréz – Tereza, Irén – Irena, Edit – Edita, Mihály – Mihailo
4. A szerb névnek csak az eleje egyezik meg a magyarral: Pál – Pavle, Magdolna – Magdalena, Ibolya – Ibojka
5. A szerb név hasonló hangzású, de eltérő alakú, mint a magyar: Ilona – Jelena, János – Jovan, Ferenc – Franja, Miklós – Nikola
6. A szerb név csupán egy-két hangjában emlékeztet a magyarra, de alapszóban eltér tőle: Imre – Mirko, László – Vladislav v. Ladislav, Gyula – Julije
7. A szerb megfelelő teljesen eltér a magyar névalaktól: Erzsébet – Jelisaveta, Vidor v. Félix – Srećko, Lajos – Ljudevit

A személynévek fordítását jól lehet szemléltetni a szabadkai gimnázium 1932/33-as tanévre szóló évkönyvének adataival. Ebben például a magyar tagozatos első osztály tanulóinak a neve cirill betűkkel és lefordítva, igaz, magyaros sorrendben van feltüntetve: Антал Лажчо, Бартуш Александар, Балажпири Ђорђе, Беседеш Андрија, Вања Лажчо, Варга Ладислав, Верешбарањи Јован, Гелер Лажчо, Дожаи Јосип, Јеловаи Лажчо, Касиба Јован, Кочиш Никола, Кудлик Никола, Мазак Петар, Нађ Јован, Рожумберски Стеван, Сатмари Стеван, Селеши Војислав, Селеши Јосип, Тот Стеван, Фазекаш Јосип, Футо Карло, Хубаи Јосип, Шилјак Стеван. Az osztályfőnök egyébként Penavin Velimir volt.

A magyar nevek átírása

Mint ahogyan a fenti névsorból is látszik, a vezetékneveket rendre átírták. Tehát még ha nem is fordítják le szerbre a magyar neveket, akkor sem lehet őket minden esetben megfelelően átírni cirill vagy akár latin betűkkel sem. Ennek fő oka a két nyelv hangrendszerbeli eltéréseiben van. A magyar nyelvben jelentés-megkülönböztető elem a magánhangzók és a mássalhangzók

hosszúsága (pl. irat – írat, szál – száll), másrészt olyan hangokat is használ, amilyenek nincsenek a szerbben (ö, ő, ü, ű). Számos olyan magyar férfinév, illetve női név van, amelyet nem lehet megfelelően átírni cirill berükkel.

Pontatlanul átírható magyar férfinévek:

Abbás	Főnix	Lüszien
Achilles	Fülöp	Manassé
Achillesz	Gedő	Narcisszus
Aggeus	Gellén	Odisszeusz
Ahillész	Gellért	Osszián
Atilla	Gergő	Otelló
Apolló	Gerő	Ottó
Attila	Günter	Ottokár
Balló	Györe	Ödön
Benett	György	Örkény
Benkő	Györk	Örkönd
Bennó	Györke	Örs
Benő	Győző	Özséb
Bedő	Hannibál	Pellegrin
Bekő	Hannó	Pető
Balassa	Harri	Regő
Bottyán	Hasszán	Regös
Bökény	Hippolit	Regös
Böngér	Holló	Rezső
Cirill	Hümér	Rokkó
Csegő	Illés	Sebő
Csekő	Immánuel	Sebők
Csörsz	Jagelló	Szezső
Dezső	Jenő	Szendrő
Döme	Jernő	Szörénd
Dömjén	Kamill	Szörény
Dömös	Kamilló	Taddeus
Dömötör	Kasszián	Töhötöm
Edömer	Kesző	Tömör
Ellák	Kirill	Törtel
Előd	Koppány	Tullió
Emőd	Kötöny	Ulisszesz
Ernő	Kövecs	Üllő
Erős	Kürt	Zekő
Felhő	Lőrinc	Zsülien

Pontatlanul átírható magyar női nevek:

Adrienn	Antoniett	Csőnge
Agnabella	Alitta	Csőre
Agnella	Antonietta	Daniella
Agrippína	Allegra	Della
Anetta	Apollinária	Denissza
Appia	Apollónia	Ditta
Arabella	Anett	Ditte
Angella	Babett	Dolli
Arianna	Babetta	Domicella
Aniella	Barbarella	Domitilla
Ariella	Bella	Donatella
Arienn	Benedetta	Donna
Anilla	Beneditta	Dorabella
Anissza	Berill	Dorottya
Amarilla	Bernadett	Dzsamilla
Amarillisz	Bernadetta	Dzsenna
Alesszia	Bertilla	Dzsenni
Anna	Betta	Dzsesszika
Annabel	Betti	Edda
Alett	Bettina	Effi
Armilla	Brigitta	Ellina
Aletta	Britta	Emma
Annabell	Brunella	Emmi
Annabella	Brünhild	Emő
Annaléna	Cecilla	Emőke
Annaliza	Cettina	Enikő
Amilla	Cicelle	Enna
Annamari	Cilla	Ernella
Annamária	Cinderella	Eső
Annarita	Cinella	Estella
Annavera	Cinna	Estilla
Annaróza	Cinnia	Esztella
Anni	Cippóra	Etta
Annunciáta	Cirilla	Fanna
Anriett	Ciprienn	Fanni
Asszunta	Csilla	Fiamma
Antoanett	Csillag	Fiametta
Antonella	Csillagvirág	Filippa

Fillisz	Ivett	Letti
Fiorella	Ivetta	Lídia
Fioretta	Ividő	Lígia
Flanna	Ivonn	Linett
Florianna	Izabell	Linetta
Főbe	Izabella	Lolli
Fürtike	Ízisz	Lorella
Füzér	Jella	Lorett
Füzike	Jenni	Loretta
Gabriella	Jetta	Lotte
Gemella	Jetti	Lotti
Gitta	Johanna	Lucilla
Gizella	Julianna	Ludmilla
Graciella	Julietta	Mabella
Gyöngy	Julilla	Majoranna
Gyöngyi	Julitta	Manna
Gyöngyike	Jutta	Manuella
Gyöngyös	Kalliopé	Marcella
Gyöngyvér	Kalliszta	Marcellina
Gyöngyvirág	Kamilla	Margaretta
Gyönyörű	Karmella	Margitta
Györgyi	Kasszandra	Mariann
Györgyike	Kelli	Marianna
Hadassa	Kincső	Mariella
Hanna	Kirilla	Mariett
Hanni	Kisanna	Marietta
Hargitta	Kitti	Marilla
Harriet	Klarissza	Marinella
Henriett	Klaudetta	Marinetta
Henrietta	Kolett	Martinella
Hella	Koletta	Maximilla
Hetti	Korinna	Meggi
Hippia	Koronilla	Melissza
Hippolita	Kozett	Melitta
Illa	Küllikki	Metella
Illangó	Larissza	Metta
Immakuláta	Lauretta	Miett
Innocencia	Lelle	Mietta
Ippolita	Leonetta	Miletta
Írisz	Letta	Milla

Minna	Perenna	Szkilla
Mirabella	Petronella	Szörénke
Mirandella	Pillangó	Sztella
Mirella	Pintyőke	Szüvellő
Mirtill	Polett	Tertullia
Misell	Poppea	Tessza
Molli	Rafaella	Tilla
Morella	Rella	Tinetta
Nadett	Relli	Titanilla
Nanett	Ritta	Tittína
Nanetta	Robinetta	Tullia
Narcissza	Rominett	Tünde
Nella	Ronett	Tündér
Nelli	Ronetta	Tűzvirág
Nerella	Rozanna	Ulla
Netta	Röné	Üdvöske
Netti	Samuella	Vanessa
Nikolett	Sarlott	Vanilla
Nikoletta	Stella	Villő
Ninell	Szabella	Violet
Ninett	Szaffi	Violetta
Ninetta	Szanna	Zella
Noella	Szavanna	Zengő
Odett	Szegfű	Zenkő
Odetta	Szellő	Zomilla
Ottília	Szelli	Zöldike
Örsi	Szellőke	Zsanett
Örzse	Szemőke	Zsanna
Őszike	Szerkő	Zsella
Őzike	Szibill	Zsinett
Panna	Szibilla	Zsorzsett
Panni	Szille	Zsuzsanna
Pasztorella	Szimonett	Zsuzsánna
Pauletta	Szimonetta	Zsüliett
Peggi	Szkarlett	Zsüsztin

Sőregi Zoltán azt írta 1971-ben, hogy megoldást kell találnunk a neveknek szabálytalan, fonetikus írásával kapcsolatos hibák kijavítására, mert az anyakönyvekbe, hivatalos iratokba többnyire fonetikus módon vannak bejegyezve a nevek. Ha az anyakönyvbe a neveket nem eredeti írásmóddal írták, hanem fonetikus, az „Utólagos bejegyzések és kiigazítások” rovatába az érdekeltek kijelentése alapján be kell jegyezni: „A gyermek, az apa, vagy az anya/személyneve /illetve családi vagy utóneve/ eredetiben írva:” (és a nevet bejegyzni az eredeti írásmód szerint). Az anyakönyvek további vezetését a személynevek eredeti írásmódjával kell végezni. Az ilyen megoldás lehetővé tenné a hibák kiigazítását és azt, hogy az anyakönyvbe a tényleges személynevek kerüljenek be. Néhány évig (a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején) csakugyan be lehetett jegyeztetni eredeti nemzeti írásmóddal is az újszülöttek nevét, utána viszont ismét visszatértek a fonetikus átíráshoz. Még szerencse, hogy a névfordítás gyakorlata nem éledt újjá!

Irodalom

- Fekete Antal: Keresztneveink, védőszentjeink. Szent István Társulat, Budapest, 1992., második kiadás
- Sőregi Zoltán: A név a magyar és jugoszláv családi jogban. Közművelődési Közösség, Zenta, 1971.
- Zakon o ličnoj karti. „Sl. glasnik RS”, 62/2006
- Zakon o matičnim knjigama. „Sl. glasnik SRS”, 15/90 sz. és „Sl. glasnik RS”, 57/2003 és 101/2005 sz.
- Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama. „Sl. glasnik RS”, 45/91, 53/93, 67/93, 48/94 és 101/2005 sz.

THE USE OF HUNGARIAN PERSONAL NAMES IN SERBIA

Our current laws and other legal documents make the original spelling of names possible – indeed – obligatory. In connection with this the author deals with the name using practice in Serbian and Hungarian, and further with the problems of the enforcement of minority rights on the issue of name usage. Hungarian differs from Serbian and other Indo-European languages in the use of personal names; namely, the Christian or given name does not precede but follows the family name in Hungarian. The author also deals with issues of marriage and name options, number and character of personal names and translation and transliteration of names.

Keywords: use of names, personal names, Hungarian legal practice, Serbian legal practice, translation, transliteration

ETO: 811.511.141(497.11):81'373.231 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

RAJSLI ILONA

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
rajsli@stcable.net

DIVATJELENSÉGEK A VAJDASÁGI MAGYAROK UTÓNÉVADÁSÁBAN*

Phenomena in the Trends of Name Giving among the Hungarian
Population in Vojvodina

A dolgozat a vajdasági magyarok utónévodásában tapasztalható divatjelenségeket veszi számba: a divatos utónévválasztást, a nevek presztízscsökkenését, a névdivat hullámzását, a névrövidülés terjedését, valamint a becéző névformák megjelenését a hivatalos utónévodásban. E jelenségek vizsgálatát, értékelését a szükséges szociolingvisztikai szempontok segítségével lehet elvégezni.

Kulcsszavak: nyelvészet, szociolingvisztika, névtan, utónévodás, névdivat, vajdasági magyarság

I.

1. A divat és a nevek

Az élet minden területét érintő divathullámok napjainkban a gyors híráramlás következtében rendkívül gyorsan elterjednek az egész világon.

A nyelvhasználat divatjelenségei is ezt mutatják, hiszen a mindinkább egységesülő sztenderd, a nyelv területi és társadalmi változatai közötti élnékölcsönhatás, a vidék és a város, a fiatalabb és idősebb nemzedék kommunikációjának egymáshoz való közeledése azt eredményezi, hogy a nyelvi divat elemei mindenütt megjelennek.

Bíró Ágnes már az 1985-ben megjelent *Nyelvi divatok* című tanulmánygyűjtemény egyik fejezetében bőven idéz dohogó, csipkelődő, sőt aggódó

---

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 148026D számú projektuma keretében készült.

megnyilatkozásokat annak kapcsán, hogy a 70-es években gyors divatváltás történt a magyar utónévodásban.

Negyedszázad távlatából megjegyezhetjük, hogy ez a tendencia azóta igencsak lendületet vett, s mivel a közvéleményt mindig is érdekelte ez a téma, mi sem természetesebb, hogy napjainkban már nem annyira a napilapok, folyóiratok oldalain, hanem a ma már sokak számára elérhető világhálón folynak a névválasztást övező népszerűségi viták, polémiák.

A fiatal szülők ma már kedvükre kereshetnek az interneten számos erre szakosodott fórum, honlap anyagában; megtekinthetik a „leg-leg” névlistákat, a közösség véleményére ugyancsak kiható statisztikákat, tájékozódhatnak a választott név eredetéről, történetéről, híres viselőiről stb.

„A magyar közvélemény egyelőre nehezen tűri a hagyományos névanyag hirtelen kibővülését.” – jegyzi meg Bíró Ágnes említett tanulmányában (BÍRÓ 1985; 216). Ez a kijelentés ma már anakronisztikusnak tűnik, napjainkban toleránsabb, kevésbé éles megfogalmazású értékeléseket olvasunk, jóllehet ebben a mindenkit érintő és érdeklő témában ma is sok a pró és kontra, ám a névválasztási újdonságok nem váltanak ki akkora felháborodást, előítéleteket, mint a korábbi évtizedekben. Természetesen ma is vannak olyan szélsőségesnek mondható esetek (pl. *Tyson*, *Elvis* fiúnév, illetve a *Sinistra*, *Tanagra* leánynév), amelyek egyértelműen értetlenséget váltanak ki a név viselőjének környezetében.

Mi is tulajdonképpen a névdivat?

Bíró Ágnes szerint névdivat mindig létezett, csak a korábbiak lassabb változása nem volt ennyire szembeötlő. A nevek folytonos divatváltozása természetes következménye a kultúra változásainak és az egyedítésre való törekvésnek.

Az **egyedi név** keresése ma nagyon kifejezett motívum a névodásban. S nemcsak a városi lakosság (illetve az értelmiség) körében, hanem a kisebb falvak névodási gyakorlatában is ezt tapasztaljuk. Ezt bizonyították vizsgálataink során a kis közösségek, a tanyavilág névodásában megjelenő *Noel*, *Kitty*, *Teo*, *Jessica* típusú nevek.

F. Kovács Ferenc a divatnév létrejöttének előfeltételei közé sorolja magát az előfordulási számot, ami az illető név divatban maradását biztosítja, ám igazán divatnévnek azt az utónevet tekinti, amely iránt az érdeklődés évről évre jelentősen nő, illetve ugrásszerűen megemelkedik (F. KOVÁCS 1992; 15).

A névdivat területén többféle álláspont is kialakult az elmúlt évtizedekben, amióta e jelenséget – főleg a szociolingvisztika keretein belül – kvantitatív módszerekkel folyamatosan követni lehet.

Az új idegen nevekkal szembeni mértékletesség az egyik álláspont, a média hatására a külföldi filmek révén bekerülő *Axel*, *Leo*, *Kevin* és a hasonló

nevek feltehetően csak egy időszak névállományának a részei lesznek, mint ahogyan egy-két évtizeddel ezelőtt a *Szebasztián*, a *Guliano* és társai voltak. Az új idegen nevekkal szembeni türelemre int az a jelenség is, hogy divatjuk nem egyeduralkodó. A magyar hangzású, a magyar történelmi hagyományú és az eredeti magyar nevek is mind népszerűbbek, ezek napjainkban jórészt ellensúlyozzák az idegen hatást. „A sajátosan magyar nevet választó szülők a magyar névanyag nemzeti jellegét őrzik egy olyan korszakban, amikor a tömegtájékoztató eszközök hatása révén szinte az egész világon egybemosódnak a nevek.” (BÍRÓ 1985; 218)

A divat ellentétes oldala, az érdeklődéscsökkenés vizsgálata éppúgy tanulmányos lehet. Itt találunk presztízsvesztést mutató neveket (pl. *Gabriella*, *József* stb.), de ennél nagyobb az érdeklődés csökkenése pl. az *Erzsébet*, *Ilona*, *Ákos*, *Géza* stb. nevek esetében, hiszen egyetlen alkalommal sem fordulnak elő vizsgált anyagunkban.

Az utónévas divatjelenségei sokrétűek, nem korlátozhatók egy-egy utónév népszerűségének, gyakoriságának a mérésére, hanem egyéb tendenciákat is felfednek, mint amilyen a becenevek bejegyzett utónevekké átminősülése, a névrövidülés divatja, az alakváltozatok kialakulása a környezeti tényezők hatására.

2. A vizsgált korpuszról, módszerekről

A jelenkori vajdasági utónévasban kimutatható divatjelenségek vizsgálatához mindenképpen szinkron adatállomány összegyűjtésére volt szükség. A projektumi kutatás egy korábbi periódusában vizsgált mintegy 6000 (1998 és 2006 között gyűjtött) adat segítségével levont következtetések mellett itt most a 2007-től napjainkig fellelhető névanyagot helyeztük a figyelem középpontjába. A régebbi időszak névasági gyakorlata továbbra is fontos összehasonlító korpuszként szerepel, csakis így lehet követni a névdivat hullámzását, az egyes divatnevek hatásának intervallumát, valamint kizárólag nagy mennyiségű nyelvi adat ismeretében tudunk átfogó változási tendenciákat felvázolni. Emellett más, határon túli kutatás eredményeit is számba vettük, hiszen az elmúlt időszakban számos tanulmány utalt arra, miszerint a határon túli magyarok legújabb kori névasági szokásairól keveset lehet tudni. Pl.: „Az onomasztikai kutatások mind a mai napig adósak az anyaország határain kívüli magyarság jelenkori névasági szokásainak tényszerű feltárásával.” (VÖRÖS 1999; 266) A szerző ebben a felmérésében két szlovákiai település névasági szokásait vetette össze. Ezeket a tapasztalatokat összehasonlítás-ként a jelen vizsgálat során is hasznosítani tudtuk.

Az aktuális kutatási időszakban új gyűjtőterületet is számba vettünk, Csantavér 2007 és 2009 közötti utónévasanyagát a plébániai születési anya-

könyvek bejegyzései alapján tudtuk feltérképezni; emellett úgyszintén az észak-bácskai régióból Szabadka, Horgos, Magyaránizsa, Zenta, Ada, valamint a környező kisebb helységek (Felsőhegy, Oromhegyes, Kevi, Kispiac, Törökfalú) anyakönyvi-születési adatai alapján az internet, illetve a sajtóközlés segítségével a teljes névanyagot ki tudtuk gyűjteni. Emellett összehasonlítási anyagként számos korábbi gyűjtést fel tudunk használni, mint pl. Szenttamás, Óbecse, Szabadka esetében.

A valódi divatnév fogalmának körülírásakor Bíró Ágnes fontos kritériumnak tartja azt, hogy az illető név nagy területen gyorsan felkapottá válik, vagy huzamosabb ideig a névlista élén is marad. Ezért volt szükség e kutatás esetében aránylag nagy területen vizsgálni, a korábbi évek gyűjtése viszont a nevek divathullámzásának folytonosságát, illetve váltásait tudta alátámasztani.

II. A névanyag elemzése

1. Divatnevek az utóbbi évek vajdasági névadásában

a) Női nevek

Összes adat: 282

	Név	Előfordulás	%		Név	Előfordulás	%	
1-3.	Emese	8	2,83	20-34.	Petra	4	1,06	
	Kitti	8			Viola	4		
	Viktória	8			Alexandra	3		
4-5.	Nikoletta	7	2,48		Annamária	3		1,06
	Réka	7			Bianka	3		
6-9.	Boglárka	6	2,12		Dorka	3		1,06
	Lea	6			Dorotea	3		
	Noémi	6			Emma	3		
	Vivien	6			Erika	3		
	10-13.	Anna			5	1,77		
Blanka	5	Ivett	3					
Jázmin	5	Kiara	3					
Rebeka	5	Kinga	3					
14-19.	Edina	4	1,41	Luca	3	1,06		
	Hanna	4		Melánia	3			
	Kata	4		Szintia	3			
	Lara	4		Zsóka	3			

Név	Előfordulás	%	Név	Előfordulás	%
35–59. Adél	2	0,70	Dominika	1	
Adrienn	2		Dorina	1	
Amanda	2		Dorisz	1	
Anett	2		Dorottya	1	
Barbara	2		Dzsesszika	1	
Beáta	2		Édua	1	
Dóra	2		Eleonóra	1	
Enikő	2		Emili	1	
Eszter	2		Emília	1	
Gabriella	2		Fanni	1	
Hajnalka	2		Flóra	1	
Helén(a)	2		Henrietta	1	
Kamilla	2		Hermina	1	
Kornélia	2		Ibolya	1	
Krisztina	2		Isidora	1	
Laura	2		Izolda	1	
Lilla	2		Júlia	1	
Meláni	2		Karin	1	
Melissza	2	0,70	Katalin	1	
Mónika	2		Kelina	1	
Orsolya	2		Kincső	1	
Ramóna	2		Klaudia	1	
Sára	2		Klementina	1	
Tímea	2		Kszénia	1	
Violetta	2		Larina	1	
60–139. Adrianna	1	0,35	Larissza	1	
Aida	1		Leonóra	1	
Alíz	1		Lili	1	
Alisia	1		Linda	1	
Andrea	1		Linetta	1	
Anita	1		Lívia	1	
Aurélia	1		Lola	1	
Bea	1		Lora	1	
Brigitta	1		Lucia	1	
Csenge	1		Luna	1	
Dalma	1		Luszi	1	
Daniella	1		Magdolna	1	0,35
Dianna	1		Manuela	1	

Név	Előfordulás	%	Név	Előfordulás	%
Marcella	1		Szanella	1	
Melinda	1		Szilvia	1	
Natasa	1		Szonya	1	
Nikolett	1		Sztella	1	
Nikolina	1		Tamara	1	
Nina	1		Tifani	1	
Nóra	1		Valentina	1	
Paula	1		Vanessza	1	
Rozália	1		Virág	1	
Ruzsica	1		Zita	1	
Sarolta	1		Zoé	1	
Sinistra	1		Zsanett	1	
Szabina	1		Zsóka	1	
Szandra	1		Zsuzsanna	1	

A 282 újszülött 139-féle leánynéven osztozik, ami számokban kifejezve: 2,08. Némi kerekítéssel a fiúnevek és a lánynevek aránya 3:2. Tehát az eddigi felmérések eredményeinek megfelelően még ma is jóval kisebb a férfinevek szóródási aránya, kevesebb utónevet használnak, jóllehet a korábbi időszakhoz viszonyítva jóval gazdagabb a választék.

A lányneveknél nem találunk akkora megterheltségű neveket (vö. *Dávid* 29 előfordulással), az első három helyen az *Emese*, *Kitti* és *Viktória* osztozik 8-8 előfordulással.

A *Réka*, *Boglárka*, *Noémi* eddig is népszerűnek számított, mellettük igazi meglepetés a *Nikoletta*, *Vivien*, *Jázmin*, tehát az idegen nevek előretörése, de igen népszerű a *Petra* is. Amennyiben nem számítana két különböző névnek a *Bianka* (3) és a *Blanka* (5), az azonos névre visszakövetkeztethető női név még előkelőbb helyet mutatna. Hasonló esettel találkozunk a *Nikolett* ~ *Nikoletta* névvariánsokban is.

Egyetlen előfordulással mintegy 79 név szerepel a vizsgált anyagban, míg a férfineveknél ez a szám 51.

A női neveknél is tapasztalunk presztízscsökkenést olyan nevek esetében, amelyek eddig huzamosabb időn át voltak az élvonalban; az *Anna*, *Kinga* itt lejjebb került a listán, de helyi vonatkozásban (pl. kanizsai gyűjtés) lehet első is a ranglistán. Az *Anita*, *Krisztina* is jóval ritkábban fordul elő, mint egy-két évtizeddel korábban.

b) Férfinevek

Összes adat: 334

	Név	Előfordulás	%		Név	Előfordulás	%
1.	Dávid	29	8,68		László	3	
2.	Márk	23	6,80		Martin	3	
3.	Dániel	17	5,08		Mátyás	3	
4.	Ádám	11	3,29		Noel	3	
5–6.	Balázs	10	2,99		Norbert	3	
	Dominik	10	2,99		Roland	3	
7–11.	Alex	8	2,39		Rudolf	3	
	Áron	8			Teodor	3	
	Erik	8			Zsombor	3	
	Kristóf	8		43–50.	Attila	2	0,59
	Krisztián	8			Axel	2	
12–14.	Máté	7	2,09		Benjamin	2	
	Olivér	7			Edvin	2	
	Viktor	7			Leontin	2	
15–16.	Ármin	6	1,79		Péter	2	
	Bence	6			Richard	2	0,59
17–20.	Ákos	5	1,49		Szebasztián	2	
	Patrik	5		51–102.	Ábel	1	0,29
	Róbert	5			Albert	1	
	Zalán	5			Alen	1	
21–26.	Adrián	4	1,19		Alexander	1	
	Árpád	4			Alfréd	1	
	Gábor	4			Alwin	1	
	Kornél	4			Andor	1	
	Levente	4	1,19		András	1	
	Tamás	4			Bertold	1	
27–42.	Arnold	3	0,89		Dárió	1	
	Bálint	3			Donald	1	
	Bertalan	3			Dorián	1	
	Botond	3			Edmond	1	
	Csongor	3			Edvárd	1	
	Gergő	3			Egon	1	
	Hunor	3			Előd	1	

Név	Előfordulás	%	Név	Előfordulás	%
Elvis	1		Lehel	1	
Endre	1		Leó	1	
Ernő	1		Márton	1	
Ervin	1		Mateo	1	
Ferenc	1		Nikolaus	1	
Gergely	1		Nimród	1	
Győző	1		Noé	1	
Henrik	1		Paszkál	1	
Huba	1		Szabolcs	1	
Igor	1	0,29	Szilárd	1	
Izidor	1		Tas	1	
János	1		Teo	1	
József	1		Tibor	1	
Júlián	1		Ticián	1	
Károly	1		Tihamér	1	
Kevin	1		Vilmos	1	
Koppány	1		Zoltán	1	
Krisztofer	1		Zétény	1	

Ebben az időszakban több fiú született, így 334 újszülöttre 102 név jut, ami azt jelenti, hogy átlagosan kb. 3 gyerekre jut egy utónév.

A *Dávid* név messze megelőzi a szintén gyakori *Márkot* és a *Dánielt*. A Ladó–Bíró-féle névtár is azt jegyzi meg, hogy „népszerűsége erősen nőtt” az utóbbi időben. A névdivat hullámzását kitűnően példázza e férfinév: 1970 előtt igencsak gyéren fordult elő, 1987-ben 22. a névlistán, 1996-ban pedig már mind első, mind pedig második névként az első helyen áll (LADÓ–BÍRÓ 2003; 13). Igaz, Magyarországon 2005-ben 5. a névlistán, vidékünkön évek óta meggyőzően a leggyakoribb férfinév.

Talán két idegen névnek: a *Dominik*nak az előretörése s az *Alex* név ekkora térhódítása számít valódi divatjelenségnek; a *Dominik* az 1990-es évek előtt alig volt ismert, Magyarországon csak 1998 óta anyakönyvezhető, 2003-ban már 14. a listán (FERCSIK–RAÁTZ 2009; 85). Az *Alex* név az ezredforduló óta igazán népszerű, amit feltehetően erősít a jelentése ('védő'), valamint az, hogy számos más nyelvben is azonos formában használatos.

Férfineveink gyakorisági listáján örvendetes az *Aron*, *Ármin*, *Ádám*, *Balázs* stb. gyakori megjelenése, hiszen ezek erősítik a magyar hagyományos nevek törzsanyagának a megmaradását.

A névdivat igazi változásai, illetve a valódi divatnevek a gyakorisági listák középmezőnyében figyelhetők meg, mindkét nem esetében. Ilyenek a fiúknál a *Noel*, a *Benjámín* vagy az ősi névadást őrző *Árpád*, *Levente*, *Botond* stb. előkelő helye. Egyértelműen divatnévként került a vajdasági magyarság névválasztásába az *Axel*; mégpedig angol-amerikai kultúrhatás eredményeként, hiszen nem valószínű, hogy a névkönyvekben adatolt *Absolon* név dán vagy svéd rövidülése jutott volna el hozzánk.

Érdekes jelenség még a *Patrik* gyors előrejutása a névlistán; ennél a névnél jól látszik, hogy egy kis közösség hogyan tud divatossá tenni egy nevet: Csantavéren két év alatt három *Patrik*ot kereszteltek.

A divatnevek jelentkezhetnek egészen szórványosan is: ilyenek az idegen eredetűek közül a *Dárió*, *Kevin*, *Elvis* stb. (ezek anyakönyvezhetőségéről l. RAÁTZ 2003; 183), de itt is találunk hagyományos, ősi férfinéveket: *Huba*, *Koppány*, *Tas*, *Zétény* stb.

Megjegyzendő, hogy a férfinéveknél nagyobb az első 20–25 név megterheltsége, mint az ugyanazon helyzetű női neveknél, de újdonságnak számít a nevek nagyobb száma, tehát a divatnevek egyértelmű jelenléte. A divat hullámzását jelzi, hogy az apák nevének oly gyakran előfordul *Róbert*, *Ervin*, *Krisztián*, *Zsolt* ma jóval kevesebb alkalommal fordul elő, mint egy generációval korábban, de a *Ricsárd*, *Szebasztián* sem annyira népszerű.

Vannak teljesen új, a névtárban nem szereplő nevek is; pl. *Edi*, *Mateo*, *Elvis*, amelyek nyilvánvalóan a szerb névadási gyakorlatból kerültek át.

c) A kettős utónévek kérdése

Napjainkban rendkívül alacsony a kettős utónévadás mértéke, a magyar névadás hagyományai szerint ez a szokás az 1950-es évekig volt igazán eleven, azóta is fellelhető, de a kettős névadás motivációja egészen más, mint a korábbi időszakokban.

Nem a bérmanév vagy valamely felmenő nevének a felvétele a motiváló, hanem részben esztétikai célzatú, vagy ahogyan több esetben a szülőktől megtudtuk: a kettős utónév státusszimbólum. A lányoknál előforduló kettős utónévek: *Diana Eufrozina* – itt a második patinás mitológiai név; *Erzsébet Lilly* – ahol a hagyományos után a második név becéző, vidám hangulatú; *Mercédesz Ramóna*, *Flóra Jázmin* – itt a 'virág' jelentés és egy virágnév együttese képezi az utónévet; a fiúknál a *Bence Máté*, *Máté Zoltán*, *Róbert Olivér* és *Sándor Mátyás* kettős utónév fordult elő, főleg népszerű hagyományos férfinévek, érdekesnek csupán az utolsó névkombináció számít.

d) Az ikerpárok nevei

A vizsgált időszakban az ikrek névadásában is a divatnevek dominálnak; kevés a hagyományos, szokványos. Pl. *Zsanett* és *Zsolt* (ahol névesztétikai szempontból az egybehangzó szókezdő *zs* is fontos lehetett), *Ramóna* és *Máté*, *Viktor* és *Dorina*, *Emma* és *Iván*, *Zétény* és *Dominik*. Hármás ikrek nevei: *Dávid*, *Leon* és *Lara* – kivétel nélkül divatnevek; a *Krisztián*, *Gracián* és *Flórián* úgyszintén a hangzás névválasztási szempontjait sugallják.

2. Divatnevek és a sznobizmus

Státusszimbólum-e a név? – teszi fel a kérdést BÍRÓ Ágnes már említett tanulmányában. Ma már megnyugtatóan kijelenthető, hogy még az igazán ritka és divatos nevek sem tekinthetők státusszimbólumnak, legalábbis a szónak 'magasabb társadalmi helyzetet kifejező' jelentésében. Elképzelhető, hogy esetenként a szülők névadási szándékában fellelhető olyan tendencia, hogy a név valamiféle felfelé irányuló presztízst mutasson, sőt elképzelhető, hogy valós sznobizmus is jelen van, ám ez nyilvánvalóan nehezen köthető egy bizonyos szociális rétegű névadócsoporthoz. Itt feltehetően egyfajta „világnév” vagy „exkluzív név” megtalálása a lényeg. (Vö. F. KOVÁCS 1992; 5)

Az új idegen nevek hirtelen feltörését számos tanulmány idegenmajmolással, a különféle sorozatfilmek hőseinek névutánzásával magyarázza. Nyilvánvaló, hogy ezek a mozzanatok is kihatnak jelenkori utónévadásunkra, ám a közvetlen környezet hatása ezt sokszor még erősíti. Ezt bizonyítja, hogy Csantavéren egyetlen évben két *Axel*, egy *Noel* nevet regisztráltak; Óbecse falusi környezetében is meglepően gyakoriak az új idegen nevek: a *Dzsesszika* (*Jessica* írásképpel), az *Édua*, *Kelina*, *Kitty* vagy a *Kevin*, *Gracián* (*Grácián* formában).

Sok esetben feltételezhetjük, hogy a név különleges jelentése miatt kerül a figyelem középpontjába; pl. az *Édua* kun eredetű, jelentése: 'a hold felkel', s emellett ritka előfordulása is érdekessé teszi. Hasonló a férfineveknél a *Gracián*, amely a latin *gratiosus* szóból származik, jelentése: 'kedves, bájos'.

Az egyedi, különleges nevek kérdése messze meghaladja a nyelvészet kompetenciáit, így például a pszichológusok is foglalkoznak azzal, miként éli meg a gyermek kora iskoláskorban ezt a különös helyzetet; vannak olyan vélemények, amelyek szerint a ritka név fiatal korban akkor is zavaró lehet, ha a gyereket nem csúfolják a társai. (BÍRÓ 1985; 221)

3. Divatnevek a vegyes házasságú családokban

Már korábbi kutatásaink során is tapasztaltuk, hogy „átmeneti”, univerzálisnak mondható nemzetközi névtípusok lépnek színre az ilyen családokban: *Anita, Viktor*; vagy olyan nevek, amelyek kevés módosítással mind a szerb, mind a magyar nyelvben megtalálhatók: *Daniella ~ Danijela, Gabriella ~ Gabrijela* stb. Akadnak olyan nevek is, amelyek divatnévként jelennek meg mind a homogén, mind pedig a heterogén típusú család névadásában: *Nikoletta ~ Nikoleta, Léna ~ Lena, Anna ~ Ana, Emma ~ Ema, Hanna ~ Hana; Dávid ~ David* stb. Azonosalakúsága miatt népszerű a *Petra, Elena, Nina, Katarina, Mia, Lola, Lea, Maja, Lara, Emína*. Rendkívül gyakori továbbá az *Ivana, Lazar, Martin, Filip, Mateo* (ennek *Matej és Matea* változatai), *Alen, Alex, Denis, Leon, Viktor, Daniel, Oliver, Luka, Boris* stb.

4. A nevek írásképe

Már a kutatás korábbi időszakában is megállapíthattuk, hogy Vajdaságban mind az állami, mind pedig az egyházi születési anyakönyvezésben igen nagyfokú változatosság tapasztalható a keresztnévek írásmódját illetően. Ennek az az oka, hogy a keresztnévek bejegyzését, anyakönyvezését nálunk nem szabályozza olyan névlista, mint amilyen az új (1989-ben a Bíró Ágnes által átdolgozott, korszerűsített és bővített) Magyar utónévkönyv.

Vajdaságban törvény szabályozza a kisebbségek nyelv-, illetve névhasználatát. Az újszülött anyakönyvi bejegyzésekor a szülők kérésére a cirill betűs államnyelvi adat mellé bekerülhet a magyar nyelvű név is; ennek rögzítése azonban teljes egészében az anyakönyvvezető tájékozottságától, felkészültségétől függ. Anyakönyvezéskor általában igyekeznek a szülők igényeinek, kéréseinek megfelelni, ezért a magyar nevek beírásakor ezek az óhajok is figyelembe vannak véve.

Mindennek lényeges momentuma, hogy nincsen hivatalosan használatos – a kisebbségek névadását szabályozó céllal készült – névlista, amely behatárolná a nevek bejegyzését.

Hasonló a gyakorlat az egyházi születési anyakönyvezésnél is, az egyházi adminisztrátorok készségesen bejegyzik a szülők névadási óhajait is, természetesen mindenekelőtt szem előtt tartva azt, hogy ez a névadás nem sértheti a gyermek személyiségét, továbbá a nemnek megfelelő nevet kell választani. Az egyházi személyek többé-kevésbé fel vannak készülve a néha nem mindennapi idegen nevek lejegyzésére, ám rögzített névállomány náluk sincs érvényben. Az utóbbi években érdekes jelenség tapasztalható: néhány vajdasági helységben az egyházi születési anyakönyvekben mintegy a ket-
tős utónév második tagjaként egy-egy szent, mártír nevét, illetve valamely

hagyományos magyar utónevet adnak hozzá kereszteléskor az idegen névre keresztelt gyermek utónevéhez; pl.: *Larina Margit, Édua Kinga, Egon Mátyás, Axel Máté, Patrik László* stb. Ezek a kettős utónevekhez hasonlóak, ám csak itt, az egyházi anyakönyvekben léteznek.

A Vajdaságban bejegyzett magyar utónevek továbbra is igen tarka képet mutatnak mind helyesírás, mind pedig kiejtés tekintetében. Anyagunkban a szülők kívánalma folytán került a *Dzsesszika Jessica* formában az anyakönyvbe, ingadozás tapasztalható a *Martin ~ Márton, Benjamin ~ Benjámin, Dániel ~ Deniel ~ Daniel, Oliver ~ Olivér, Richard ~ Ricsárd* stb. írásmódjában.

5. Becéző (megrövidült) nevek utónévként

a) Meglepő módon megnőtt a becéző nevek száma a hivatalos utónévadásban. Ezt tapasztaljuk a vajdasági korpuszban is, különösen a lányneveknél.

Mivel a becéző nevek nagyon gyakran az alpnév rövidülésével keletkeznek, itt együtt tárgyaljuk e két típust. A becéző alakok névvé válása névadásunk történetében állandó és ma is élő folyamat, amelyhez napjainkban egy esztétikai attitűd is hozzájárult: a rövid, kellemes hangzású nevek keresése: *Nóra, Lilla, Rita, Dóra, Fanni, Hédi* stb. Újabb keletű a *Beátából* kialakult *Bea*, az *Alexandrából* a *Szandra* utónévként való bejegyzése környezetünkben; idegenszerű az *Emili, Melani, Luszi* stb.

A férfineveknél nálunk is mind gyakoribb a *Gergely Gergő* változata, de az idegen nevek rövidülése is: ilyen a *Teo* (a német eredetű *Theo-* kezdetű nevek önállósult rövidülése), az *Alex* (a görög eredetű *Alexisz, Alexiosz* névből), az *Eddy* (amelynek még semmi nyoma egyetlen névtárban sem).

Ennek az ellentétes folyamata is jelen van, főleg az összetett női nevek terén: pl. *Bibiána, Adrianna, Annamária, Alexandra* stb.

b) A környezet kulturális hatását mutatja az a jelenség, hogy a gyászjelentésekben a hivatalos utónév helyett a becenev, illetve említőnév szerepel, ahogyan az illető egyént a környezete (s itt számításba kell venni a jelentős számú szerb nyelvű ismerőskört) szólította, nevezte. Ilyen a *G. Rudi, F. Laci* névváltozat előfordulása utcán fellelhető gyászjelentésen, de hivatalos, anyakönyvezett névként is szerepelt a gyűjtés során számos esetben – főleg Szabadkán: *B. Gabi, D. Robi* stb. A jelentősebb kontaktushelyzetű településeken azt tapasztaljuk, hogy a szerb névadási szokások nemcsak a névválasztást befolyásolják, hanem a személynevek alakváltozatait is. (Vö. SÁNDOR 1999; 232)

A becenevek, ragadványnevek egy ideje bekerültek a sajtótermékek oldalain közzétett megemlékezések szövegeibe is; a gyászjelentésekben eddig szórványos volt a magyar közösség tagjainak ilyen típusú névmegjelölése.

Ez nagyobb számban a férfiakra vonatkozik, de szórványosan a nőknél is előfordul. E névcsoport rendszerszerű feldolgozása azonban nem tartozik jelen kutatásunk körébe.

6. A névdivat vizsgálata a nemek viszonylatában

Ez a mintavételszerű vizsgálat is mutat némi elmozdulást több eddigi – szinte axiomatikus – megállapítás ellenében, mint amilyen például a következő: „a lánygyermek megnevezésében sokkal nagyobb a szerepe a divatnak, mint a fiúk névadásában.” (ÁDÁM 1992; 59) Az egyértelműen megállapítható, hogy a leányok többféle nevet kapnak, mint a fiúk, de a divatnevek éppúgy jelen vannak a fiúk névadásában is. Náluk azonban az új nevek mellett a hagyományos nevek jobban fellelhetők, míg a lányoknál egyes szokványosnak mondható magyar utónév teljesen eltűnt a névadásból (vö. még BURA 1996, HAJDÚ 2003).

III. Összegzés

Az utónévasd szokásainak alakulása azt mutatja, hogy egyes divatjelenések igencsak kiegyenlítődték a vajdasági magyarság életében. A vidék és a város névizlése nemigen különbözik, a nemek között sem találunk eltérő irányú tendenciákat. Vannak megállapodott, szinte állandónak tűnő, tartós népszerűségű nevek, amelyek mellett feltűnnek azok a ritka, különleges nevek, amelyek gyors felbukkanása és eltűnése a névizlés állandó változását jelzi. A vajdasági magyarság névasd szokásaira kihat a magyarországi névdivat, ugyanakkor a szerb utónévhasználat is folyamatosan befolyásolja a névvasztást.

Hivatkozások

- ÁDÁM (1992) = Ádám Imre: Névasd szokások napjainkban = Tulajdonnév-használatunk. Magyar Névtani Dolgozatok 100., Budapest, 56–62.
- BÍRÓ (1988) = Bíró Ágnes: A mai keresztnévasd az egyes társadalmi rétegek gyakorlatában = A magyar nyelv rétegződése (Szerkesztette: Kiss Jenő és Szűts László) I–II., Akadémiai Kiadó, Budapest, 203–210.
- BURA (1996) = Bura László: A névdivat nemzedéki változása. Magyar Nyelvjárások XXXIII. Debrecen, 71–92.
- FERCSIK–RAÁTZ (2009) = Fercsik Erzsébet–Raátz Judit: Keresztnévek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- F. KOVÁCS (1992) = F. Kovács Ferenc: Gondolatok a személynévasdról. Magyar Névtani Dolgozatok 113., Budapest
- HAJDÚ (2003) = Hajdú Mihály: Általános és magyar névtan. Személynevek. Osiris, Budapest

- LADÓ-BÍRÓ (2003) = Ladó János-Bíró Ágnes: Magyar utónévkönyv. Vince Kiadó, Budapest
- SÁNDOR (1999) = Sándor Anna: A koloni keresztnevek változó világa. Névtani Értesítő 21., Budapest, 229–232.
- RAÁTZ (2003) = Raátz Judit: *Acél vagy Zserald?* Az újonnan anyakönyvezhető férfinéveinkről. Névtani Értesítő 25., Budapest, 181–184.
- VÖRÖS (1999) = Vörös Ferenc: A közösségi névadási hagyomány továbbélése a tizenéves korosztályban. Magyar Nyelvőr 123. évf. 3. szám, 266–285.

PHENOMENA IN THE TRENDS OF NAME GIVING AMONG THE HUNGARIAN POPULATION IN VOJVODINA

The paper reviews the fashionable trends in the choice of Christian names among the Hungarian population in Vojvodina: trendy first names, a drop in the prestige of names, fluctuation in the fashion of names, spread of short forms of names and endearing forms of names entering into the official register. The study and evaluation of these phenomena can be carried out by following the appropriate sociolinguistic points of view.

Keywords: linguistics, sociolinguistics, onomastics, name giving, name fashion, Hungarian population in Vojvodina

ETO: 811.511.141:81'367

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

PÁSZTOR KICSI MÁRIA

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
samageto@eunet.rs

KOMMUNIKATÍV SZAKASZOK ÉS KOMMUNIKATÍV EGYSÉGEK AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS VIZSGÁLATÁBAN*

Communication Sections and Communication Units in Actual
Sentence Division

A cikk az eddigi kutatások vetületében, illetve a témát taglaló számottevő irodalom megfelelő címeire történő bibliográfiai utalásokkal s a jelen vizsgálatok céljainak megfelelő terminológiai behatárolásokkal megkísérli meghatározni, hogy konkrét (informatív) szövegek elemzősekor mit tekinthetünk kommunikatív szakaszoknak, s mekkora szerkezeti egységet célszerű önálló aktuális tagolással rendelkező kommunikatív egységként definiálni.

Kulcsszavak: aktuális tagolás, kommunikatív egység, kommunikatív szakasz, pszichológiai alany, pszichológiai állítmány, logikai alany, logikai állítmány, téma, réma, propositum, topik, komment, predikátum, előfeltevés, fókusz

1. Bevezető

Az itt következő tanulmány egy szélesebb körű kutatás részét képezi, mely a mai vajdasági magyar napi sajtó és elektronikus média informatív szövegeinek szintaktikai, intonációs és kommunikatív jellemzőit vizsgálja¹,

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 148026D számú projektuma keretében készült.

¹ A vizsgált korpusz egyfelől nyomtatott szövegekből áll, melyek egy részét a Magyar Szó hasábjain megjelent informatív, túlnyomórészt hírszövegek teszik ki, illetve e csoport forrásnyelvi („ős”)szövegei, melyek szerb hírügynökségi jelentésekből származnak. E négy szövegcsoport közül az első pár (29-29 szöveg 199, illetve 193 mondategésszel) 2002-2003-ból, a második viszont (23-23 szöveg 200, illetve 188 mondategésszel) 2009-ből származik. Az eredeti magyar szövegek csoportjai viszont részben ugyancsak a Magyar Szóban

ezen belül pedig a szövegmondatok aktuális tagolásának jellemzőit próbálja kideríteni. Ehhez azonban elengedhetetlenül fontos egyrészt egyértelműen definiálnunk, hogy a vizsgálat során mekkora szerkezeti egységet határozunk meg *alapegység*ként (melyet *kommunikatív egység*nek fogunk tekinteni), másrészt viszont meg kell állapítanunk, hogy ezt az egységet miképpen tagolhatjuk *kommunikatív szakaszokra*, illetve hogy ezek a szakaszok milyen alaptípusokban fordulhatnak elő.

Az aktuális tagolás (vagy kommunikatív mondattagolás) kutatói nagyjából egyetértenek abban, hogy a vizsgálatuk tárgyát képező mondat alapvetően két szakaszra tagolható, abban azonban már kevésbé értenek egyet, hogy ezeket a szakaszokat milyen terminussal jelöljük², miként definiálják, hogyan határolják el egymástól és miként tagolják őket további egységekre/összetevőkre. Ezen túlmenően pedig még az sem egyértelmű, hogy a mondat szerkezetének és terjedelmének függvényében mit (mekkora szerkezeti egységet) definiálhatunk önálló aktuális tagolással rendelkező kommunikatív egységként.

Az elkövetkező oldalakon tehát ezeket az alapfogalmakat kíséreljük meg körüljárni és meghatározni.

2. A kommunikatív szakaszok

Jelen cikk keretei nem adnak lehetőséget túlzottan terjedelmes terminológiai és elméleti kitérőkre³, tisztáznunk kell azonban a szövegben előforduló terminusok precíz vonatkozási tartományát. Ez pedig először is a *téma/topik*, illetve *réma/komment/predikátum/fókusz* terminus-alternánsokra

---

jelentek meg (6 szöveg, 198 mondategész 2003-ban, illetve 2006-ban), részben pedig a Hét Napban, a Családi Körben és a VajdaságMA portálon (28 szöveg, 200 mondategész 2009-ben), illetve a Magyar Hírlap, a Magyar Nemzet és a Népszabadság internetes oldalain (18 szöveg, 200 mondategész 2009-ben). Másfelől, a korpusz *hangzó* anyagát a VRT híradóiból válogatott, intonációs átírással lejegyzett szövegek képezik (29 szöveg, 206 mondategész 2002-ből, 2003-ból és 2005-ből, illetve 21 szöveg, 200 mondategész 2009-ből). A vizsgált korpusz tehát összesítve 206 szövegből, illetve 1784 mondategészből épül fel.

² Pl. *pszichológiai alany és állítmány* (Georg von der Gabelentz, Henri Weil, Hermann Paul stb.), *logikai alany és állítmány* (I. P. Raszpovov stb.), *inchoativum* és *zöm* (Brassai Sámuel), *východisko* és *jadro* (Vilém Mathesius), *téma* és *réma* (Hermann Ammann, František Daneš stb.), *téma* és *propozitum* (Charles Bally, Elekfi László stb.), *előfeltevés* és *fókusz* (M. A. K. Halliday, Noam Chomsky, Ray Jackendoff stb.), *topik* és *komment* (Charles F. Hockett, Yuen Ren Chao, Kiefer Ferenc, Kálmán László stb.), *topik* és *predikátum* (É. Kiss Katalin és mások) stb.

³ Az aktuális tagolás fogalmával és terminológiai kérdéseivel *Az aktuális tagolás vizsgálatának terminológiai kérdései* (Hungarológiai Közlemények, 2007. 4., 50–56.), valamint *Az aktuális tagolás vizsgálata a szerb nyelvészeten* (Hungarológiai Közlemények, 2009. 3., 154–171) című cikkeimben foglalkoztam részletesebben.

vonatkozik, melyek a kommunikatív mondatvizsgálat sarkalatos fogalmait jelölik, s melyek mélyebb beteketés nélkül és bizonyos határokon belül csupán nyelvterületi kötődésük tekintetében elkülönülő, szinonim vonatkozású jelölőknek tűnhetnek. Ez a szinonímia azonban óvatosan kezelendő, mivel az eltérő terminusok háttérében általában fogalmi eltérések is észlelhetők. Néha még ugyanaz a terminus is különböző definíciókat feltételez, például jelen esetben ez a Hermann Ammann által megalkotott, majd a Prágai Nyelvész kör révén elterjedt *téma-réma* terminuspárra is érvényes.

Eleinte ugyanis, mint É. Kiss Katalin a magyar mondat szerkezetről írt értekezésében megállapítja, „az előforduló *téma-réma* meghatározások két fő típusba sorolhatók. Egyik részük a témát a mondat »adott«, azaz kontextusból (esetleg a szituációból) már ismert információt hordozó részével, a rémát pedig az új információt közlő mondat szakasszal azonosítja. A definíciók másik típusa szerint a *téma* az, amiről a mondat szól, a *réma* pedig az, amit a mondat a témáról állít.”⁴ Ezek közül az előbbi csoport képviselőiként Henri Weilt⁵, Brassai Sámuel⁶ és a cseh iskola bizonyos tagjait (Adamec⁷, Kuno⁸) említi, az utóbbi nézetet vallók közé viszont Gabelentz⁹, a Sgall–Hajičová szerzőpárost¹⁰, valamint Dahlt¹¹ sorolja.

⁴ É. Kiss Katalin: *A magyar mondat szerkezet generatív leírása*. Nyelvtudományi Értekezések 116. sz., Bp., Akadémiai Kiadó, 1983. 11.

⁵ Henri Weil: *De l'ordre des mot dans les langues anciennes, comparées aux langues modernes*. 1844.

⁶ Brassai Sámuel: *A magyar mondat*. Magyar Akadémiai Értesítő. A Nyelv- és Széptudományi Osztály közlönye, 1860. 1863–1865; 1: 279–399; 3: 3–128; 173–409.

⁷ Пшемисл Адамец: *Порядок слов в современном русском языке*. Praha, Rozpravy Ceskoslovenské Akademie věd. Rada Společenských věd. Ročník 76. Sešit 15., 1966.

⁸ Susumu Kuno: *The position of locatives in existential sentences*. Linguistic Inquiry 2. 1971. 333–378.; *Pronominalisation, reflexivization, and direct discourse*. I. m. 3. 1972. 161–195.

⁹ Georg von der Gabelentz: *Ideen zu einen vergleichenden Syntax*. – Wort- und Satzstellung. Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft VI, 1869. 376–84.

¹⁰ Petr Sgall–Eva Hajičová: *A 'functional' generative description*. The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics. 14. 1970. 3–38.

¹¹ Östen Dahl: *Topic and comment: A study in Russian and transformational grammar*. (= Göteborg. Slavica Gothoburgensia 4, 1970; *Topic-comment structures revisited*. (= Dahl, szerk.: *Topic and comment, contextual boundness and focus*. Hamburg, Helmut Buske, 1974); *Topic-comment structure in a generative grammar with a semantic base* (=František Daneš, szerk.: *Functional sentence perspective and the organisation of the text*. Prága, 1974); Östen Dahl, Petr Sgall, Eva Hajičová and Eva Benešová: *Topic, focus and generative semantics*. (ismertetés) Journal of Linguistics 1., 1975; Dahl: *What is new information?* (= Nils Enkvist–Viljo Kohonen, szerk.: *Reports on text linguistics: Approaches to word order*. Åbo. 1976)

A későbbiek során, mint É. Kiss Katalin említi, „Halliday (1967)¹² nyomán az is egyre gyakoribbá vált, hogy a szerzők mindkét kommunikatív mondatszerkezet-értelmezést relevánsnak fogadják el, s az egyiket *topic-comment*, a másikat pedig téma-réma tagolódásként tartják számon.”¹³ Mindazonáltal a viták nem ültek el, s mint mondja, „a többfajta megközelítésből végül is két fő, részben valóban egymást fedő, de egybe nem mosható kommunikatív mondatszerkezet kristályosodott ki: egy, a szerzők többségétől *topic-comment*nek, olykor *téma-rémának* hívott, a mondat bevezető jellegű nominális vagy adverbialis szakaszát a mondategészről leválasztó szerkezet, valamint egy Halliday, Chomsky és Jackendoff nyomán *fókusz-előfeltevés*nek nevezett, szoros értelemben a közölt információ adott, illetve új voltán alapuló, a mondat új információt hordozó szakaszát jelöltnek tekintő tagolódás.”¹⁴

Ugyanakkor azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy „a mondatokban nem csupán egyfajta releváns kommunikatív dichotómia állapítható meg”.¹⁵ A mondat perspektívája ugyanis a *kommunikatív dinamizmus*¹⁶ több árnyalatából rajzolódik ki, így a csupán kétféle informatív/kommunikatív értéket konstataáló megközelítések nem bizonyultak eléggé pontosnak egy kommunikatív mondatmodell kidolgozásához.

Az a mondatmodell, melynek alapverzióját É. Kiss Katalin **A magyar mondatszerkezet generatív leírása**¹⁷ című értekezésében fektette le, s mely a **Strukturális magyar nyelvtan**¹⁸ mondattani kötetén, majd pedig az **Új magyar nyelvtan**¹⁹ keresztül érte el nyelvész körökben mára már közismertté és túlnyomórészt irányadóvá vált formáját, alapjában véve az eddig felvázolt felismerésekből következik, gyökereit illetően pedig Brassai Sámuel mon-

¹² M. A. K. Halliday: *Notes on Transitivity and Theme in English*. Part 1, 2, *Journal of Linguistics* 3., 1967. 37–81. és 199–244.

¹³ É. Kiss K., 1983. 12.

¹⁴ É. Kiss K., 1983. 14.

¹⁵ É. Kiss K., 1983. 14.

¹⁶ A *kommunikatív dinamizmus* terminus Jan Firbas nevéhez fűződik, s azt fejezi ki, hogy a mondat különböző elemei milyen mértékben járulnak hozzá az információ kibontakozásához a közlés folyamatában, illetve milyen pozíciót foglalnak el a mondat *funkcionális perspektívájában*. Ilyen szempontból a *téma* rendelkezik a kommunikatív dinamizmus legalacsonyabb fokával („the lowest degree of CD”), a *réma* pedig a legmagasabbal („the highest degree of CD”), e két véglet között azonban a kommunikatív dinamizmus eltérő árnyalatai különböztethetők meg. (J. Firbas: *On Defining the Theme in Functional Sentence Analysis*. Travaux Linguistique de Prague I. 1964. 267–280.)

¹⁷ L. a 4. lábjegyzet.

¹⁸ Kiefer Ferenc (szerk.): **Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan**. Bp., Akadémiai Kiadó, 1992.

¹⁹ É. Kiss – Kiefer – Siptár: **Új magyar nyelvtan**. Bp., Osiris Kiadó, 1998.

datleírására²⁰ vezethető vissza, azzal, hogy beépítette a Li–Thompson-²¹, illetve magyar vonatkozásban Dezső László-féle²² tipológiai felismerések tanulságait is. Ezek szerint a magyar *topik-prominens* nyelv, tehát mondatszerkesztési stratégiáját illetően rendszerszerűbben leírható, ha a topik fogalmát vesszük alapvetőnek (az *alany-prominens* nyelvekkel szemben, melyek az alanyból kiindulva írhatók le rendszerszerűbben).²³ S ugyanezen tipológiai jegyéből következik szórendi alaptípusa is (SOV). Dezső László szerint viszont e tekintetben „a magyar vegyes típusú: a névelős mondatok alaprendje SVO, a névelőtleneké SOV”²⁴, amit másképpen úgy fogalmazhatnánk meg, hogy határozott ragozású igei állítmány esetében az ige előzi meg a tárgyat, határozatlan ragozás esetében pedig a tárgy az igét, illetve É. Kiss Katalin értelmezésének megfelelően megállapítható, hogy a SOV szórend a *fókuszos* mondatoknak felel meg, a SVO pedig azoknak a mondatoknak, melyekben a *komment* (*VP/predikátum*) élén az ige áll. Ez a szórend azonban csak azokra a mondatokra vonatkozik, amelyekben a topikalizáció művelete megtörtént, mivel pedig ennek végrehajtása a magyarban nem kötelező, következik, hogy megfelelő kontextusban az alaptagok egyéb sorrendje is kommunikatív és grammatikai szempontból helyes mondatokat hozhat létre.

É. Kiss Katalin modellje fordulópontot jelent a kommunikatív mondat-szerkezet értelmezésében. Említett értekezése, de különösen a strukturális mondattan és az **Új magyar nyelvtan** megjelenése óta viszonyítási alappá vált mindazok számára, akik valamilyen szempontból a magyar mondat kommunikatív szerkezetét vizsgálják, még akkor is, ha nem feltétlenül értenek vele egyet. Fogalmi és terminológiai szempontból tehát világossá vált, hogy e fejtegetés elején felsorolt terminus-alternánsok ma már nem alkalmazhatók szinonim vonatkozásban.

Röviden összefoglalva pedig mindenképpen szem előtt kell tartanunk, hogy a magyar mondat-szerkezet generatív (kommunikatív) modelljének meghonosodása óta

1. a *topik* nem egyenlíthető ki a *témával*;

(A *téma* ugyanis tágabb kategóriát jelöl: a kommunikatív egységnek azt a szakaszát, mely alacsonyabb fokú kommunikatív dinamizmussal rendelke-

²⁰ L. a 6. lábjegyzetet.

²¹ Charles N. Li– Sandra Thompson: *Subject and topic: A new typology of language*. New York, Academic Press, 1976.

²² Dezső László: *Bevezetés a mondattani tipológiába*. Bp., TIT, 1972.

²³ Vö. É. Kiss K., 1983. 15.

²⁴ Dezső László: *A mondattan tipológiai megközelítése*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok IX., 1973. 58.

zik, a *topik* viszont, melynek funkciójában „vagy határozott, vagy specifikus határozatlan főneves kifejezés, vagy illet tartalmazó névutós kifejezés szerepelhet”,²⁵ ezen az [XP, S] szakaszon belül [preverbális pozícióban] tölti be a *logikai alany* funkcióját.²⁶ Ugyanezen pozícióban azonban előfordulhatnak referenciával bíró szabad határozók is, melyek egyaránt értelmezhetők a mondat logikai alanyaként vagy az egész mondatra kiterjedő hatókörű *mondathatározó*ként. Ilyen szempontból É. Kiss Katalin megjegyzi, hogy „valószínűbb a logikai alanyként, azaz topikként való értelmezésük, ha a mondatnak az adott hely- vagy időhatározón kívül nincs más topikja”²⁷, egyébként a topik testvérsomópontjai alatt [ugyancsak preverbális pozícióban] töltenek be mondathatározói funkciót. De itt kell megemlítenünk a *kontrasztív topikot* is, mely pozícióját illetően [balra való kihelyezés²⁸] ugyancsak az ige előtti szakaszban áll, mégsem egyenlíthető ki a topikkal, mivel *kontrasztív dallammal* ejtendő, s kiemelő, szembeállító szerepe van.²⁹ A korábban többékevésbé szinonim értelemben alkalmazott *téma* vagy *topik* terminussal jelölt kommunikatív szakasz tehát É. Kiss Katalin modellje által differenciáltabb lett, következésképpen a két megnevezés többé nem cserélhető fel egymással. A *téma* vagy *tematikus szakasz* kifejezés ellenben továbbra is alkalmazható lehet, amennyiben a funkcionális szempontból nem differenciált, alacsonyabb kommunikatív dinamizmussal rendelkező preverbális szakaszt kívánjuk megnevezni.)

2. a *fókusz* nem azonosítható a *rémával*, *kommentál*, illetve *predikátummal*;

(A *topik*hoz hasonlóan, a *fókusz* terminus is egyfajta jelentésszűrése ment át É. Kiss Katalin modelljében. Ő ugyanis értekezésében Chomsky³⁰ és Jackendoff³¹, illetve a cseh iskola fókuszértelmezésétől³² elhatárolva definiálja a magyar mondatszerkezet fókuszát, megállapítván egyrészt, hogy a magyarban – az említett értelmezésektől eltérően – „a fókusz mindig egyetlen

²⁵ É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Bp., Osiris Kiadó, 1998. 23.

²⁶ É. Kiss Katalin: *Az egyszerű mondat szerkezete* = Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1992. 106.)

²⁷ É. Kiss K., 1992. 106.

²⁸ É. Kiss K., 1992. 109.

²⁹ É. Kiss K., 1998. 24.

³⁰ Noam Chomsky: *Deep structure, surface structure and semantic interpretation*. (= Steinberg–Jakubovits, szerk.: *Semantics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1971.)

³¹ Ray Jackendoff: *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge, Massachusetts, The M. I. T. Press, 1972.

³² Petr Sgall–Eva Hajičová–Eva Benešová: *Topic/focus and generative semantics*. Kronberg, Taunus, Scriptor Verlag, 1973.

mondatösszetevő: vagy az ige, vagy az ige valamely bővítménye”, azaz: a fókusz „a comment, illetve topic nélküli mondat első, mondathangsúlyt viselő bővítmény-, vagy igekiterjedésű eleme”, s „amennyiben a bővítmény tölt be fókuszszerepet, a comment második, fókuszt követő helyén az ige áll”.³³ Következésképpen a fókusz semmi esetre se tévesztendő össze a mondat magasabb kommunikatív értéket [kommunikatív dinamizmust] hordozó szakaszával, melyet a prágai hagyomány szerint *rémának*, az angolszász szerint *commentnek* neveztek. A *fókusz* ugyanis, mint láthattuk, a magyar kommunikatív mondatszerkezeten belül nem szakasz, hanem egyetlen összetevőnyi kiterjedésű, pozicionálisan értelmezhető operátor szerepű elem, mely az említett, magasabb kommunikatív dinamizmust hordozó [hagyományosan rematikus] szakasz élén áll. Ezt a szakaszt 1983-as értekezésében É. Kiss Katalin is még *commentnek* nevezte, később azonban, a strukturális magyar mondatban már nem alkalmazta ezt a terminust, hanem *logikai állítmányként* jelölte meg, majd az **Új magyar nyelv**tanban a *predikátum* megjelölést alkalmazta. Ennek belső szerkezete pedig a preverbális szakaszéhoz hasonlóan pozicionális szempontból tovább differenciálódik. Az *operátorok* helye az igei csoport [predikátum] élén van, az igével kezdődő mondatszakasz előtt. Ilyen operátor szerepű összetevők a fókusz, a kérdőszót tartalmazó operátor, illetve a kvantorok. A fókusz pozíciója közvetlenül az ige előtt van, mely pozíció a kérdőszónak és tagadott mondatrészeknek a helye is. A kvantorok megelőzik a fókuszt, a tagadószó helye pedig, mely az egész mondatot tagadja, az ige előtt van. Fontos azonban funkciójukat illetően megkülönböztetni az *igemódosítókat* is [igekötő, melléknévi vonzat, puszta főnévi vonzat] az operátoroktól. Az igemódosító ugyanis szerepét tekintve nem bővítménye az igeinek, hanem módosítja annak jelentését, s ilyen szempontból szerkezetiileg az általa módosított ige testvércsomópontjába kerül, megelőzi az igét. Amint azonban az ige fölötti fókuszpozícióba operátor kerül, a módosító az ige utáni szakaszba tevődik át, a bővítmények közé [mely szakaszt *neutrális* szakasznak is szokás nevezni], ahol az összetevők rendje már szabad.³⁴;

3. a topik nélküli mondatokat nem szükséges *fordított, szubjektív, emocionális* szórendűnek tekinteni.

(A szórendi vizsgálatok hagyományosan megkülönböztetik a megszokott, alapszórendet a mondat alkotóelemeinek attól különböző rendjétől, s ez alól a mondat kommunikatív szempontú megközelítései sem képeznek kivételt. Így már Henri Weil [1844] is különbséget tett *objektív* és *szubjektív* szórend

³³ É. Kiss K. 1983. 22.

³⁴ É. Kiss K., 1992. 1998.

között, melyek közül az előbbi az ismerttől az ismeretlen felé halad, az utóbbi viszont ezzel fordított irányú informatív szerkezetet alakít ki. A prágai iskola képviselői is ilyen szempontból *téma-réma*, illetve *réma-téma* szerkezetű mondatokat különböztettek meg, a magyar nyelvészek közül Elekfi László *racionalis* [téma–propozitum] és *emocionális* [propozitum–téma] rendet állapít meg³⁵. Klaudy Kinga viszont, aki **Fordítás és aktuális tagolás**³⁶ című értekezésében maga is a Weil által megnevezett *objektív* és *szubjektív* szórend megkülönböztetése mellett dönt, az aktuális tagolás fő típusait vizsgálva végül négy alaptípust állapít meg. Ezek: [1]: téma → réma tagolású, azaz objektív szórendű kommunikatív egységek, melyekben az ismerttől haladunk az ismeretlen felé [TR]; [2]: réma → téma tagolású, azaz szubjektív szórendű kommunikatív egységek, melyekben az ismerentlentől haladunk az ismert felé [RT]; [3] tagolatlan kommunikatív egységek, melyekben csak új információ van – komplex rémák [KR]; [4] tagolatlan kommunikatív egységek, melyek nem tartalmaznak új információt, csak a szövegkoherenciát biztosítják – komplex témák [KT]³⁷. Megjegyzendő azonban, hogy Klaudy Kinga kétségeket táplált a RT tagolású mondatokkal szemben, melyek közé végül csak a kérdőszóval kezdődő mondatokat sorolta be, megállapítván, hogy ezáltal „lehetővé válik az is, hogy e kategóriát bármikor megszüntessük, és az összes kérdő mondatot besoroljuk a komplex réma kategóriájába.”³⁸ Ez az AT típus viszont szerkezetét illetően a csupán predikátumot tartalmazó mondat szerkezettel rokon, melynél nem történt meg a topikalizáció művelete, tehát nincsen logikai alanya. Mivel azonban a topikalizáció nem kötelező művelet, s a csak predikátumot tartalmazó mondatok is lehetnek logikai szerkezetüket illetően *objektívak*, *racionalisak* és *emóciómentesek*, lényegében fölösleges a mondatoknak ilyen szempontú megkülönböztetése.)

Miután pedig a kommunikatív szakaszokat érintő alapvető terminológiai és fogalmi kérdéseket tisztáztuk, rátérhetünk a kommunikatív egységek meghatározására.

³⁵ Elekfi László: **Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése**. Bp., Akadémiai Kiadó, 1986. 24.

³⁶ Klaudy Kinga: **Fordítás és aktuális tagolás**. Nyelvtudományi Értekezések 123. sz., Bp., Akadémiai Kiadó, 1987.

³⁷ Klaudy Kinga, 1987. 43.

³⁸ Klaudy Kinga, 1987. 42.

3. A kommunikatív egységek

Ha a kommunikáció szemszögéből vizsgáljuk a problémát, a kommunikatív egység határa nem okvetlenül egyezik meg a közlemény grammatikai egységének tekintett mondat határával, hisz a kommunikáció során nem a grammatikai értelemben vett izolált mondatokkal találkozunk, hanem a kommunikáció szabályainak megfelelően tagolt és összekapcsolt közlésegláncokkal. Ezek viszont nem mindig illeszthetők bele a hagyományos grammatika szintaktikai szabályrendszerébe. A kontextusba helyezett közlésegláncok kizárva gyakran hiányosnak tűnnek, mivel az egyszerű már említett összetevőket, ha nem szükséges, nem ismétljük meg, hisz kikövetkeztethetők a kontextusból. Ez azonban nem jelenti, hogy a hagyományos értelemben vett, egy predikatív egységnyi terjedelmű tagmondatok és egyszerű mondatok ne rendelkezhetnének önálló aktuális tagolással.

Klaudy Kinga **Fordítás és aktuális tagolás** című értekezésében, melyben többek között az oroszról fordított magyar szövegek grammatikai tagolásában mutatkozó *kvázi-helyesség* okait és a *kommunikatív ekvivalencia* megteremtésének lehetőségeit kutatta, miután egyéb lehetőségeket is szemügyre vett³⁹, a kommunikatív egységet éppen egy mondategységnyi terjedelemben határozta meg. S ez konkrét szövegek vizsgálatakor célszerűnek is mutatkozik, mivel a predikatív szerkezetek azonosítása általában nem ütközik különösebb problémába, még akkor sem, ha nem azonos nyelven írt szövegekről van szó (pl. a fordított szövegek esetében). Azt is feltételezhetnénk, hogy a minimális szerkezet, mely aktuális tagolással rendelkezhet, az egyetlen predikatív szerkezetet tartalmazó tőmondat, ahol a grammatikai alany és állítmány megegyezik a pszichológiai/logikai alannal és állítmánnyal.

A magyar nyelvben azonban nem csak a grammatikai (nominativusi) szubjektum töltheti be a topik szerepét, hanem egyéb, specifikus referenciával rendelkező főnévi kifejezések is⁴⁰, ahol a *specifikus referencia* arra utal,

³⁹ Tulajdonképpen három lehetőséget vizsgált, miszerint: „1. Az összetett mondatot, bármilyen hosszú, és bármennyi mondategységből áll, *automatikusan egyetlen* kommunikatív egységnek vesszük, egyetlen aktuális tagolással. Ebben az esetben a kommunikatív egységek száma meg fog egyezni a mondategységek számával. 2. Az összetett mondat minden mondategységét *automatikusan külön* kommunikatív egységnek vesszük, minden mondat egység esetében saját aktuális tagolással. Ebben az esetben a kommunikatív egységek száma a mondategységek számával fog megegyezni. 3. Minden mondategység esetében külön mérlegelés alapján döntjük el, hogy önálló kommunikatív egység-e, vagy esetleg csak része egy nagyobb, több mondategységet átfogó kommunikatív egységnek. Ebben az esetben a kommunikatív egységek száma sem a mondategységek, sem a mondategységek számával nem fog megegyezni.” (Klaudy K., 1987. 39.)

⁴⁰ É. Kiss Katalin, 1998. 23.)

hogy „mind a beszélő, mind a hallgató által ismert vagy létezőnek feltételezett individuumot”⁴¹ nevez meg. Ekkor viszont már nem tőmondatról van dolgunk, és a logikai *szubjektum* és *predikátum* sem esik egybe a grammatikai alannyal és állítmánnyal:

- (1) *A sérülteket hazaszállították.*
- (2) *A Kopaonikon havazik.*
- (3) *Estére beborul.*

Mint láthatjuk, mindhárom esetben két összetevőből felépülő egyszerű mondatról van dolgunk, de közülük egyik sem sorolható a tőmondat kategóriájába: az (1)-es tárgyat, a (2)-es helyhatározót, a (3)-as pedig időhatározói bővítményt tartalmaz. Explicit alanya viszont egyiknek sincs, sőt a (2)-es igei állítmányának nem is lehet alanya (*havazik*)⁴², a (3)-asénak pedig csak fakultatív (*beborul*). Mégis, mindhárom mondat esetében világosan elkülöníthető a topik–predikátum szerkezet, tehát a mondatok önálló aktuális tagolással rendelkező kommunikatív egységeknek tekinthetők:

- (1a) [_{Topik} *A sérülteket*][_{Predikátum} *hazaszállították.*]
- (2a) [_{Topik} *A Kopaonikon*][_{Predikátum} *havazik.*]
- (3a) [_{Topik} *Estére*][_{Predikátum} *beborul.*]

Azonban, mint az előző pontban említettük, a topik nélküli mondatok is rendelkeznek kommunikatív struktúrával (aktuális tagolással), így még az egyetlen szóból álló mondatokat is kommunikatív egységnek tekinthetjük:

- (1b) [_{Predikátum} *Hazaszállították.*]
- (2b) [_{Predikátum} *Havazik.*]
- (3b) [_{Predikátum} *Beborul.*]

Mert ugyan explicit topikokkal egyik sem rendelkezik, de elképzelhető olyan szövegekörnyezet, melyen belül a hiányzó összetevők rekonstruálhatók.

Ha viszont az egyetlen összetevőből álló hiányos mondatot is tekinthetjük kommunikatív egységnek, semmi sem szól ellene annak, hogy az összetett mondatok minden egyes mondategységét önálló kommunikatív egységként határozzunk meg, melynek kommunikatív struktúrája a mondat egészén belül teljeseedik ki. Ellene szól azonban az a tény, hogy az összetett mondatok

⁴¹ É. Kiss K., 1998. 22.

⁴² „Az alanytalan igékhez olyan vonzatstruktúra tartozik, melyben az alanyi vonzathely lexémával való kitöltése tilos.” (Lengyel Klára: A mediális igék [középigék] = Keszler Borbála, szerk.: *Magyar Grammatika*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 85.)

kommunikatív struktúrája nem azonosítható különálló tagmondataik szukcesszív láncával, különösen az alárendelt összetett mondatok esetében nem, ahol a mellékmondatok beágyazódnak a főmondat struktúrájába.⁴³

Ilyen szempontból viszont áthidaló megoldást adhat az ún. *szabadmondat* fogalmának alkalmazása. Hangay Zoltán meghatározása szerint ugyanis szabadmondatnak tekinthető:

- a) minden egyszerű mondat;
- b) a mellérendelt összetett mondatok valamennyi tagmondata;
- c) az alárendelt összetett mondat pedig a maga egészében.⁴⁴

Ily módon viszont a lazább logikai konnexió útján összekapcsolt mellérendelt mondategységeket autonóm kommunikatív egységekként vizsgálhatjuk, akárcsak az egyszerű mondatokat, míg az alárendelt összetett mondatok esetében az egymásba ágyazott mondategységek teljes struktúráját tekintjük autonóm kommunikatív egységnek, melyen belül azért számolunk a mondategységek külön-külön is működő kommunikatív struktúrájával.

Ezzel viszont egyrészt nyomon követhetjük az autonóm kommunikatív egységek főmondat-szinten kirajzolódó kommunikatív perspektíváját (melyen belül a logikai konnexió az informatív értékek külön skáláját hozhatja létre, ami a vizsgálat tárgyát képező konkrét informatív szövegek szempontjából különösen értékes lehet), másrészt viszont a beágyazott mellékmondatok struktúráját tekintve a specifikus funkciójú és súlyú, gyakran elliptikus szerkezetek kommunikatív szerveződését vehetjük szemügyre.

4. Konklúzió

Informatív szövegek kommunikatív mondatstruktúrájának (aktuális tagolásának) vizsgálatakor különösen fontos egyrészt a kommunikatív egységek és szakaszok pontos differenciálása és meghatározása, másrészt a perspektíva alkotóelemeinek pontos fogalmi és terminológiai behatárolása.

Ilyen szempontból pedig jelen pillanatban a magyar mondatszerkezet É. Kiss Katalin által leírt modellje tűnik differenciáltsága és terminológiai kiforrottsága, de nem kevésbé *bejáródottsága* tekintetében is legalkalmasabbnak egy ilyen vizsgálat elvégzésére, tekintetbe véve, természetesen, más szerzők idevágó felfedezéseit és konklúzióit is.

A közlésegség terjedelmét illetően viszont a szabadmondat kiterjedésű szerkezet tűnik legalkalmasabbnak az önálló aktuális tagolással rendelkező kommunikatív egység szerepének betöltésére.

⁴³ L.: É. Kiss K.: 1983. 4., 61.; Uő, 1998. 9., 127.

⁴⁴ Hangay Z.: *Szövegtan* (= A. Jászó A.: *A magyar nyelv könyve*. Bp., Trezor Kiadó, 1994.). 467.

COMMUNICATION SECTIONS AND COMMUNICATION UNITS IN ACTUAL SENTENCE DIVISION

The paper, in view of the research results or rather bibliographical reference to the relevant titles in the extensive literature on the subject, and by determining the terminology in accordance with the aims of the present research, aims to define what we can consider to be communication sections, and how large a structural unit is suitable to be defined as a communication unit with independent actual division.

Keywords: actual division, communication unit, communication section, psychological subject, psychological predicate, logical subject, logical predicate, theme, rHEME, propositum, topic, comment, predicate, presupposition, focus

ETO: 811.511.141:78

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

811.511.141(497.11)-4:78

KATONA EDIT

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
gerjo@sabatronic.co.rs

„KRÚDY HÁRFÁJA ZENGI ÁT AZ AUSZTRÁL ÉJSZAKÁT”*

A zene és a hangszerek mint a metaforák forrástartományai

“That’s Krúdy’s harp that twangs in the Australasian dark”

Music and instruments as the source range of metaphors

A dolgozat a zene és az irodalom közös és különböző vonásaiból kiindulva sorakoztatja fel, mi minden konceptualizálódik a zenéhez, hangszerekhez kötődő metaforákban, s a különböző képzetkörök és kifejezésformák közötti kapcsolatot igyekszik feltérképezni.

Kulcsszavak: zene, hangszer, érzelem, fogalmiság, az ember, a lélek, természeti erők, az idő, égi szféra, közvetítés, mozgás, határátlépés

Gyöngy, harmat, liliom, szellő, sugár, villám,
Hajnal, korom, szélvész, hattyu, rózsza, hullám,
Délibáb, menny, pokol... ha mind egybeveszed:
Recipe - és megvan a magyar költészet.

Adj hozzá, ha tetszik, mintegy fölöslegül,
Holdsugárt, amelynek illatja hegedül,
A remény hírjából ezüst szakállakat,
És fond lángostorrá, mint esőszálakat.

(Arany János: *Poétai recept*)

---

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 148026D számú projektuma keretében készült.

... Óh, a zene!... Van
szótára a – ? Neked sincs!... A zene?
Vetkőzés! Csók! Isten árama: Te!
(Szabó Lőrinc: *Nincs értelme?*)

„Ó, mért nem lettem én muzsikus”, írta Babits, s rajta kívül számtalan író, költő küzdött meg a szavak nyűgével, a zene éteri világába vágyott, a szótlán olvadás révén kívánt eggyé válni a mindenséggel.

Babitsot a „*gondolat salakja*” kínozza, a szavaké, amelyek sebző, kínzó emlékeket hordoznak – a „*homoktalan zene*” eszménye lebeg előtte, a zenéé, amely leginkább megvalósítja az érzelem és a gondolat összeolvasztását. Babits felkiáltása leginkább azzal a gondolattal harmonizál, amely szerint: „Az érzelem szüntelenül, a maga zavartalan ősiségében kínálkozik fel a zene számára, mely az érzelemből származik. Az érzelem újra a zene közelébe kívánkozik, mert az egyetlen művészet, amelyben visszakerülhet eredeti helyére és jogaiba” (DAHLHAUS 28). Létrejöhet az áhított „fogalomnélküliség”, ám a zenében is formába kell öltetni az érzelmeket a zenei nyelv segítségével. Hegel az indulatszavakat a zene „kiindulópontjának” is nevezi, a „zenét káncenciával ellátott indulatszó”-nak, mert ahogy az elméleti kutatók megjegyzik, „zenei „őskiáltás” nem létezik, érzelemkítőrés annál inkább” (uo).

Érzelem és elmélet együttesen szüli a zenét, ám az anyagról sem feledkezhetünk meg, melyre az elmélet épít. Annak taglalását a zenekutatás számára hagyjuk meg, hogy a zenehangok magukban mit jelentenek, s jelentenek-e valamit, vagy csak dallamba rendezve, maga a témafelvetés viszont mutatja, hogy a stilisztikai kutatásnak a zenében és a nyelvben, irodalomban azonos kérdésselvetései lehetnek. Eltérő jelenség viszont, hogy a zene szavak segítségével, énekhanggal is megnyilvánulhat, az irodalom viszont szavak nélkül általában nem. A zene csak hangozva mutatkozhat meg, az irodalom olvasva, nyomtatva is. (Érdekes kutatási téma az is, hogy az olvasott szöveg, hogyan hangzik – visszhangzik bennünk.)

Érzelem és értelem összefonódása a hangszeres zenében fogalmakat közvetítő szavak nélkül valósulhat meg, az irodalomban is az értelem és az érzelem összhangját kell létrehozni, csak az alapanyag természete más, fogalmisággal terhelt, noha pl. a ritmus az irodalomban is alapvetővé válhat a mesterek kezén.

A zene az énekhang mellett a hangszerek révén szólal meg, s ha az irodalom és zene viszonyára gondolunk, megállapíthatjuk, hogy a hangszeres zene a fogalmiság kiküszöbölésével közvetlenebb érzelmenyilvánítást tesz lehetővé. A hangszeres zene a hangszerek révén jut kifejezésre, s a befogadás személyessége is más, mint az irodalom esetében, s magának a műnek a megszólaltatása is alkotási folyamat. Egy verset el lehet olvasni művészien

vagy kevésbé, de a lényeg az, hogy ha nem hangzik is fel, hatást érhet el a befogadóban. A hangszeres zenének közvetítőre van szüksége – emberre és hangszerre (a zenélő ember az alkotó-befogadó embernek egy sajátos típusa). Az a tökéletes produkció, ha a kettő mintegy eggyé válik, így törekedve a kimondhatatlanság kimondása felé. *A zene tehát többszörös közvetítőkkel éri el a közvetlen hatást* (hangok, ember, hangszer), az irodalom közvetítői a (leginkább fogalmi, érzelmi töltettel, de hangtesttel is rendelkező) szavak. Persze az emberi közvetítő itt sem elképzelhetetlen (legfőképpen a drámában).

A jelentés kiküszöbölése a zenében is viszonylagos, hiszen zenei nyelvről is beszélhetünk. „Bizonyos olasz kifejezések dallamának zenei megjelenítése az adott kifejezés beszédnyelvi jelentését megtartotta, de adott volt a hangnem-karakterisztika, a zenei szimbolika, az affektuselmélet és hangzás-szimbolika is. Kissé leegyszerűsítve azt lehetne mondani, hogy kialakult egy zenei szótár, amelyet folyamatosan bővítettek, és még Mozart is megjegyzi levelezésében, hogy aki nem ismeri ezt a szótárat, nem tekinthető zeneértőnek. Egy adott zenei egység, bizonyos hangszer használata, egy melódia, egy ritmus egyenértékű volt egy adott szó beszédnyelvi használatával” (HOLLÓKŐI LAJOS BÁLINT, intenetes forrás). A fenti szerző is utal rá, hogy nem is a megértés, hanem az emóció a fontos a zenében, s régi korok zenei alkotásai nem a számunkra készültek, a megértés, átélés a korabelinek megfelelő módon nem is lehetséges, s a mai befogadó más szempontokat tart szem előtt, mint a korabeli. „Az a tudás, ami a zenéléshez szükséges lenne, egyáltalán nem érdekli, nem is érdekelheti, hiszen a kor és zene egysége nem létezik többé, s így nem is érzi ennek a tudásnak a hiányát.” Ha a megértést helyezzük a középpontba, nyilvánvalóan az irodalomban sem beszélhetünk egyetlen és mindenki számára azonos jelentésről, hiszen ahogy Csáth Géza írja: „nagyon csekély azoknak a száma, akik ... minden lépésnél követni tudják őt [a művészt] alkotó munkájában. Mert a művész, akármekkora is a közönsége – ha valóban művész -, csak magános ember, eszmével, színötleteivel, zenei gondolataival együtt” (CSÁTH 2000, 132). Mindeközben a szavak okozta érzelem-többletet sem lehet kihagyni a számításból, a szómágiát, amely akkor is egy vers elmondására késztet valakit, ha távolról sem ismeri a vers mozgatórugóit, jelentéshálóját, szerzőjének szándékait (persze a szándékosság a szerző esetében is megkérdőjelezhető.) És ha Babits panaszos hangon is szól a szavakról, mégiscsak *lelke magvainak* nevezi őket.

A zeneiség visszaadása, közvetítése

Ha a zenei hangzás visszaadását tanulmányozzuk az irodalmi alkotásban, a zenéét, mint „hangozva mozgó formákét” (Eduard Hanslick definícióját idézi DAHLHAUS 17), egyértelmű a mozgásképzetnek, a hangzással pár-

huzamos, vagy azzal egylényegű jelenségnek az előtérbe kerülése. Így természetesen merül fel a természet erőinek hangadókként, hangszerként való konceptualizálódása, továbbá az embert is azonosíthatja a hangszer testi-lelki valójában, majd a költői megfogalmazásban: érzéseiben, mitológiai megalapozottságú képekben alkotói folyamatában, az égi szférával való kapcsolatában. Mindeközben a képalkotás különböző stratégiáival találkozunk, a közvetlen behelyettesíthetőségtől a nagyobb szemantikai távolságokig azonosító és azonosított, vagyis cél- és forrástartomány között, eljutunk az egyszerű és összetett képekig, valamint az egész alkotásra kiterjedő vagy csak szegmentálisan jelen lévő képig, és természetesen az érzékterületeket összekapcsoló képanyagról sem feledkezhetünk meg.

Hangok, hangszerek

A költők a hangszerek természetét a hozzájuk kötődő hangok, hangulatok segítségével ábrázolják. A hangszerekhez különböző szimbolikus jelentések tapadnak a mitológiában, s a hangzásviláguk, természetük is meghatározza, ki milyen hangszerhez vonzódik, mivel azonosul. Reményik Sándor tipizációja felemlíti a lírai típusú, a forradalmi és a mindenséget visszhangzó költőt.

HANGSZEREK

Van költő, kinek lelke hegedű
És játszik rajt' egy lány,
A hegedűt kis álla alá tartja,
És játszik rajta, ahogy kedve tartja,
Van költő, kinek lelke hegedű
És játszik rajt' egy lány.

Van költő, kinek lelke kürt
És riadót az Idő fúj bele,
És hangját szikla-lelkek verik vissza,
És hangjával egy ország lesz tele,
Van költő, kinek lelke kürt.

S van költő, kinek lelke aeolhárfa,
És nem nyúl hozzá kéz,
Csupán a szél, mely végtelenből jő,
És végtelenbe vész.
Van költő, kinek lelke aeolhárfa.

A hegedűhöz s a vonósokhoz általában alapvetően a keserűség fűződik, ezért a magas hangrendű, éles, komor hangulatú igék kötődnek hozzá a versekben: *sikolt, vijjog, visít, feljajdul, zokog, esetleg rikolt, nyekereg*, főként azonban *sír; ri*: „*Legyek a hegedű*, mely végtelenbe *sír/ Míg le nem teszi a művész a vonót*” (Reményik Sándor: *Akarom*). Csokonainál *hegedű-trilla* is előfordul, Juhász Gyulánál paradox módon a hegedű *fölközogva ujjong*, Kosztolányi szép csilingelő metaforával idézi meg a kisleány nevetését: „*Es kacagása hegedű-zene*” (Már néha *gondolok a szerelemre*).

Az orgonához általában a mennyei szféra kötődik. *Mennyei orgonáról* olvashatunk Juhász Gyulánál, *fenséges orgonákról* Dsida Jenőnél, *égbeszegő orgonáról* Karinthyánál, *földöntúli orgonáról* Reményiknél. Az orgona első-sorban a monumentalitást, a tekintélyt parancsoló fenséget jelzi, mely a vész és nyugalmat egyaránt sugározza, akárcsak a hozzá tartozó igék: *ontja a hangokat, zsong, zeng, bűg*, vagy a természeti erők hatalmát idézi: pl. „*Míg zúg a szélvész roppant orgonája*” (Baudelaire: *Moestra et errabunda, fordította: Kosztolányi Dezső*).

A zongora sokoldalú hangzását jelzi a különböző hangulatú, jelentésű, hanghatású igék kavalkádja a versekben: a zongora *sír, nyerít, bűg, zeng, ujjong, dörög, dübörög, zörög sötétben, ömlik, mennydörög* stb.

A hangszer a méla ábrándokat éppúgy festhetik, mint a rikító felszínességet. Kosztolányi versében a *rút macskazene, a nagybögő-hangok mafla röheje, a részeg citera, a bősz trombiták, a meggárgyult oboák* stb. ellentétjeként megrendítő a lélek némasága: „*hogy lelke, ez a néma zongora / valami fájdalomtól rezzen által / s míg hahotáz az öröm mámora / fölhangzik húrjain egy tompa gyászdal*” (Kosztolányi Dezső: *A szegény kisgyermek panasza. Nagy társaság*).

A TERMÉSZET (A SZÉL, A FÁK, A TENGER) = HANGSZER

A hangadó képesség magától értetődően kötődik a természet erőihez, különösen a szélhez, amely hangszerképzetként konvencionális szinten (*sívít, süvölt, fűtyül* stb.) is közismert, s a *szélhárfa* létezése még egyértelműbbé teszi ezt a kapcsolatot. A görög szélistenről elnevezett eolhárfa különböző vastagságú húrjait a szél/levegőáramlat szólaltatta meg. Ez úgymond önműködő hangszer, s asszociálja a megszólalást.

Ebből a konvencionálisan ismert képzetkörből származnak az olyan képek, amelyekben a természet erői, maga a szél is hangszerként konceptualizálódnak: „*Az erdő áll még, ősi koronáján / Hárfa a szél és vihar orgonál* (Juhász Gyula: *Csáktornya*), „*Havas telekre zsenge fű, A szellő nádi hegedű*” (József Attila: *Tavaszi ének*)

Adyval ültünk. Feketén
Borongott föl az égre holmi nyárfa,
Sírt rajta lágy nyugati szél,
Mint hárfa.

(Juhász Gyula: *Nefelejcs. III.*)

De ez a csendes, győztes őszi erdő,
Ez akkor is lesz, ha mi nem leszünk,
Ez megmarad, ha ember nem marad,
A világ felett győztes ez marad.
Felségesebb ritmussal *orgonál* majd,
Telibb tüdővel vesz lélekzetet,
(Reményik Sándor: *Őszi morfium*)

Hangszerré válás

„Minden nyelv egy külön hangszer”, mondja Kosztolányi, s az ember maga is képes hangokat létrehozni, egy metaforával *hangszekrénynek* is nevezhetjük, mely megszólaltatható: „*Berzsenyivel zeng a mellkasom*”, (Faludy György: *Óda a magyar nyelvhez*). Tehát igazából a mellkas, a hangképző szervek működnek hangszerként a hang létrehozása érdekében: „*Magyar szó! Ajkamon s gégém lazán / vont hangszerén*” (Faludy György, ua.) A metaforikus képalkotásnak egy ismert formája, mikor maga az emberi hang leírása érdekében nyúl a szerző a hangszermetaforákhoz. Ráadásul a korábban már alkalmazott azonosítás további azonosítás eszköze is lehet. Az emberi hangban *orgonál* az erdő/szél: A HANG=SZÉL/ERDŐ = HANGSZER.

Pozsony és Kassa dómjának harangja
Zeng főnséges hangodban, Somlay...
És benne *orgonál* sok ősi erdő,
Tavaszi nyög benne s zokogó avar.

(Juhász Gyula: *Somlay Arthurnak*)

AZ EMBER, A LÉLEK = HANGSZER

Az ember (az emberi test) logikai szinten hangadó tevékenysége folytán mutat azonos tulajdonságokat a hangszerrel. Ez tevődik át a testről a lélekre is az emberi természet kettősségének a jegyében.

Feltehetőleg az eolhárfa léte és természete okozza, hogy a hárfá kitüntetett helyet kap a hangszermetaforák körében közvetítőként, a költő érzelmeinek tolmácsolására. A hangszerrel való azonosulásban különböző fokozatokat

különböztethetünk meg: az alkotó vagy a maga a dal azonosul a hárfával vagy egyéb hangszerekkel: „*Aeoli hárfá gyanánt zeng a költő dala* hozzád (Kölcsey Ferenc: *Paulina emlékkönyvébe*), „*Ily hegedű az én versem a bal-sors / robot gyászában, szegény emberek! / A remény húrján csendül rajta ének*” (Juhász Gyula: *Hegedűszó*).

A lírai ént érintő metaforizálódási, átalakulási folyamatot leginkább Kosztolányi érzékelteti: „csak én zenélek itt, a mély közönybe / fájó ideggel. *Élő hegedű*” (Kosztolányi Dezső: *Ordítsak-e ? Hogy áll a buta kő is*). Juhász Gyula alábbi soraiban egymás mellé állítva jelzi a kettősséget: „Valaki néma lesz, hideg, halott / De egyszer *harcos volt és hárfá volt!*” (Juhász Gyula: *Csendes panaszok*). Juhász Gyula Étsy Emília művészetét dicsérve él stílusosan hangszermetaforával: „*Emília, ki magyar vers zenéjét / Úgy eltaláltad, - szőke hegedű / Gyönyörű bánat, mélázó derű!*” (Juhász Gyula: Étsy Emíliának). Shelley versében pedig a megszólalás elkerülhetetlenségéből, önkéntelenségéből adódik a hárfá-sors: „*Legyek hárfád, mint hárfád a vadon*” (*Óda a nyugati szélhez*). Madách egy teljes allegorikus verset szentel az eolhárfá témájának, melyben egy egész életen átfuttatva képezi le az EMBER=HANGSZER metafora elemeit.

Madách Imre: SZÉLHÁRFA

Szélhárfá a költő keble, ha
Némán, magába zárva áll,
Sok szép daleszme szunnyadozva,
Mint a virág bimbója vár.

S ha illatos szél lenge csókja
Hoz rája rózsalevelet,
Megcsendül ím a hárfá hangja
És zeng édes lány éneket.

Ha jő az ősz fagyos szelével
És sárga lombot hord legott,
Gyászos rokonság érzetében
A hárfá húr is felzokog.

De hogy ha Istennek haragja
Viharzik a szent hon felett,
Mi hárfá volt, most vész harangja
És felsikolt és megreped.

AZ EMBER, A LÉLEK = HANGSZER → AZ IDEG = HÚR

A hangszer, elsősorban a *lant* a költészet közismert szimbóluma. A költőt metaforikusan a *lant fiának* nevezi pl. Kazinczy és Tompa Mihály, a *lant méla gyermekének* Arany János. A *lant* mellett szimbolikus értelemben gyakran feltűnik a *koboz*, a *hegedű*, a *hárfa* s pl. a lefokozottság kifejezésére Aranynál a *tambura*.

A Márai Sándor *Halotti beszédéből* közismertté vált idő- és veszteség-metaforának is tekinthető sorában („*Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát*”) a *hárfa*-szimbólum Krúdy költészetét, költészetének a zenéjét, a magyar nyelv zenéjét egyaránt magában foglalhatja.

A húros hangszer különösen alkalmas a tépettség, a ziláltság ábrázolására: „*Hárfa vagyok, melynek húrját megtépte szilaj kéz / Mely soha már meg nem zendül, hangatlan üres fá*” (Vörösmarty Mihály: *A két szomszéd vár*)

A hárfalelket megszólaltathatja a szél, Musset-ről írja Ignotus, hogy *eo-hárfa természetű* volt. Magát a típust így definiálja: „*Eo-hárfa természetek, melyeknél kiszámíthatatlan, hogy mely kósza szél szólaltatja meg őket. S kiszámíthatatlan, hogy meg tudja-e szólaltatni, s a levegő valami nyirkosságától nem ernyedek-e a húrjai*” (IGNOTUS: Nyugat, 1910).

A tárgyiasult lélekfogalom, a különvált lélek nyilvánul meg Tóth Árpád témához kötődő versében.

Lelkem, az árva régi hárfa
Kiterítem mezítlen *lelkem*,
Hadd járja holdfény, anda szél,
Zengjen, mint árva aeol-hárfa,
Amely az éjféllal beszél.
(Tóth Árpád: *Szeretnék örökké így ülni*)

Az embert, a lelket a hangszerrel, magát a húrt pedig az idegekkel, az idegek hálózatával azonosítják. Ezek együtt is szólhatnak: „*Rezgjetez lant s szív húrjai*” (Kazinczy Ferenc: *Ajánlás*). Azonosításukat közvetlenül ki is mondhatja az értelmezőként jelen lévő metafora: „*Ülj ide, gyűlj ide, népem / s hallgasd, amint énekelek / amint a hárfa húrjait / feszült idegem húrjait / jajgatva tépem*” (Dsida Jenő: *Psalmus Hungaricus*). A jelentésmező bonyolult rendszere működik a képekben, a felcserélhetőségek szövevényes hálózata, láncolata.

Mikor azt olvassuk Illyés Gyula *Bartók* című versében a zeneszerzőről, aki érzékenysége révén mindazt kifejezi, amire a „*szív-némaságra*” született emberek képtelenek, hogy „*kizenged ideged húrjaival*”, egy igen hosszú

múltra visszatekintő metaforikus képzetkincsből táplálkozó képpel találkozunk. Az ember és a hangszer azonosítása magával hozza analogikus alapon a húr és az ideg párhuzamba állítását (noha természetesen a húr metonimikusan is képviselheti magát a hangszert).

Dolgozz, jó orvos, ki nem andalítasz;
ki muzsikád ujjaival
tapintva lelkünk, mind odatapintasz,
ahol a baj
s beh különös, beh üdvös írt adsz
azzal, hogy a jaj
siralját, ami fakadna belőlünk,
de nem fakadhat, mi helyettünk
– kik szív-némaságra születünk –
kizenged ideged húrjaival!

Illyés az *ideg húrjait* említi, ám a költészeti hagyományban az *ideg* magát a húrt is jelenti, szimbolizálja: „A minap új ideget válték, sőt lantot egészen” (Töredékes holmi, *Anakreónból*, fordította: Arany János), „Nosza fölajzom a lant idegét” (Komjáthy Jenő: *Szerelem*), „Művész vagyok. Kifáradt, keskeny ujjam / Egy lant idegén álmodozva babrál” (Juhász Gyula: *Anch'io*). Ebből a perspektívából nézve a korábban említett Kosztolányi-sorban az átmenetiség itt is megmutatkozik, amikor az ideg két jelentése *elválaszthatatlan*: „csak én zenélek itt, a mély közönybe / fájó ideggel. Élő hegedű”.

A szférák zenéje – alkotás

A művészetek közös jegye az ember testi és lelki létehez való kötődés. Ha feltesszük a kérdést, mi a zene, mi a művészet, és a ratio, valamint az érzelem kölcsönhatásaiból indulunk ki, könnyen eljutunk az emberi szellemig, sőt az ember anyagi, természeti alapjáig, amelyet a zene magasabb szférába kíván emelni az ember megnyilvánulásainak éteri megnyilatkozásaként, a metafizikussal való kapcsolatteremtés szimbólumaként. Maga az alkotás is közismeretlen a magasabbrendűhöz vezet bennünket: „*angyal száll le kopott szobámba / s rezzen a hárfám*” (Kosztolányi Dezső: *Amnyi ábrándtól remegett a lelkem*).

Pilinszky Bach zenéjéről egyenesen mint Isten-bizonyítékról vall, Esterházy pedig a következőképpen fogalmaz: „A Függő jobb részei Kosztolányié... Ha rá, József Attilára, Rilkére, Pilinszkyre gondolok, akkor ugyanazt a sóvárgást érzem, mintha a zenére. Hogy ezek valami magasabb létezési formák. Hogy egy költő az közelebb van az éghez” (ESTERHÁZY PÉTER 1991, 37).

Az alkotási képesség istentől származtatásából magától értetődően adódik egy metaforapár: a hangszerként konstituálódó ember, s az Isten mint alkotó, az alkotó megalkotója: AZ EMBER/A LÉLEK = HANGSZER, AZ ISTEN = HANGSZERKÉSZÍTŐ. A mitológiai alapú, fogalmiságában közismert tényezőt képi szinten ki is mondja a költő a hangszer közvetítésével.

*Én Istenem, én Hangszer-készítőm,
És legfőbb Mesterem,
Te tudod: jót akartam,
Ne hagyj el engemet.
Ha másképp nem lehettem a Tied:
Az örökkévalóság szirtfalához
Vágd hozzá méltó haragodban
Méltatlan hangszered!*
(Reményik Sándor: *Megromlott hangszer*)

Hatalmas felség, atyám, *Istenem!*
Dicsőségedet engedd zengenem!
Ki keblem, mint hárfát, felhúrozád:
Hadd, hogy éneke zengjen vissza rád!
(Tompá Mihály: *Harangszó*)

*Egy hangszer voltam az Isten kezében,
Ki játszott rajtam néhány dallamot,
Ábrándjait a boldog szenvedésnek,
Azután összetört és elhagyott.
Most az enyészet kezében vagyok
De fölöttem égnek a csillagok.*
(Juhász Gyula: *Egy hangszer voltam...*)

Az illat mint közvetítő

A különböző érzékterületek összecsendülése, összemosódása, a közöttük lévő határátlépés, a határátlépés általi közvetítés különböző változatait és fokozatait ismerjük a költészetben. Arany János a klasszikus modernséget megelőzően a *Poétai recept*-ben a vizuális és auditív élményt metaforikus átviteleken alapuló szinesztéziás képben forrasztja össze a szaglás érzetével: „*Holdsugárt, amelynek illatja hegedül*”, Aranynál az utasítás részeként szerepel a kép, finom ironikus éllel, Babits *Töredékek* című versében látszólag csupán a térpoétikai elemekhez tartozik, tulajdonképpen az illat helyettesítőjeként, *zenélő illatként*, de a kóristák megjelenése mégis visszacsatolja a

zene képzetköréhez a lélekhez is kötődő képet. A második Babits-idézetben már határozottabban kinetikus szerepkörben tűnik fel az illat, de itt kifejtve, s ezúttal az illat mintegy okozója a hárfazengésnek.

Előbb az orgona nyílott, azután az akác.
S megszólal nemsokára hárfája a jázminoknak.
Jó lesz némán ülni a dombon.
Páncéloat kibontom.
Lelkemig fúj a szél, s a karcsú kóristák inognak.
Vendégek jönnek-mennek, és jön és megy az élet.
Én már csak így maradok, nagyon sokat tudok.
(Babits Mihály: *Töredékek*)

Babylon, ha erre volna, azt hiszed hogy illatától
tétlen ideged hárfája nem rezegne meg magától
(Babits Mihály: *Páris*)

Babits Mihály *Gólyakalifa* című regényében a *nenne* alakja képződik meg előttünk ilyen csodálatos egymással összecsengő, szinesztéziás elemeket tartalmazó hang-kép-lélek metaforában „Édesapámnak az idősebb nővére volt... Nekem úgy tűnt föl mindig, mintha ezüsből volna: kis fején a haja csalódásig ezüst; az arca oly finom, gyengéden fehér arcszínével, diszkrétén fénylő mosolyával, mint ezüst filigrán-munka; és mosolya fénye az ezüst fényesebb a lelke volt, és a hangja a lelke csengése, mosolya lelke fénye. Nekem úgy tetszik, mintha még neve is, ahogyan otthon hittuk, a *nenne* szó ellenállhatatlan halk ezüst fények és csengések képzetét idézné fel, csak rá-gondolva is.”

A fentiekben a közvetítői viszonyok klasszikus modernsége jellemző példáit láthatjuk, amit már Arany is megelőlegezett. Szabó Lőrinc *Májusi orgonaszag* című versében a szintén kinetikus képzeteket is előhívó kétszeres áttételként jelenik meg a szinesztéziás-metaforikus kép.

Az orgona kezdte! Szinte *csobant*,
mikor a kertben megcsapott:
fűszere gázként gyűlt a roppant
éj tavába, a völgybe, ahogy
nyomta a párás ég: nehéz
volt, mint *sűrű zene*, mint sűrű méz,

de mint tündér meglepetés
lengett körül, mint *álmodott hang*
vagy holdfényfátylas csillagok.

A versrészlet alapvetően az ILLAT = ZENE metaforára épül: Az illat (az orgona fűszere) = sűrű zene (álmodott hang), ugyanakkor az emlékezetre kiterjesztve az idő megképződése is az illat által jön létre, az ILLAT = IDŐ metafora révén.

*Az kezdte, az orgona! A mai! De
félszáz tűnt május hozta vele,
jázmin, rózsza s akác özöne
ringatta vele, lidérc, kísértet,
a régi s a nemrég illatát.*

Az illat és a zene az áradás/terjedés révén nyer azonosságot, s hozzájuk csatlakozó lexikai anyag és képzetkör is összefonódhat. A *zsong* a természeti jelenségek és a hangszerek mellett tűnik fel a hanghatás kifejezőjeként, s tevődik át az érzésekre, így a szerelem is zenél, hangszerként (természeti erőként) *zsong*: *a szív alján zsong a szerelem, csendülnek a lankadt idegek.*

*mint mikor mélyen, a meztelen
szív alján zsong a szerelem
s lobbanni gyűjtenek új erőt és
csendülni a lankadt idegek.*

A medialitás játéka a továbbiakban is folytatódik, ízzé minősül az illat, hogy utána zenévé váljon, s idővé. Így teljesül, amit a vers végén tételesen is megfogalmaz a költő az orgona(illat) kapcsán: „*az hangot követel, éneket*”, s itt az ének is többjelentésű szóként érvényesülhet.

AZ ÍZ/ILLAT = ZENE = IDŐ

*S a rácsnak dőltem, az édes égig
tágulva, nyílván, ahogy soha még,
és ittam az orgonaízt, a régit,
az újat, a zenénél zenébb
mérget, emlékek és tavaszok
szeszét,*

Felcserélhetőségek, átvitelek a költői képekben

Sokat emlegetett téma, hogy mennyire nagy a szemantikai távolság a forrás- és céltartomány között, s akár a modernség fokát is méri általa, de legalább ilyen izgalmas, kifürkészhetetlen, nem vizsgált jelenség a felcserélhetőségi viszonyok hálózata. A gondolkodás mechanizmusát és a költészeti eljárások mikéntjét kísérreljük meg nyomon követni, a szemantikai, nyelvi-logikai felcserélhetőségeket fűrészelve. A zeneképzetkörön belül tapasztalhattuk már korábban a húr-ideg összefüggéseket, most még utalhatunk a: *hárfa*d idege, *ideged* hárfaója reverzibilitására. A húr trópusként való használata nyomán eszünkbe idéződik a vita Tóth Árpád Verlaine-fordításával kapcsolatban (*Ősz húrja zsong, jajong, búsong a tájon*) A francia elemzők kritikája könnyen kivédhető, hisz az eredetiben lévő *Ősz hegedűje* helyett beiktatott megoldás: *Ősz húrja*, teljesen beleillik a hegedű-metaphora jelentésmezéjébe. Az igehasználát is magától értetődő, hisz mivel a *zsong* kötődik a hárfa-hoz, természetes módon a húr-hoz is.

A *zsong* ige korábban elemzett metaforikus jelentéshálózata a költői képalkotásban tovább terebélyesedik: a természet erőiről áttevődik az érzésekre, majd pl. Szabó Lőrincnél a tárgyi világra: „*hárfa*zsongású sürgönyoszlopok” (Tücsökzene, 68).

Zenél a múlt

A zeneelmélet egyik alapmetaforája a már fentebb is említett: A ZENE = IDŐ, s ebből kiindulva az idő zenévé nemesül a költészetben: AZ IDŐ = ZENE metafora nyilvánul meg a versekben, amelyekben a zeneszó jelzi metaforikusan az idő visszaidézését, az idő zúgását és vele a tapasztalat kiáramlását, vagy amelyekben a kedves konceptualizálódik hangszerként, mely révén a múlt zenél. A hangszer a zene közvetítőjeként az idő múlását, a megkomponált, az örök időt, a végtelenséget jelzi, Kosztolányinál a lírai éhez kötődően: „A végtelenség *bús hárfa*ója lettem” (*Őszi koncert*), Tóth Árpádnál az ifjonti boldogság és vágyak megidézőjeként: „*Régmúlt idők szelíd hárfa*ója zeng” (*Az ember tragédiája*), „Mint halk *hegedű*szó távoli korcsmából / Felém *muzsikál* a messi ifjúságból... / Egy-két gyönyörű, halk, andalodó vágyam” (*Mint halk hegedű*szó). Juhász Gyulánál a kedveshez kapcsolódó hangszerképzet révén zenél a múlt. Az Anna-versben az idő az emberi hang zendülésével is viszonyba kerül. A meghatározó elem a *visszazendül* ige, hisz a hangszer / a hang (a zene) által visszapergeti az időt: „A férfi *gordonkáján visszazendül* / A *fiatalság* fojtott *dallama* (Juhász Gyula: *Ki tudja?*)

Azért szeretlek *Anna*, mert nagy emlék,
A tünde múlt örök hárfája vagy,
Mert fölzokog egy szép, bús végtelenség,
Ha visszazendül távozó szavad.

(Juhász Gyula: *Azért szeretlek, Anna...*)

Az idő tematizálódása a klasszikus modernség verseiben gyakran a zene, a hangszerek révén történik meg. Juhász Gyula *Órák zenéje* című versében az óra a múlt megidézője, tartósítója, őrzője, az órában az idő zenél, az óra zenéje az idő múlása. A zenélő óra tételesen a zeneként megnyilvánuló idő. S a lírai én (lelki) azonosulása az idővel az óra által történik meg.

S nótába fog az ódon ébenóra.

A dallam megtörik az üvegen.
Ó ez üveg a múlt bús hangfogója!
Ott virraszt benn napokon, éjeken...
Hunyt álmaink elnémult indulója:

Ó, komor óra, rokonom nekem,
Percegő percek beteg siratója,
Üveglelkem kong komor csöndesen,
Fáradtan száll a múltba mutatója...
(Juhász Gyula: *Órák zenéje*)

A kedves, a zene és az alkotás kapcsolata

Szabó Lőrinc alkotásában az orgonaillat indítja meg a versírás folyamatát, sok esetben természetesen a kedves az ihletadó, aki esetleg maga is hangszerként konstituálódik. Vagy mint Goethe *V. római elégiájában* magának a kedvesnek a lélegzete alakul ritmussá, zenévé: „Sok versem született így édes oldala mellett / és a hexameter ütemeit remegő / ujjam az ő hátán olvasta ki. Lágyan aludt ő / s halk lélegzete, míg szívemig ért, zene lett”. Goethe összegezi itt az alkotás, zene, szerelem hármasságát.

A dolgozat mottójaként szereplő Szabó Lőrinc-idézetben a szerelem és zene a kimondhatatlanság köréhez tartozó, egymást definiáló fogalmával találkozhatunk. Mindkettő kimondhatatlan, kifürkészhetetlen, mint maga az alkotás, ami maga is *Isten árama*.

Babits alábbi versrészletében a lányt illatként övező ruha s a hárfaként konstituálódó ideghálózat indítja el a halhatatlan dallamot.

Ruhája teste tagja is talán:
testével mintha összefolyna
s e selyemhab a meleg, tiszta lány
illatos, illó ködje volna.
Áttetszik rajta minden mozdulat,
a finom ideg-hárfa-háló
s selyemzúgásán dal gyulad
szivemben, soha el nem álló!

(Babits Mihály: *Strófák a wartburgi dalnokversenyből*)

Az *ideg-hárfa-háló* metafora oszcilláló hatástartománya egyaránt mutat a zene és a testi megnyilvánulás felé, akárcsak a *Régen elzengtek Sappho napjai* című költeményben a *lira-leány-hegedű* komplex metaforában: „A líra meghal. Nagyon is merész / kezekkel téptük a kényes *leány / hegedü-testét*”), ami persze lehetővé teszi az allegorikus ábrázolásban az átmenetet a líráról magára az emberi testre és viszont.

Somlyó Zoltán alkotásában a kedves teste jelenik meg hangszerként a lírai én vágyait muzsikálva: „*És fehér körte-kebled a / hegedű, mely vágyam zenéli...*” (Somlyó Zoltán: „*Élet virága: karcsúság*”), Tóth Árpád versében viszont az érzések közvetlen átadása érdekében a szív minősül át hangszerre: „*A szívem adnám oda hegedűnek*” (*Hajnali szerenád*), mindkét esetben a vágy zenéjének átadására. A hangszer a közvetítő, s ha a költő azonosul a hangszerrel, felveszi ezt a közvetítői szerepet, kétszeres közvetítővé válik. (Érdemes itt utalni a *Régen elzengtek Sappho napjai* című Babits-vers *zenés szív* jelzői metaforájára is.)

Allegorikus megjelenítés

Sok korábbi példában a *zenél* jelentésű szavak 'szól' tartalmat kaptak, gyakori azonban általánosan a 'működik', 'jelen van' értelemben való szerepeltetésük, pl. a halál megjelenítésében: „*A halál ült a jéghegy tetején / S hallani lehetett, hogy hegedül*” (Reményik Sándor: *Közelebb hozzád...*). A hangszermetafora a gonosz erők megtestesítője is lehet: „*S húzza a Sátán hegedűje*” (Baka István: *Mefisztó-keringő*), „*testünk az ördög hárfája*” (Nagy László: *Az ördög hárfái*). Isten és a sátán hangszere összecsap az allegorikus megfogalmazásban: „*A lelkem: Isten hangszere. / A nyűtt idegek hír-hálózatán / A Sátán vonója siklik, siklik*” (Reményik Sándor: *Megromlott hangszer*). Tóth Árpád versében a papnő-allegóriában megjelenített vágy zenél.

Hallod? - hozzád hárfázik halk kara
Szelíden gyúrt ruhájú vágyaimnak,
E bús papnőknek, kiknek sohse ringat
Bölcsőt kezük, a teljesülés arany bölcsejét,
S mégis, szemük, a könnyezésig,
Csak feléd néz, csak feléd,
S *finom* ujjuk alatt a hárfa zsong –
(Tóth Árpád: *Esdeklés*)

Összegzés

Ha visszatérünk Hanslick zenedefiníciójához, a *hangozva mozgó formák*-hoz, összegezhethetjük az idő, a természeti erők, a hangszer révén az ember, s ehhez fűződően a költői képalkotásban az érzelmek (vágyak, álmok) zene általi megképződését. A zene a megfoghatatlan érzelmek, kifejezője, az idő s az idő végtelenségével is dacoló vágyak megtestesítője.

A zene és idő közös jegyében, a mozgásban nyilvánul meg a zene és az idő madárjellege is, amit a *zene szárnyán, repül az idő* kifejezések is érzékeltetnek. A vágyak zenévé alakulása is a mozgás révén történik meg, erre utal pl. Ady nevezetes *Fekete zongorájában* a „*tornázó vágyaim tora*” sor, valamint a vér ömlésére utaló mozgásige (Boros, bolond szívemnek vére „*kiömlik az ő ütemére*”), amely a természeti erőkhöz éppúgy köthető, akár csak a zenéhez, pl.: „...*harangszó ömlik a Tiszába*” (József Attila: *Reggeli*), „*A hangok ömlenek a zongorából*” (József Attila: *Távol zongora mellett*), „S a himnuszba vegyült *orgona hangjai* Buzgón *ömlendezék* a hegyeket körül” (Berzsenyi Dániel: *A remete*).

A víz, a levegő, a zene egyaránt *áramlik, hullámlik* materialitásában megragadott mozgásként: „*Fájó dallam, mint örvénylő patak*”, (Tóth Árpád: *Régi dallamok*), „*örvénylik a Sonata patétique*” (Kosztolányi Dezső: Szeptemberi áhítat).

Teljesebb világmépű korokban az irodalmi kánon jellegzetes jegye volt a zenében való megnyilatkozás, nem csoda, hisz a líra a zenéből ered. Zajkultúránk perspektívájából figyelve megállapíthatjuk, hogy a lelkiállapot és a zeneiség korunkból hiányzó összképzetegységét a lírában csak kissé ironikus, csodálva megcsodáló hangnemben idézi - Végh György szavával élve - némely *kósz* *lantos*, hogy lerója tiszteletét az érzést zenévé szellemítő szerzők előtt. Pl. Kovács András Ferenc, aki maga is a zeneiség tűzijátékára támaszkodva, tréfálva-nosztalgizálva emeli meg képzeletbeli kalapját a mindenféle hangszerképzettel kiválóan bánó, minden hangnemben egyaránt virtuózan trillázó elődei előtt.

Óh, Ady Endre, Babits, Kosztolányi,
Tóth Árpád, Szép, Füst, bús Juhász, Karinthy!
Hány égi Mester! Oly sok oskolányi!
S mily hangzatok!... Ha hús szeráfkar int, ti

Halkan danoltok, mint megannyi szárnyas,
Félszeg Cherub, ki hollandus, flamandus;
Hispani s talján vásznakon friss, árnyas,
Lankadt ligetben próbálgatja lant dús,

Bágyadt játékát – vagy cifrázza kampán
Borongását gordonkán, méla brácsán,
Bambán, nagybögön, viola da gambán,
Míg palazzóknak pöndül szél a rácsán

Pazar Florencben – vagy trilláz a flótán,
Mely furcsa, fűrge, lomha, renyhe, gyöngéd,
S úgy fújja, mint egy sarki házaló tán,
Ki rúgja büszke Róma szent göröngyét

Közben tempózva – vagy Velence fáradt
Szívében ver csembalót, néha lanyhán,
(Kovács András Ferenc: *Nyugatos fantáziák*)

Irodalom

- Bence Lóránt (1996): Mikor, miért, kinek, hogyan. Stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban I. Corvinus Kiadó, Bp.
- Csáth Géza (2000): A muzsika mesekertje. Összegyűjtött írások a zenéről. Magvető Kiadó, Budapest
- Dahlhaus, Carl—Eggebrecht, Hans Heinrich (2004): Mi a zene? Osiris Kiadó, Budapest
- Esterházy Péter (1991): Azt csinálom, amit eddig, nézdegegék = E. P.: A halacska csodálatos élete. Bp., Magvető Könyvkiadó
- Fónagy Iván: A költői nyelvről. Corvina Könyvkiadó, Bp.
- Hanslick, Eduard (2007): A zenei szép. Typotex, Budapest
- Hollókői Lajos Bálint: Zenei nyelvek, zenei metaforák. Világosság, 2006. 8–9–10., 165–175. (internetes kiadás)
- Hoppál Mihály—Jankovics Marcell—Nagy András—Szedám György (1994): Jelképtár. Bp., Helikon Kiadó
- Ignotus: Jegyzetek (Musset). Nyugat, 1910. 16. szám (internetes kiadás)
- Kövecses Zoltán (2005): A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. Typotex, Bp.

- Kulcsár Szabó Ernő (2003): A líra kinematográfiája és az én kívülhelyezése (A „mozgás írhatóságának” avantgárd és későmodern technikái) = Bednatics Gábor—Bengi László – Kulcsár Szabó Ernő (szerk.): *Hang és szöveg*. Osiris Kiadó, Budapest, 408—425.
- Simon Attila: Szóbeliség és írásbeliség = Kulcsár Szabó Ernő—Szirák Péter (2003): *Történelem, kultúra, medialitás*. Balassi Kiadó, Budapest
- Pál József—Újvári Edit (2005): *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó Kft. (internetes kiadás)
- Tolcsvai Nagy Gábor (2003): A metafora alakulástörténete a magyar lírai modernségben = Bednatics Gábor—Bengi László – Kulcsár Szabó Ernő (szerk.): *Hang és szöveg*. Osiris Kiadó, Budapest, 26—61.

“THAT’S KRÚDY’S HARP THAT TWANGS IN THE AUSTRALASIAN DARK”

Music and instruments as the source range of metaphors

Starting from the mutual and the diverse features of music and literature, this paper draws up a list of all the things that are conceptualized in the metaphors related to music, and endeavours to map the relationship between various circles of ideas and forms of expression.

Keywords: music, instrument, emotion, human being, the soul, natural forces, time, celestial sphere, mediation, movement, crossing borders

ETO: 811.511.141(497.11 Szenttamás):81'246-053.5

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

ANDRIĆ EDIT

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
andrice@ptt.rs

A SZENTTAMÁSI GYEREKEK KÉTNYELVŰSÉGE ÉS MAGYAR NYELVHASZNÁLATA*

Bilingualism and Hungarian Language Use by Children
in Szenttamás

A tanulmány a szenttamási magyar diákok kétnyelvűségének szintjét és anyanyelvi nyelvhasználatuk jellemzőit vizsgálja. A kutatást egyrészt kérdőíves felmérés formájában bonyolítottam le, másfelől viszont a tanulók írásbeli dolgozatait vizsgálatam meg. A kérdőívet 43 diák töltötte ki. Összesen 49 ötödikes tanuló dolgozatfüzeteit néztem át. A nyelvi jelenségeket a nyelvrendszer szintjei szerint csoportosítottam.

Ha összehasonlítjuk a szenttamási gyerekek nyelvhasználatát az észak-bácskai, és a dél-bá-náti tanulók nyelvével, egy sor azonos jelenséggel találkozunk, de vannak eltérő nyelvi jellemzők is. Szenttamáson az ötödikes tanulók nagy része eléggé gyöngén fogalmaz, bonyolult mondat szerkezeteket, hiányos mondatokat használ, sok regionális és tájnyelvi jellemzővel.

Kulcsszavak: kétnyelvűség, anyanyelv, környezeti nyelv, interferencia

A dolgozatban a szenttamási diákok nyelvhasználatának jellemzőivel foglalkozom. A helységnek (szerb nevén Srbobran) a 2002-es népszámlálási adatok szerint 13.091 lakosa volt, ebből a magyarok száma 3.715, ami az összlakosság 28,38 %-át teszi ki. Szenttamásnak két általános iskolája van, mi a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskolában végeztük a kutatást. Itt ugyanis két-két tagozatban folyik a magyar, illetve a szerb nyelvű oktatás. A magyar tagozatok létszáma 30–35 gyerek. A szerb osztályokban valamivel

---

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 148026D számú projektuma keretében készült.

több a diák. A tanítás csak egy váltásban folyik, tehát a különböző nemzetiségű gyerekek egyidőben tartózkodnak az iskolában.

Mivel ez a tanulmány egy többéves projektum részét képezi, ezért itt is ugyanazt az elvet követem, mint a többi vajdasági település esetében. Először a kérdőíves felmérés adatait ismertetem, majd a diákok iskolai dolgozatfüzeteiből kijegyzetelt példák alapján ecsetelem nyelvhasználatuk sajátosságait.

A kérdőív tanulságai

A kérdőív alapján különböző kérdésekben tájékozódhatunk, kezdve attól, hogy milyen a gyerekek mikroközössége, családjuk összetétele, a szülők iskolai végzettsége és foglalkozása. Legjobban azonban kétnyelvűségük foka érdekelt, éspedig az ő szemszögükből szemlélve a kérdést, a legszemélyesebb nyelvhasználati szokásaik, valamint a kétnyelvűségről alkotott véleményük.

A kérdőívet 43 diák töltötte ki. Közülük csak egy nem tüntette fel, hogy milyen nemzetiségűnek tartja magát, a többi 42 magyar, bár az egyik kislány azt is hozzátette, hogy „de szeretnék szerb lenni”. Arra a kérdésre, hogy Mitől érzed magad magyarnak?, a legtöbben azt válaszolták, hogy „mert magyar az anyanyelvem”. Ezt az okot 37-en jelölték meg. Különbben ennél a kérdésnél négy felkínált lehetőség közül választhattak, s két feleletet is bekarikázhattak, többségük ezt meg is tette. Második helyen van a „mert szüleim magyarok” (24 felelettel) válasz, majd következik a „mert a közösséghez tartozónak érzem magam” (9 válasz), ezután öt ponttal a „mert beszélek magyarul” felelet áll, s végül csak négyen választották a „mert mások annak tartanak” megállapítást. A 43 diák közül négy született vegyes házasságban, azzal, hogy két gyereknek az anyja szerb, az egyiknek pedig az apja. Egy tanuló édesanyja az „egyéb” kategóriába tartozik, de őt is szerbnek minősíthetjük, mert anyanyelveként a gyerek a szerbet jelölte meg, s azt is feltüntette, hogy Boszniában született. Van még egy, a nemzetiségét tekintve „egyéb” anya, akinek viszont az anyanyelve magyar. Harminchét gyerek esetében a nagyszülők mindkét ágon magyarok, öt családban legalább az egyik nagyszülőpár szerb, egy diáknál viszont az anyai nagyszülők svédek.

A gyerekek nagy többsége először magyarul tanult meg beszélni (35-en), nyolcan viszont egyszerre kezdtek el beszélni magyarul is és szerbül is. 23-an a családban sajátították el a szerb nyelvet, öten a szomszédoktól, egy gyerek a családot és a szomszédokat jelölte meg, ketten az utcán a szomszédoktól, egy a barátjától tanult meg szerbül, és csak iskolás korban kilenc gyerek kezdett el szerbül tanulni (az egyik azt is beírta, hogy harmadikos korában). Egy gyerek nem nyilatkozott ebben a kérdésben. Ezek szerint a spontán kétnyelvűség vezet nagy fölénnyel a tudatos kétnyelvűséggel szemben (34 : 9).

Ezek után vegyük szemügyre a szülők iskolai végzettségét, illetve foglalkozását, bár ez az adat, amint azt az eddigi kutatásaink mutatják, nincs kifejezettebb hatással a gyerekek kétnyelvűségére, ebben az esetben nagyobb mértékben hat az anyanyelvi nyelvhasználat szintjére. Öt édesanyának van főiskolai, illetve egyetemi végzettsége és csak ketten végeztek gimnáziumot. Középiskolát összesen 20-an fejeztek be, ebből 11-en szakközépiskolát, 9-en pedig szakmunkásképzőt. Meglepően sok azoknak az anyáknak a száma, akik csak általános iskolát végeztek el (15-en). Egy gyermek nem jelölt meg semmit. Az anyák foglalkozása a 18 háziasszonyon kívül, eléggé tarka képet mutat. Van közöttük négy-négy fodrász és kereskedő, valamint három elárúsítónő (vagy ahogyan a diákok mondják: boltos), és két varrónő, a többi foglalkozás egy-egy anyával van képviseltetve (ezek¹: *ápolónő, takarítónő, munkás, cukrász, tanítónő, fogászati tehnikus, könyvellő, fogorvos, tervező, gépelő/közgazdász, közgazdász és szalmakép-készítő*). Az édesapák közül négyen végeztek főiskolát vagy egyetemet, egy gimnáziumot, heten csak az általános iskolát fejezték be, a többiek pedig középiskolát (19-en szakközépiskolát, 12-en pedig szakmunkásképzőt). Legtöbb kőműves van köztük (7-en), majd öt munkás, három automechanikus, két-két sofőr, földműves, elektrotechnikus és kőfaragó. A továbbiakban felsorolt foglalkozásokat csak egy-egy apa üzi²: *komercialista, lakatos, szerelő, „JKP” Graditely (szemetes), építészmérnök, Kamion Söfför, pék, elárúsító, tűzoltó, közgazdaság (földművelés, régebben rendőr), tervező, tanár, villanyszerelő, grafikus, pincér, kereskedő, kovács, mezőgazdaság, minden....* Az egyik adat részben (... *tehnikus* ?) a másik viszont teljesen olvashatatlan kézírással van feltüntetve.

A gyerekek otthon édesanyjukkal zömmel magyarul beszélnek (34-en), két diák a szerb édesanyjával szerbül, heten pedig mindkét nyelven társalognak. Az édesapákkal hasonló a helyzet, 38 tanuló nyilatkozott úgy, hogy csak magyarul beszél velük, egy gyermek szerbül, mivel szerb nemzetiségű apja van, s csak négyen használják mindkét nyelvet az édesapjukkal való beszélgetéskor. A nagyszülőkkel és a testvérekkel ez az arány hasonló (36 : 7, illetve 34 : 9 a magyar nyelv javára).

Függetlenül attól, hogy a magyarok aránya a településben 30 %-nál kisebb, a diákok létszáma az iskolában körülbelül egyforma. Ezt helyesen értékeli 30 diák, míg 13-an azt állítják hogy szerbek vannak többségben, ami szintén igaz, csak hogy ez a többség szinte minimálisra tehető.

¹ A foglalkozások nevét eredetiben hagytam, ahogyan a diákok beírták, nem javítottam a helyesíráson.

² Itt is a gyerekek lejegyzéseit idézem minden tekintetben.

Csak négy tanuló válaszolt úgy, hogy kizárólag magyar barátai vannak, többségüknek magyar a baráti köre, de vannak közöttük szerbek is (36 ilyen válasz van), de fordított eset is előfordul, három diáknak több a szerb barátja, mint a magyar. Magyar iskolatársukkal leginkább magyarul beszélnek egymás között, tízen viszont mindkét nyelven szoktak társalogni, de ha szerbek is vannak a társaságban, akkor 27-en mindkét nyelven beszélnek magyar ismerősükkel, kilencen szerbül, heten viszont megmaradnak anyanyelvük-nél. Az utcán magyar ismerősével csak egy diák beszél szerbül, a többiek ezt magyarul teszik. A magyar szomszédokkal is hasonló a helyzet, csak ketten használják mind a két nyelvet, a többi kizárólag magyarul beszél velük. Az élelmiszerboltban viszont nagyobb arányban használják a szerbet (20-an), tizenegyen mindkét nyelvet, tizenketten viszont csak magyarul beszélnek. Ez nyilván attól is függ, hogy a boltban, ahol vásárolnak a kiszolgáló milyen anyanyelvű. Az orvosnál a helyzet teljesen más, csak két diák beszél mindkét nyelven az orvosával, a többiek csak szerbül. Feltehetőleg csak szerb gyermekorvos dolgozik az egészségházban, és ezért kaptam ilyen eredményt.

A gyerekek az iskolában két idegen nyelvet tanulnak, első az angol, második pedig a német, ezért sorolták fel a magyar és szerb nyelv mellett az említetteket arra a kérdésre felelve, hogy hány nyelvet tudnak (összesen 35-en). Néhány diák úgy értelmezte a kérdést, hogy mely nyelveket használja aktívan, ezért négyen a magyart, a szerbet és az angolt tüntették fel, egy csak a magyart és a szerbet. Van egy, aki szerbül, magyarul és németül tud. Egy-egy esetben az említett négy nyelven kívül előfordul a spanyol (zárójelben azonban hozzáteszi hogy – kicsit) és a török is.

Szinte kivétel nélkül a magyart jelölik meg anyanyelvükként, csak egy diák írja oda, hogy ő mindkét nyelvet, mármint a magyart is és a szerbet is anyanyelvének tekinti.

Ezek után a legszemélyesebb nyelvhasználatukra kérdeztem rá. 31 gyerek csak magyarul álmodik, 10 mindkét nyelven, egy pedig csak szerbül (egy diák nem válaszolt erre a kérdésre). Majdnem kizárólag csak magyarul imádkoznak, egy kivételével, aki ezt mindkét nyelven teszi, itt viszont ketten nem feleltek a kérdésre, ami arra enged következtetni, hogy nem vallásos gyerekekről van szó, ezért nem is szoktak imádkozni. 38-an csak magyarul számolják magukban a pénzt, ötven pedig mindkét nyelven. Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven káromkodnak, minden gyerek válaszolt. 34 tanuló mindkét nyelven káromkodik, heten ezt csak magyarul, ketten pedig csak szerbül teszik.

Saját érzésük szerint többségük magyarul tudja jobban kifejezni magát, 38 ilyen diák van. Emellett ketten úgy tartják, hogy mindkét nyelven egyaránt ki tudják fejezni magukat, hárman viszont úgy érzik, hogy a szerb

nyelv alkalmasabb számukra gondolataik kifejezésére. Ennek függvényében 37-en legszívesebben magyarul beszélnek, ketten mindkét nyelven, négyen pedig inkább szerbül.

Általános észrevétel, hogy ebben a korosztályban a gyerekek nem szeretnek olvasni, s meg is jegyzik zárójelben – amikor arra a kérdésre válaszolnak, hogy melyik nyelven olvasnak többet, s mi az, amit szívesen olvasnak –, hogy „de nem szeretek olvasni”, „csak ha muszáj”, „nem olvasok anyit”. Ha viszont „muszáj”, akkor leginkább ezt csak magyarul teszik, éspedig csak házi olvasmányt, ritkábban regényt: 29-en. Magyarul és szerbül hét diák olvas, mégpedig házi olvasmányt és újságot. Csak szerbül, (vagy ahogyan egyikük tévesen jegyezte fel: „szerben”) két tanuló olvas, éspedig újságot (ezek szerint még a házi olvasmányt sem olvassák el magyarul), egy diák magyarul és angolul olvas újságot. Egy válasz így hangzott „atól füg, de többet magyarul”. Egy gyerek bevallja, hogy semmit nem olvas, ketten nem válaszoltak a kérdésre.

Csak magyarul 38-an írnak, éspedig zömmel csak házi feladatot. Egy diák kizárólag szerbül, ketten pedig mindkét nyelven írnak: levelet, házi feladatot, egyebet. Két tanuló erre a kérdésre sem válaszolt.

A későbbiekben a diákoknak maguknak kellett értékelniük magyar, illetve szerb nyelvű kompetenciájukat. Az eredményeket az alábbi táblázatba foglaltam.

Nyelvtudásuk	1-es	2-es	3-as	4-es	5-ös	átlag
Magyar	-	-	3	20	20	4,39
Szerb	1	3	16	13	10	3,65

Ehhez hozzá kell tenni még azt is, hogy tíz gyerek egyforma szinten jelölte meg nyelvtudását, kettőnél a szerb nyelv az erősebb, a többi diák viszont úgy tartja, hogy magyar nyelvtudása jobb (31 ilyen tanuló van).

A következő kérdés az volt, hogy véleményük szerint miben különbözik a vajdasági és a magyarországi magyar egymástól. Hárman üresen hagyták a feleletre kihagyott helyet. Mivel a válaszok nyelvi szempontból is sokatmondóak, ezért kimásoltam, és teljességükben közlöm őket:

- hát példából abban, hogy Magyarországon mindenki magyar és nem nézik le de itt Vajdaságban vannak akiket lenéznek mert magyar
- a vajdasági magyarok sok magyar szót nem ismernek, mert szerbek vannak többségben és így nem tudjuk teljesen kifejezni magunkat
- a magyarországi magyarok szebben és helyesebben beszélnek
- az hogy a magyarországi magyar soka finomabban mondják a szavakat meg olyan szavakat használnak ami nálunk nem fordul elő

- A vajdasági magyarok nem beszélnek tisztán magyarul vannak olyan szavak amelyeket nem is használunk és a jelentését sem tudjuk
- a kiejtésük olyan finom és mások a kifejezések
- Hogy a magyarországiak finomabban beszélnek
- Finomabban ejtik a szavakat a magyarországi emberek. Vajdaságban szerbek is vannak és .... szerbül ejtjük³
- Abban, hogy a vajdasági magyarok sok szerb szót is használnak beszéd közben. A szavak kiejtése.
- A vajdasági és a magyar abban különbözik egymástól, hogy a magyarországiak kifinomultabban beszélnek magyarul mint a vajdaságiak.
- Hát a magyarországi nép finomabbak a szavak nagyon mások mint vajdaságban
- a vajdasági többet tud szerbül
- A Magyarországiak magyar szavakat használnak a vajdaságiak pedig félig szerbet
- Sok mindenben. A magyarok finomabban fejezik ki magukat, de a vajdaságiak leverik a magyart a szerb nyelvel
- Hát a magyarországiak már csak szebb nyelven beszélnek és jobb a kifejezésük
- Szavak kiejtésében
- a vajdasági magyar nyelvben több szerb szavakat hallhatunk
- A magyarországi magyar sokkal szebben beszél, mert a vajdasági magyarok nagyon keverik a szerb nyelvel
- A vajdasági magyar nyelvbe bekerültek szerb szavak is, a magyarországi magyarban pedig nem.
- Szerintem abban, hogy a vajdasági magyar nyelvben sok szerb szó is van.
- A beszéd formájuk és a vajdasági magyarok barátságosabbak és bátrabbak
- Vajdasági magyarok átvettek szavakat a szerbektől is, s ebben különböznek a magyarországi magyartól
- sok mindenben
- a magyarországiak finomabban beszélnek
- Abban, hogy a vajdasági magyarok keveredtek szerbekkel.
- A vajdasági magyarok szerintem több szerb szót használnak mint a magyarországi magyarok.
- A vajdasági magyarok jobban tudják kiejteni a szavakat, de sok szerb szavat használnak miközben magyarul beszél.
- A Vajdasági tud Magyarul beszélni

---

³ A hármas pont azt jelöli, hogy olvashatatlan volt a ceruzával halványan feljegyzett írás.

- Vajdaságban a magyarok a szerbekkel is beszél Magyarországon pedig csak Magyar – Magyaral beszél
- Az hogy a vajdaságiban többször használnak a magyarban szerbet is, Magyarországon pedig nem
- Tájszólási különbségek
- Tájszólás, sőt egy-egy szó akár mást is jelenthet pl. patika
- A magyarországiak afektálva beszélnek, a vajdaságiak több szerb szót kevernek be a magyar nyelvbe. pl (szörp = szokk)
- A Magyarországiak afektálva beszélnek. Nálunk több a szerb szó. A magyaroknál pedig több a magyar szó (bográcsos = kotlity)
- A magyarországi magyarok afektálnak. Finoman beszélnek. A Vajdasági magyarok használnak szerb szavakat.
- A Magyarországiak finomkodón beszélnek
- Atol hogy ott csak magyarul tudnak és itt minden nyelven
- A magyarországi magyarok afektával beszélnek. a vajdaságiak sok szerb szavat használnak.
- Magyarországon afektálnak és nem tudnak szerből.
- A magyarországiak afektálva beszélnek tájszólással. A vajdaságiaknál vannak olyan szavak amelyek igazából szerbek.

Ezek után megkérdeztem a diákokat, hogy mi a véleményük arról a nálunk, vajdasági magyaroknál gyakran előforduló jelenségről, hogy az emberek szerb szavakat kevernek magyar beszédükbe. A gyerekek többsége ezt elfogadhatónak tartja, annál is inkább, mert ők is ezt teszik, tehát valamiféleképpen saját maguk nyelvhasználatát igazolják ezzel. Mivel mindennapos jelenségnek számít Szenttamáson, ezért nem ítélik el:

- hát megeshet, hisz valaki nem tudja megtanulni úgy ahogy kellene, mert legtöbbet a magyar nyelvet használják
- normális dolog ha szerbek veszik körül a munkahelyén vagy olyan helyeken ahova jár. Később keveri a két nyelvet.
- Semmi. Velem is megtörtént meg sok más emberrel.
- Ha több szerb vesz körül mint magyar, akkor az normális hogy keverik a két nyelvet de ez nekem nem okoz bajt.
- Semi rossz nincs bene, ez előfordulhat bárkivel
- Semi rossz mindenki összekeveri magát
- Semmi. Ez már nálunk szokásos. Én is szoktam szerb szavakat keverni a magyar beszédbe.
- Hát van, aki ezt csinálja. Szerintem ebben nics semmi rossz, mivel magam is keverem néha.
- Hát én is szoktam.
- Semmi, megesik én is néha tévedek.

- Hát nem gond, előfordul velem is.
- mivel Szerbiában élünk és több szerb él, így könyvemben átvesszük a szavakat.
- Ez szerintem normális dolog mert vajdaságban élünk, én magam is keverem.
- Szerintem aki szerb környezetben él azzal megesik az ilyen. Van amikor nekem sem jut eszembe magyarul egy szó.
- Én is sok szerb szót keverek a magyar beszédbe.
- Semmi gondom vele, mivel megesik velem is
- Van ilyen
- Természetes dolog, megtörténik
- Há... Ha sok szerbel érintkezik akkor szerintem normális.
- Szerintem nem is csoda, mikor sok szerb vesz minket körül.
- Van mert ha szerb és ha tud magyarul és akkor keveri
- Igaz, mert én is használom.
- Ez által alakul ki a vajdasági tájszólás.
- Ez megtörténik ha sokszor beszélsz vagy az egyik nyelven vagy a másikon.
- Semmi. Nincs véleményem.
- Mi már megszoktuk és a magyarországi magyarok ezt furcsának tartják.
- Nincs véleményem mert én is néha összezavarodok és keverve beszélek.
- Nekem erőll nincs véleményem azért mert én is olyan szavakat szavakat használok és még amit nem is tudom hogy szerb.

Öt tanuló nem helyesli, hogy a vajdasági magyarok kevert nyelven beszélnek, feltehetőleg ők ezt nem teszik, vagy pedig, ha igen (egy közülük bevallja), akkor tudatában van annak, hogy az ilyen gyakorlat rontja anyanyelvét:

- Igen haragszok az ilyenekre.
  - Nem jutok szóhoz.
  - Magam is sokszor használok szerb szavat, de ez nem jó dolog, mert ha magyarországi magyarokkal bezélnék nem értenének meg.
  - Azt mongyák hogy magyarok de még magyarul se jól tudnak még egyes szerbek az mondják hogy tudnak magyarul de nagyon ritka
  - Szerintem ez nem jó, mert így az emberek nem tudják kifejezni magukat.
- A hátramaradt hat tanulónak pedig nincs véleménye a kérdéssel kapcsolatban.

Az előzőekből logikusan következett a következő kérdés, miszerint velük megtörténik-e, hogy szerb szavakat is használnak, amikor magyarul beszélnek. Harmincnégyen pozitív választ adtak, ezek közül tizenhatan elég szűkszavúaknak bizonyultak (vagy csak igennek feleltek – 13-an, vagy pedig azt írták oda „csak néha” – 3-an). Íme a többi válasz:

- csak olyankor amikor szerbek is vannak a társaságban
- Igen, ha szerb barátok is vannak a társaságban és nem tudjuk kifejezni magunkat magyarul szerbre váltunk vagy fordítva.
- Hát ha nem tom megmondani szerből megmondom akkor átérem magyara
- Hát megtörtént amikor beszéltem szerbel akkor magyarul mondtam ha magyarul beszéltem akkor szerbül mondtam valamit.
- Igen megtörténik velem is.
- Nem tom. Van olyan is.
- Igen. Egy párszor előfordult.
- Hát még hogy de nem sajnálom mert nem én vagyok az egyetlen.
- Megtörténik velem is, mert sokszor beszélek szerbül.
- Elég sokszor.
- Persze
- Persze, hogy.
- Még nem is kevesel.
- Csak a tv nézés közben.

Kilenc diák azt állítja, hogy velük a szóban forgó jelenség nem szokott előfordulni.

Mindig különös figyelemmel viseltetek az utolsó kérdések egyikére, amelyben arról kérdezem a tanulókat, hogy milyen véleménnyel vannak a kétnyelvűségről? Előnyt jelent-e vagy esetleg hátrányos is lehet, s arra kérem őket, hogy indokolják meg, miért gondolják úgy. Ezúttal minden diák pozitívan tekint a kétnyelvűsége, csak három gyerek nem indokolja meg, hogy miért. Íme, a legjellemzőbb válaszok:

- előny, mert sose lehet tudni, hogy mikor lesz szükségünk rá
- szerintem előny, mert a szerbekkel és magyarokkal is tud kommunikálni
- előny, mert szerbiában sok a szerb és nem lehet munkát találni ha az ember nem tud szerbül
- Előny, így több emberrel tudunk kommunikálni vagy esetleg még barátságot is kötni.
- Szerintem a kétnyelvűség inkább előny, mivel az aki tud több nyelven több emberrel bír ismerkedni és megértenik egymást.
- előny, nem tom mé
- előny. Mert miné több nyelvet tudsz annál jobban tanárod fel magad.
- Szerintem előny, mert így jobban tudunk tájékozódni a világban.
- előny, mert ebben az országban csak szerbül kap az ember munkát
- előny, jobban el tud helyezkedni a világban.
- Előny, mert az ember ahány nyelvet tud annyit ér

- előny, azért mert szerbiában élünk
- Előny, Mert jobban feltalálod magad de inkább élnék Magyarországon és nem tudnák szerbül
- Előny. lehet, hogy ez másoknak nem tetszik, de ez jó, hogy egyszerre két nyelven is tud beszélni.
- előny, mert minden esetben fel tudom találni magam
- Szerintem előny: „Ahány nyelvet tudsz, annyi embert érsz.”
- előny mert az előny

Arra a kérdésre, hogy rászólt-e már valaha valaki, hogy ne beszéljen magyarul, 14 gyerek válaszolt igennel. Íme a körülmények is, amikor erre sor került:

- egy helyen ahol voltak magyarok és szerbek is, és elfeledkeztem, ez meg nem tetszett másoknak
- mikor szerbekkel mentem sétálni és csak ketten voltak magyarok
- Akkor amikor volt a társaságban egy szerb és ő nem értette mit mondok, akkor rámszóltak, hogy mondjam szerbül, hogy ő is megértse.
- Hát ez akkor fordul elő, amikor szerb és magyar társaságban vagyok, akkor az aki szerb rámszól, hogy ne beszéljek magyarul, mivel ő nem érti és mindjárt rosszra gondol, rosszul érzi magát.
- Iskolában, barátikörben
- Mikor szerb barátaimal társalogtunk és egyszerre csak elkezdtem magyarul beszélni.
- Sok szerb közelében
- Pl. Szülinapokon, Névnepokon amikor voltak szerbek és magyarok is egyszerre én meg csak magyarul beszéltem.

Végül, ki szeretné említeni néhány esetet, amelyek részben eltérnek a többitől, s ezért érdekesnek tartom megemlíteni őket. Az egyik fiú azt állítja, hogy csak magyar barátai vannak, de ugyanakkor azon kevés gyerekek közé tartozik, aki szerbül is álmodik. Ami a káromkodást illeti, ebben nem kivétel, ő is mindkét nyelven teszi ezt. Amikor szerbek is vannak a társaságában, szerbül beszél, ami szintén eltér a társai megnyilatkozásától, azok nagyrészt ugyanis mindkét nyelven társalognak. Ezen kívül néha szerbül is szokott olvasni. Magyar nyelvtudását 4-esre, a szerbet pedig 3-asra értékeli. Bevallja, hogy ő is néha keveri a két nyelvet.

A másik tanuló szomszédságában sok szerb él, tőlük tanulta meg a szerb nyelvet, és szerinte jobban beszél szerbül, mint magyarul. Szeretné, ha szerb nemzetiségű lenne. Intim nyelvhasználata során mindkét nyelvet egyaránt használja, de többet ír szerbül, mint magyarul.

Egy másik diák édesanyja szerb, de mindkét nyelven beszél vele, s a gyerekek mindkettőt anyanyelvének tartja. Úgy érzi, hogy jobban beszél szerbül, mint magyarul (magyar nyelvi kompetenciája 4-es, a szerb pedig 5-ös).

Egy kisfiú, még akkor is, ha legszívesebben magyarul beszél, úgy érzi, hogy szerbül jobban ki tudja fejezni magát. Jegyezzük meg, hogy a családban mindkét szülő magyar.

A következő gyerek édesanyja szerb, otthon szerbül beszél vele, mégis, véleménye szerint, jobban ki tudja fejezni magát magyarul, ugyanakkor nem használ szerb szavakat, amikor magyarul beszél, és tájszólási sajátágnak tekinti a szókölcsonzést.

Végül még egy érdekesség: egy diák nagyon gyöngén fogalmaz, és sok helyesírási hibát követ el (kisbetűvel írja Szerbiát), de ötösré értékeli magyar tudását.

Az iskolai dolgozatok elemzése

Elsősorban az idei ötödikesek dolgozatfüzeteit néztem át. Mivel azonban a tavalyi diákok fogalmazásai⁴ is ki voltak már jegyezelve, az ő példanyagukat is befoglaltam ebbe a tanulmányba. A szenttamásiakon kívül egy kispiazi ötödik osztály is szerepelt tavaly a begyűjtött füzetek között. Így összesen 49 ötödikes dolgozatfüzetet elemeztem⁵.

A továbbiakban a nyelvi szintek szerint próbálom bemutatni a szenttamási gyerekek magyar nyelvhasználatának jellegzetességeit.

Helyesírás

A helyesírási hibák közül leggyakoribbak a magán- és mássalhangzó-hosszúság, az elválasztás, illetve a szótagolás körüli gondok, továbbá a 'ly' helyesírása, valamint az egybe- és különírás.

Magánhangzó-hosszúság

Legfeltűnőbb hiba, hogy rövid magánhangzó helyett inkább hosszúakat írnak, talán attól tartva, hogy hibát követnek el, ezért a biztonság kedvéért kiteszik az ékezetet oda is, ahova nem kell. Rövid magánhangzók is szerepelnek hosszú helyett, de azt hiszem ez inkább figyelmetlenséggel magyarázható.

- ...hisz nem az a fontos, hanem hogy ő maga jőjjön haza.
- hatorakkor mén el és tizenkettőkor jőn vissza.
- hugomat Brigittának
- éngem
- Szeret segíteni a házimunka körül

⁴ Szintén ötödikes dolgozatok.

⁵ A tavalyi diákok tanévzárás végett nem töltötték ki kérdőívet.

- a legj**ó**bb barátn**ő**m
- nagyon s**ó**kat játszotunk.
- v**á**goh**í**d

Mássalhangzó-hosszúság

Érdekes, hogy gyakran ugyanabban a mondatban a hosszú mássalhangzókat röviden írják, a rövideket viszont megkettőzik. Ez mindenképpen bizonytalanságot feltételez a diákoknál a mássalhangzók írásával kapcsolatban.

- Az én családonban ött**en** vagyunk az én családom esze vacsorára j**ö**nek ösz**e**
- minden reg**e**l négy ó**r**ak**ko**r
- mikor less**z** egy**ü**t a család
- az én családom a legdrág**á**bb a vill**á**gon
- apám ötór**a**kor kell és hétor**a**kor m**e**n munk**á**ra aztán kell**ü**nk én meg any**á**m
- nekem kel tanul**no**m
- apám**n**ak kel ven**i** egy autót amivel elmen**e**nk.
- mi akkor ebéd**e**lünk mik**ko**r már mindenki hazaj**ö**t
- Anyuk**á**m mindig ebéd**e**l vár ben**ü**nk**e**t
- utt**á**na megyek lep**í**ny a bot**b**a megyek, haz**z**a és még ját**co**kk est**ig**
- A béke**k**ötés**n**él meg beszélt**ü**k, hogy nem vesz**ü**nk t**ö**b**e**t össze.
- A sz**ü**kebb család t**í**z tag**b**ól ál.
- A tat**á**m ötvenk**e**tt**e**ves
- Mi majdn**e**m minden üne**p**et eg**ü**t üne**p**l**ü**nk meg
- ő a házias**zo**ny ot**th**on
- van**a**k, de vann**o**...
- eben az évben nagyon sokat voltak ot pl**á**ne Mindenszent**ko**r

Elválasztás, szótagolás

Az elválasztással is vannak gondok, tehát a diákok nem tudnak jól szótagolni:

- seg - ítek
- a borsót út - álja
- nem csinálom meg a házi fel - adatot
- mindenkinek megvan a saj - át dolga
- sokat játszu - nk / mikor mi - nk... / any - ukám
- Én szeretem amikor ilyen bold - ogak a barátaim
- illedelmesen köszönök és hangos - san
- az utolsó percbe első - ktem

- nagy – on örülnék...
- azután lenyu – kszunk és rajzolunk
- Szeretem a család – omat
- két fútestvér - em van
- amikor eszü - nk

'ly' írása, hiperkorrekciós jelenségek

Leginkább a 'ly' betű helyett írnak 'j' mássalhangzót, mert így is ejtik őket:

- ojan négy óra felé van
- apukámnak van munkaheje
- bementünk az osztájba
- az egész osztáj érezet kelemetlen szagot
- most pedig a lakhejemről fogok beszélni

A hiperkorrekciós jelenségeknek is több válfaja van. Sajátos esete, amikor csak a beszédben ejtett hiátustöltő hangot véli felfedezni a diák, s ezen felül még nem 'j'-vel, hanem 'ly'-nal írja:

- Nagyon szeretem családomat és nem tudnám elviselni ha valamelyik hi~~ly~~anyozna
  - leve~~te~~ a patiká~~ly~~át szelöztetni
  - az én családom mindig ös~~z~~etart ha valami ba~~ly~~van
- 'Lj' mássalhangzó-kapcsolat helyett is 'ly'-t írnak néha a diákok:
- Minden hónap utolsó vasárnapján beszé~~ly~~ük meg...
  - megcsiná~~ly~~uk

Egybeírás/különírás

Leginkább az igekötők egybe- és különírása okoz gondot. Néha a segéd-, vagy modális igét vélik főigének és ahhoz csatolják az igekötőt:

- vasárnap ebédre ös~~z~~e jön a család
- anyukám korán reggel fel kel
- mindig ki békülünk
- Norbert le vette a patikáját és a szerb tanár....
- én amikor haza érek
- a lakodalomba is meg hívtak minket
- Anyám meg pedig meg eteti a jószágot és neki fog főzni, aztán én félkettőkor jövök haza
- összeszoktunk verekedni
- Most befogom mutatni az én családomat.
- meg már eltud számolni tízig, mert már négy éves
- Néha elszoktunk menni a focipájára

Megtörténik, hogy a szóösszetételeket különírják, vagy ennek éppen az ellenkezője is előfordul, hogy az önálló szavakat kapcsolják össze:

- apukám pedig a sport csarnokban dolgozik
- mivel még csak hét éves
- mindenkinek az adrenalin szintje elérte a tetőpontot
- Egyszer az iskolába földrajz órán.....
- Szabad időmben rolerozok
- kérek egy mobil telefont
- elfelejtem az iskola táskába becsomagolni a könyveket

Néha azonban, semmilyen szabályt nem tartva tiszteletben egész mondat-szókat leírnak:

- A zegész világonmár nagyon várnak a gyerekek
- ne vesze kedjünk
- ot aba az ögépjárművébe télen hidegvan nyáronpedig mert nincs hűtés se melegítés
- a pirostojást se felejtse el
- Ebédután beszéljük meg, hogy mizajlott le az nap.
- az apám szülei ugyan abban az utcában laknak
- lehet hogy rossznapja van
- Nemtudni.

A hibák sokszor nem a megfelelő tudás hiányából adódnak, hanem a diákok figyelmetlenségéből. Véletlenül írják ki rosszul a szót, téves mássalhangzót használnak, kihagynak egy-egy betűt, vagy pedig egyszerűen elhagyják a szó végződését:

- Egy nyári napon öszeveszteb barátomal...
- Ha valaki meteg, ő viszi a házit.
- nagyon becsülete
- A család együtt fogya el az étket
- olyan pofát bágot
- a jobb oldalon ülő padtásam
- mindik segít
- Múlta a napo, hetek
- ő a leg időszeb
- mén vászárolni
- nekem a családom mindenben szegitenek

A tulajdonneveket, különösen pedig a földrajzi neveket sokan kis betűvel írják.

- eltudja mesélni a piroskát és a farkast
- Olyan röhögést még az egész európa nem látott.

A szerb utcaneveket, ha eredetiben hagyják őket, vagy a magyar kiejtést követő helyesírással jegyzik le, vagy pedig lefordítják magyarra, sőt, a két írásmód kombinációja is előfordul:

- a címem Brastva Jedinstvá (Testvér-iség-Egység) 12/D
- Az én lakhelyem Kispia a Proletelszka utcában és 9 házzzámban lakom.
- szvetozára miletica 13-mas ház száma alatt lakunk
- a Szrémi utca
- Svetozár márkovity utca
- Kosut Lajos uca
- Dimitria Tucovica 3/1 ucában lakunk
- Solunszka 3-ban lakok szenttamáson

Ezenkívül meg kell említenünk még a központozás hiányát. Néha a mondatvégi írásjelek is elmaradnak, de a mondaton belüli, a tagmondatok közötti vesszők kihagyása végig jellemző a dolgozatokra.

- a testvéremnek van egy kiskutyája puli.

Hangtan

Suksükölés

Ez a jelenség is előfordul, de nem túl gyakran, sőt a hiperkorrekciós esetét is feljegyeztük egy esetben.

- de ezt majd még meglássuk
- Mi egymást nagyon szeressük egymást
- Apu hatkor kel és arassa a szóját
- akkor altassa a kisbabát
- nem nagyon tartsa tisztán a környezetét
- Ezenkívül sok szép színes tojást festjél nekem.

Hangváltozás, ejtés szerinti írásmód

Leginkább a zöngésség szerinti hasonulást jelölik írásban:

- csak a Sarolta ké**z**zeli magát okosnak
- a**z**zt monta hogy
- ő nagyokat neved**g**él
- hogy abba rag**d** az ajándékokat
- mén a fűdröbe megmo**z**sadni.
- el**k**esztük az órát, a tanár úr szóli**d**gatta a diákokat (elke**z**dtük - előbb kiesés -el**k**eztük, majd hasonulás), + még egy zöngésségi hasonulás
- a**z**stán azt kérdezte, befok**t**a az orrát, majd meg fulat**t**ak a nevetéstől (két részleges és egy teljes zöngésségi hasonulás)

- apám este fáráttan jön haza – zöngésség szerinti teljes hasonulás
- Lásssunk azonban néhány példát a többi hangváltozásra is:
- és külömben állatorvos - igazodás
- iskolában tölcük el a napot – összeolvadás, afrikáció
- mindig ő mongya hogy hogy menyen a munka – összeolvadás, jésülés/
palatalizáció
- Az tervezzük a jövőbe hogy a palást megcsinályuk palásszobanak – ki-
esés (Azt tervezzük, padlást)

A hiperkorrekciónak is szemtanúi lehetünk. A diák, attól való félelmében, hogy hibát követ el, ott is „javít” ahol nem hangváltozás eredménye a kiejtett szóalak:

- Elmentünk ségtálni és beszélgedtünk
- Egy kicsit megüdttem a lábam.
- Hat óra körül érkezik meg a dolgáru. Ha megérkezik rögdton mén a fűdröbe megmozsdani
- A tanár mégetzer megkérdi
- Domi megiesztet – hiátustöltést vél a megjijed ige `j` mássalhangzójá-
ban

Hiátustöltés

A beszédben jelentkező hiátustöltés az írásban is felbukkan:

- a testvérem fiju a nevem pedig István
- a tarkájé

Hangrendi illeszkedés

Arra is találtunk példát, hogy a diák nem tartja tiszteletben a magánhangzó-illeszkedés törvényét.

- Mi pedig elmegyünk a barátnőkhöz játszani
- Én szeretem amikor ilyen boldogak a barátaim

Szótan, alaktan

Téves szóképzés

A magyarban a szóképzés leggyakoribb módja a képzőkkel történő szóalkotás, vagy az összetett szavak létrehozása. A diákok néha tévesen használják a képzőket, vagy pedig, a már meglévő szavak analógiájára, új összetételeket hoznak létre.

- mikor sötétül (sötétedik)
- néha unalmamba zenézek (zenélek)
- szoktunk társasjátékkozni (társasjátékot játszani)

- Ő önkiszolgálónő és a Rodic-nál dolgozik (elárúsítónő az önkiszolgálóban)
- az édesanyámak a haja satíras

Raghasználat

Az alaktani kérdések közül a ragok helytelen használata a szembetűnő, leginkább az inesszivuszi viszonyrag helyett illativuszt használnak; olykor az 'ért' rag végéről elhagyják a 't'-t.

- Én iskolába vagyok. (gyakori)
- rögtön megkérdezi hogy hanyast kaptam az iskolába
- az iskolába kifáradok
- Mi négyen vagyunk a családba
- majd a nyári szünetbe
- minden reggel az iskolába vagyok, a testvérem pedig az óvodában
- van aki rosszul tanul az osztályba
- a családba én vagyok az első gyerek
- apám egy gyárba dolgozik
- délutát tanulok a testvérem szintén. / Délutát pedig az ebédet.
- ötöt úgy hívják
- az én családban
- Mindannyian csak ebédkor és vacsorákor vagyunk együtt. / ...csak vacsorákor találkozunk
- megkérdeztem hogy ménem mentek árué

Névelőhasználat

A névelőhasználatnál kapcsolatban többféle hibát különíthetünk el. Először a névelők elhagyását említeném (ami lehet szerb hatás, de lehet, hogy egyszerűen csak figyelmetlenségből fordul elő):

- Este a vacsoránál megbeszéljük aznapi eseményeket
- Nagyon szeretem családomat és nem tudnám elviselni ha valamelyik hilyanyozna

Majd a névelők helytelen használata következik, közülük több itt is elírással magyarázható:

- véleményem szerint az tanulást senki sem szereti
- ő nekem mindig a jót akar
- még anyám a főz én az iskolában vagyok
- felrakta a asztalra a lábát

Amit nem lehet véletlen hibának elkönyvelni, az a tulajdonnevek előtti névelőhasználat, s ez tipikus jelenségnek számít Szenttamáson:

- A családban csak a Sarolta kébzeli magát okosnak.
- Az én legjobb barátnőm a Domi
- Ott persze a Balzam Norbert ült
- Az Emi meg a Natasa együt ültek

Igekötő

- Az igekötőknél is beszélhetünk felesleges és téves igekötő-használatról.
- bemegyek a szobába és elkezdek tanulni. (felesleges az igekötő)
  - Megnyílik a kapu. (kinyílik)
  - az asztalhoz ülünk és elkezdünk vacsorázni (felesleges az igekötő)
  - sokat kell tanulni mert ha nem leromlok és rossz jegyet kapok
  - a családom egybetartó és segítőkés (összetartó)

Alaki tükrözés

Már a kérdőívből is kiderült, hogy a tanulók gyakran kevernek szerb szavakat magyar beszédükbe, s hogy ezt a jelenséget nem érzik túl helytelennek. A dolgozatokban is találhattunk rájuk bőven példát, tehát még akkor is, amikor a diákok jobban odafigyelnek nyelvhasználatukra, amikor igényesebben kellene fogalmazniuk. A kijegyzetelt példák között van közvetlen, de közvetett alaki tükrözés is, tehát eredeti szerb szó és szerb közvetítéssel használt nemzetközi idegen szó is.

- Néha hoz csipszet, néha szokot
- Mikor estefelé megyünk és jövünk vissza akkor veszünk pjeszkavicát.
- evés után sorba tusolunk
- már komponáltam zenet is
- én pedig kompjuterozom
- kamionsofför
- apukám csinálja a stiroporokat
- ő segített abban hogy első lehetek a krosszon
- Szabad időmben rolerozok
- az egyik osztálytársunk levete a patika
- Egy kicsit kövér. De nekem nem szmétál.
- Vannak dolgok amiben mi sem eggyezünk meg, mint például a kompjuterozás
- Én kigyancsoltam és nem adtam neki fault (szabálysértés)
- Volt olyan nap is amikor apszolut nem veszekedtünk

Tükörfordítás

Az alaki tükrözésen kívül tartalmi tükrözésre is találtunk példát:

- mikor már mindenki teleette magát...
- bepakol mindent ami arra a napra van szánva az iskolára
- szépen tanulok és mindig ötöst kapok
- pénteki napokon nagyon boldog vagyok (péntekenként, v. pénteken mindig boldog szoktam lenni)

Diáknyelv, rövidítések

A diáknyelvre jellemző lexikai sajátosságok is kifejezésre jutnak.

- hazajön a koleszból
- a suliban amikor bemegyek mindenki köszön
- a tesóm
- uncsitesó
- mindig ő sir mert olyan csonti.
- az idén szép meglepit kérek
- készítek neked egy nagy fészket tele süttikkel
- János levette a cipőjét és az volt ennyire büdi
- Lacinak egy putyu nőtt a fején

Tájnyelvi szóalakok

A diákok nagy előszeretettel használják a tájnyelvi vagy a regionális köznyelvi szóalakokat:

- Szóval anyu majdnem mindig otthon van.
- lefekszünk alunni.
- amikor én elmék játszani
- anyámnak a dóga főzni... apámnak a dóga hogy feküdjön me beteg.
- Mikor mink elalszunk
- egyész uton kajbált ami ötölese volt szép
- nem nagyon engedi hogy segíjek neki, nem szokot kajbálni
- A tanár az összes ablakot kinyitotta... levette a patikáját
- gyütek a tanárok
- a tanár úr a fenekére üt pácával
- Hat óra körül érkezik meg a dolgáru. Ha megérkezik rögdton mén a fűdröbe megmozsdani.
- apám kimén a városba
- Ha hazajön az iskolából a gúnyát az agyra dobja.
- Mindig meg beszéltük hogy ki menn a boltba

- mink nem hagytuk abba
- kellemetlen szag közelíti az órunkat

Téves szó vagy szóalak használata

A kontextusba nem illő szavak esetében legtöbb a helyes kifejezésekkel hasonló formájú szavak használata.

- az én családom csak estefelé van egybe (együtt)
  - amikor van időm akkor mindig mondja, hogy olvassak neki mesét (megkér)
  - te olyan vagy mind a Télapó (mint)
  - Sokszor othon amikor anyukámék adnak valamit, akkor nem hálálom meg (köszönöm - talán a hasonló hangzású 'zahvaliti' szerb ige miatt használta itt a meghálálni igét)
  - másnap amikor hazajövök az iskolából és minden előről fojtatodik a veszekedés a tanulás (kezdődik)
  - nem akarok bemeni tanulni és anyukám ezért nagyon megsértődik (megharagszik)
  - Az én testvéremnek a legjob tárgya a számítógép. (kedvenc)
  - Nagyon hosszú az iskola és sokat kell tanulni. (sokáig tart)
  - nehéz időszak, mert ellenőrző után jön az ellenőrző. (egymást követik az ellenőrzők)
  - Igaz hogy van még egy holnap a húsvétig (hónap)
  - ... hozzál egy kisautót, sóságot, édeségeket (sósat - az édesség analógiájára)
  - Ezen megjött a veszekedés (emiatt kitört)
  - Tudom hogy iledelmetlen ez a viselkedés (illetetlen)
  - Legtöbbször farmer nadrágot visel és hosszú újú blúzt (inget - édesapjáról van szó)
  - Legfinomabb étele a pizza (kedvenc)
  - De elvég megkötük a békét (a végén)
  - Segítettem anyukámnak sütkérezni (sütögetni)
  - Kinyituk az ablakot (kinyitottuk)
  - levette (levetette)
  - megtanítta (megtanította)
- Érdekes az eufémizmus jelensége is ezekben a dolgozatokban:
- volt neki egy botja amelyet úgy hívott hogy jajfa és avval vicből a hátsó részünkre vert.
  - levette a patikáját és a zoknija érdekes szagokat eresztett.
  - A Balzam be resztet egy madarat
  - galambot eresztett

A főnévi igenevet nem ragozzák

- nekem most az ötödikben sokat kell tanulni
- Amikor valahova akarnánk menni akkor össze ülünk és megbeszéljük hogy hová is szabadnunk menni és hová nem mehetünk

Az ikes igék helytelen ragozása

- akkor nagyon megnyugszok
- én is modnom hogyanem harakszok

Felesleges explicitálás

Ez a jelenség leggyakrabban a szerb nyelv hatására van jelen:

- Az én testvérem nagyon vicces és engem mindig hazavár az iskolából
- A viccek egyre jobban és jobban érdekesek voltak.
- Az én legjobb barátnőimet megbántottam, mikor éppen mentünk haza.

Mondattan

A mondattan szintjén a bonyolult, magyartalan fogalmazásmód, a szórendi és egyeztetési hibák, továbbá a helytelen vonzatok használata, a hiányos mondatok mellett meg kell említeni az értelmetlen mondataalkotásokat és a szemantikai tévedéseket is.

Magyartalan fogalmazásmód

- anyukám és apukám megbeszéli amilyen gond van
- anyukám élelmiszer feldolgozó tehnikust tanult... apukám fém esztergájoszt tanult
- A kistestvéremnek nincs még doga mert csak még egy éves. A családban sok baj van, mert a kistestvérem mindig rá kel szoni hogy ne bánssd az amit nem szabad
- szeretnék ha a videót megbírnánk venni
- és én játékos vagyok fociból
- Van két kutyánk az egyik neve Szmoki a másiké Rex, van még kettő fekete macska és egy fehér meg egy tarka.
- Nem unod már ezt az ünepet, hiszen minden évben mész mindenhova. Ez nem visz nagy terhet és nem szakad le a válad.... Ez minden érdekel és mond el nekem. (a nyuszihoz írt levél)
- Én amikor megbántottam valakit akkor megsértettem akkor elmentem.
- Egyszer egy napon össze gyűlöltek a házik tanulások....
- már belementünk nagyon a viccekbe amikor éppen becsöngetek (belemelegedtünk a viccek mesélésébe)

- nem nagyon tartsa tisztán a környezetét (rendetlen)
- pénteki napokon nagyon boldog vagyok (péntekenként, v. pénteken mindig boldog szoktam lenni)
- Az ötösért amit az iskolában kapok otthon puszit szoktam érte kapni. A pusziért nagyon boldog szoktam lenni.

Két szerkezet keveredése

- az én családom négy tagúból áll
- Az én családomban négy tagú.
- beszélgetünk az aznapi történekekről (az aznapi eseményekről vagy az aznap történekekről)

Vonzattévesztés

- akkor énekelem nagyon gyötör valami. (engem gyötör)
- Ma ment vizsgázni autóra. (autóvezetésből)
- jót röhögtem neki (röhögtem rajta)
- ő mégis csak fiatalabb tőlem (finomabb nálam)
- Tudom hogy még korán van a levelezéshez (korán van a levelezésre)
- a nevetés kitört rajtunk (kitört belőlünk a nevetés)

Kötőszóhasználat

Az alábbi példákban a diákok téves kötőszót használtak.

- A munkából mindig megvárom és valamit hoz.
- Benedek az asztalok alatt bújkált mert nem szerette volna ha a tanár úr a fenekére üt pácával.
- Hat óra körül érkezik meg a dologáru. Ha megérkezik rögdön mén a fürdőbe megmozsdani.
- édesapám szereti az állatokat, de édesanyám csak kevésbé

Bonyolult tagmondatviszony

- Apukám mindig később ér haza a munkából, mert ő a szenttamási rádióban dolgozik, mint én az iskolából, ezért sokáig magam szoktam lenni.

Hiányos mondatok

- Az anyukám háziasszony, ezért csak néha megy el.
- Igaz hogy sok tanulni van
- Amikor megtanulok akkor uzsonazok
- Ők engemet és az én családomat, minden nap vagyok az én családomal és minden nap szeretjük egymást

- Vanak a szüleim és egy testvérem és ráadásul én
- Anyukám korán reggel fel kel hogy megvegye azokat a dolgokat amelyekkel reggelire és ebédre. Apu pedig anyu előtt felkel hogy dolgozni menjen.

Hátravetett szerkezetek

- és együtt átnézzük a házit amit nem érttem.
- Egy szép hétfői reggel amikor bementünk az első órára ami magyar volt.

Szórend

- apukám dolgozik este nyolcig
- apám megy munkára hat órakor és hatkor jön a munkáról
- a testvérem első középiskolába jár
- a Tiszára sűrűn járunk.
- Te az egész világot bejártad-e már?
- az egész osztáj éreztet keletlen szagot
- Minden kora reggel fölkel
- Az én legjobb barátnőmet megbántottam, mikor éppen mentünk haza.
- ... mikor csak egyszer kelletlen szag közelíti az órunkat
- Megkérdeztük hogy rájött miez a borzasztó szag.

Számbeli egyeztetés

- az én családom esze vacsorára jönnek össze
- A családom este a vacsoránál tudjuk megbeszélni az aznapi dolgokat
- nekem a családom mindenben szegitenek
- a testvérem már egy éve házasok
- Egyszer mikor néhány osztálytársaimmal mentem haza
- Az én családom ünnepekkor és hétköznapi vannak a legtöbbször itthon és együtt

Szóisméltés

- azt amit gondol azt megmondja, nem tartja magába azt, amit gondol
- A testvéremnek van egy kiskutyája puli. Ő és a testvérem mindig játszanak, mert a testvérem megtanította a labdát hogy visszahozza. A testvérem már el tudja mesélni a piroskát és a farkast,...Az én testvérem sovány és bátor. ...Az én testvérem ügyes, mosogyós, becsületes és okos. Az én testvéremet nagyon szeretem, mert mindig okos, segítőkész meg mert testvérem.
- A tanár bácsi azt mondta hogy menjünk ki... Mi mindanyian kimentünk csak egyik gyerek nem ment ki. De a tanár még egyszer szólt és kiment

és mert nem ment ki először, akkor egy akkorát kapott hogy még a nadrágja is szétrepedt.

- A viszonyok megerősítésére olykor kétszeres jelöltségeket alkalmaznak:
- Az ötösért amit az iskolában kapok otthon pusztit szoktam érte kapni. A pusziért nagyon boldog szoktam lenni.
  - A családnak mikor együtt van nagyon örülök neki...

Logikai tévedések

A mondatok megfogalmazása néha olyan, hogy logikátlan kijelentéseket kapunk. Az első alábbi mondatban például semmilyen logikai kapcsolat nincs a tagmondatok között:

- A testvérem haja barna és nagyon szeret verekedni.
- És hogy került hozzá a húsvét meg, hogy birsz tojásokat tojni, mert te nem vagy csirke (legalább a falusi gyerekeknek tudniuk kellene, hogy nem a csirke tojik tyúk)
- A következő mérközésen megadtam neki a szabálytalanságot. (vállatam hogy szabálytanakodtam)

A nyuszinak írt levélben személycsere történik, előbb megszólítja a nyuszt, később harmadik személyben beszél róla. A nyuszi megszólítása előtt a köszönés: Viszlát.

Sok jelenség egy helyen

Hogy teljesebb képet kapjunk a dolgozatok stílusáról és a bennük található nyelvi hibákról, hosszabb részleteket idézek egy-egy dolgozattól:

- ot aba az öregjárművébe télen hidegvan nyáronpedig mert nincs hűtés se melegítés
- Néha amikor én elmék játszani akkor csak harman vannak és az én családom nekem a családom mindenben szegitenek
- Anyám meg pedig meg eteti a jószágot és neki fog főzni, aztán én félkettőkor jövök haza
- Boglárka mivel testvérem anya apa nembír vigyaznirá, akkorén szoktam rá vigyázni amikor anya apa nembirnak rá vigyázni rá akkor én vigyázok rá. Amikor vigyázok rá akkor beleteszem a babakocsiba és hintáztatom amikor sír akkor felveszem és hason fogom akkor elkezd mesélni amikor énis elkezdek hozzá beszélni akkor jobban magyaráz aztán elkezd sikítani aztán elkezd sírni. Amikor sír akkor szomjas akkor iszik baba szokkot. Mink így szoktunk csinálni napról napra.
- Az én családonban ötten vagyunk az én családom esze vacsorára jönnek ösze mert akkor apukám jön haza a munkárol a testvérem és én pe-

dig iskolában tölcsök el a napot. Anyukám pedig othonfőz a kistestvérem pedig alszik mire jövünk haza az iskolából anyukám adigra finom ebédet főz mikor ebédeltünk akkor neki fogunk tanulni... Vasárnap és szombaton mindig összejön a család akkor vacsorázunk. A kistestvérem az mindig előb szok vacsorázni. Mikor el kezd elálmosodni akkor szok csak előb vacsorázni. És mindig ekkor jövünk össze vacsorára. És mindig is össze fogunk jöni vacsorázni. Ez volt az én családom.

Összegzés

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Szenttamáson, Bácska szívében a kétnyelvűség valóban mindennapi jelenségnek számít. Nincs olyan diák, aki ne tudna szerbül, sőt, csak kis részük sajátította el intézményesen, úgymond tudatosan a hivatalos nyelvet. A tanulók szükségesnek vélik a nyelvek ismeretét és kivétel nélkül előnynek tartják a kétnyelvűséget.

Itt azonban, mint mindenütt, ahol a magyarok kisebbségben élnek, érezhetőek az interferenciajelenségek, amelyek nemcsak az kölcsönzavak átvételében nyilvánulnak meg, hanem a szerkezetek tükröztetésében is. Az ötödikes tanulók nagy része eléggé gyöngén fogalmaz, bonyolult mondatstruktúrákat, hiányos mondatokat használ, sok regionális és tájnyelvi jellemzővel.

BILINGUALISM AND HUNGARIAN LANGUAGE USE BY CHILDREN IN SZENTTAMÁS

This study deals with the level of bilingualism and characteristics of the use of their mother tongue by Hungarian children in Szenttamás. My research was partly based on questionnaires and partly on the pupils' compositions. 43 fifth grade pupils completed the questionnaires, and I looked through 49 compositions. The linguistic phenomena were grouped according to the levels of the linguistic system.

When we compare the language use of the pupils in Szenttamás (Srbo-bran) to the language of the pupils of the Northern-Bácska or Southern-Bánát region we come across a great number of identical phenomena; nevertheless, there are some differing characteristics, too. The majority of the fifth grade pupils in Szenttamás are rather weak at writing compositions, and also use complicated sentence structures or fragments characterized by regional and dialectal features.

Keywords: bilingualism, mother tongue, language of the environment, interference

ETO: 811.511.141:81'373
811'374.822=511.141=163.41

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

CSEH MÁRTA

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
cehmarta@gmail.com

PSZICHOLOGIAI SZAKSZAVAK ÉS -KIFEJEZÉSEK*

*Kísérlet a pszicholingvisztika gyakoribb magyar és szerb
terminusainak egymáshoz rendelésére*

Psycholinguistics Related Terms and Expressions
*An Attempt at Matching Hungarian and Serbian Psycholinguistics
Related Terms and Expressions*

1. afázia – afazija
2. agrammatizmus – agramatizam
3. agráfia – agrafija
4. agyfélteke-dominancia – lateralnost
5. agyi aszimmetria – asimetrija moždanih hemisfera
6. agyi lebenyek – zone korteksa, zone mozga, reznjevi mozga
7. agyi szótár – moždani leksikon
8. agy súlya – težina mozga
9. agy tárolókapacitása – kapacitet mozga
10. aktív szókinés – aktivni leksikon
11. aktivált szókinés – aktivisani leksikon
12. aktivációs modellek – aktivacioni modeli
13. aktiválási folyamatok – procesi aktivisanja
14. akusztikai szint – akuslični nivo

---

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériumának 148026D számú projektuma keretében készült.

15. akusztikus visszacsatolás – akuslični fodbek
16. alexia – aleksija
17. ambidextria – ambidekstrija
18. analízis szintézissel modell – model „analiza sa sintezom”
19. analógia – analogija
20. antilokalizációs elmélet – antilokalizaciona teorija
21. asszociáció – asocijacija
22. autizmus – autizam
23. ábécéskönyv – bukvar
24. állandó (invariancia) – invarijancija
25. átmeneti hangok – među-glasovi
26. bal agyfélteke – leva hemisfera mozga
27. balkezesség – levorukost, levaštvo, sinistralnost
28. behaviorizmus – bihevizizam
29. beszéd-audiometria – audiometrija govora
30. beszédészlelési részfolyamatok – faze procesa percepcije govora
31. beszédhang-differenciálás – diferencijacija fonema
32. beszédhang-differenciálás zavara – poremećaj u diferencijaciji zvu-
kova govora
33. beszédészlelési zavar – poremećaj percepcije govora
34. beszédindulás – počeci govora
35. beszédindulás késése – kašnjenje govora
36. beszédmegértési zavar – poremećaj komprehenzije govora
37. beszédművelés – kultura govora, kultura usmenog izražavanja
38. beszédszünet – zastoj u govoru
39. beszédtechnika – tehnika usmenog izražavanja
40. beszédtempó – dinamika govora
41. beszédtervezés – planiranje govora
42. beszédzavar – poremećaj govora
43. biológiai sorompó – biološka barijera
44. Bondarko-féle modell – Bondarkov model
45. Broca-központ – Broka-centar
46. bővös szám – magična brojka
47. cerebrális lokalizáció – cerebralna lokalizacija
48. corpus callosum – korpus kalozum, žuljevito telo
49. dadogás – mucanje
50. dajkanyelv – dečiji govor
51. daktilológia – daktilologija, govor prstima
52. dallamészlelés – percepcija intonacije govora
53. deklaratív memória – deklarativno pamćenje, deklarativna memorija

54. dichotikus teszt – dihotičan test
55. diffúz diszlália – difuzna dislalija
56. diszfónia – disfonija
57. diszlexia – disleksija
58. echoikus memória – ehotično pamćenje, ehotična memorija
59. egyeztetési tévedés – greška u kongruenciji
60. elektív mutizmus – elektivni mutizam
61. elemi percepciós egység – osnovna jedinica opažaja, osnovna jedinica percepcije
62. emlékezet – pamćenje, memorija
63. emlékezés – pamćenje, memorisanje, upamćivanje
64. emlékkép – engram
65. emléknym – engram, trag pamćenja
66. empátia – empatija
67. empirista felfogás – empirijsko shvatanje
68. etalon – etalon
69. extralingvisztikai tényezők – ekstralingvisztički faktori
70. „farkas gyermekek” – „divlja” deca
71. felejtés – zaboravljanje
72. fixálás – fiksacija, učvršćivanje, upamćivanje
73. fonetikai szint – fonetički nivo
74. fonemikus frázis – fonemična fraza
75. fonetikai tér – fonetički prostor
76. fonémadöntés – određivanje foneme, odlučivanje o fonemi
77. fonológiai szint – fonološki nivo
78. fonomimika – fonomimika
79. fononeurózis – fononeuroza
80. freudi elszólás – frojdova dosетка
81. funkcionális aszimmetria – funkcionalna asimetrija
82. globális beszédmegértés – globalna komprehenzija govora
83. globális beszédmegértési modell – model globalne komprehenzije govora
84. globális olvasási módszer – metoda globalnog čitanja
85. gögicsélés – tepanje
86. gyermeknyelvi szókincs – dečja leksika
87. gyorsolvasás – brzo čitanje
88. hadarás – brz govor
89. hallás – sluh, čulo sluha, slušanje
90. hallásméletek – teorije čuvenja
91. hallástartomány – opseg/register slušnosti

92. hallásvizsgálat – ispitivanje i merenje sluha
93. hangképzési zavarok – govorne smetnje
94. hangsúlyészlelés – opažanje naglaska/akcenta
95. hangszalag – glasna žica
96. hangvilla – zvučna vilica/viljuška, dijapazon
97. hierarchikus modell – hijerarhijski model
98. holisztikus felfogás – holističko shvatanje
99. holofrázisok – holofraze
100. homogén gátlás – homogena smetnja
101. hosszú távú emlékezet – dugovremeno pamćenje
102. idegen akcentus szindróma – sindrom stranog akcenta
103. immanens artikuláció – imanentna artikulacija
104. innáta hipotézis – inata hipoteza
105. interaktív modell – interaktivni model
106. interaktív hipotézis – interaktivna hipoteza
107. invariancia – invarijancija
108. invariáns jegy – invarijantno obeležje
109. írás – pisanje
110. jakobsoni teória – Jakobsonova teorija
111. jelnyelv – jezik znakova
112. jobb agyfélteke – desna hemisfera mozga
113. jobbfül-főlény – dominancija desnog uha
114. jobbkezesség – desnorukost
115. kategoriális percepció – kategorijalna percepcija
116. kettős tárolás – dvostruko deponovanje
117. kevert típusú halláscsökkenés – naglucost mešanog tipa
118. kétnyelvűség – dvojezičnost, bilingvizam
119. kétkezesség – ambidekstrija
120. kézdominancia – dominancija ruke
121. kifejező sírás – izražajno plakanje
122. kivitelezés korrekciója – korekcija izvođenja
123. kivitelező emlékezés – operativno pamćenje
124. kognitív modell – kognitivni model
125. kognitív szemléletű nyelvfejlődési hipotézis – kognitivna hipoteza
razvoja/usvajanja govora
126. kognitív pszichológia – kognitivna psihologija
127. kompetencia – kompetencija, merodavnost
128. konnekcionista felfogás – konekcionističko shvatanje, konekcionizam
129. konnekcionista modellek – konekcionistički modeli
130. kóros sírás – bolesno plakanje, plakanje kao znak bolesti

131. kritikus periódus – kritični period
132. kulcsszó – ključna reč
133. kulcsszó-stratégia – strategija formiranja ključnih reči
134. laryngectomia – laringektomija
135. lateralizáció (agyfélteke-dominancia) – lateralizacija, lateralnost
136. legasthenia – legastenija, disleksija
137. lemma – lema
138. lexéma – leksema
139. lexikális kereső modellek – leksikalni modeli traženja
140. logogen modell – model „logogen”
141. lokalizációs elmélet – lokalizaciona teorija
142. lokális felfogás – shvatanje o lokalizaciji
143. Lurija-iskola – Lurijeve škola
144. makrotervezés – makroplaniranje
145. megkésett beszéd (diszfázia) – disfazija
146. mentális folyamatok – mentalni procesi
147. mentális lexikon aktiválása – aktiviranje mentalnog leksikona
148. mentális retardáció – mentalna retardacija/zaostalost
149. mentális tér – mentalni prostor
150. mikrotervezés – mikroplaniranje
151. modularista felfogás – modularističko shvatanje
152. moduláris hipotézis – modularna hipoteza
153. mondatértés – razumevanje rečenica
154. mondatértési nehézség – teškoće kod razumevanja rečenica
155. mondatértési zavar – smetnja razumevanja rečenica
156. mondatszók (szómondatok) – holofraze
157. motoros elmélet – motorična teorija
158. munkamemória – „radno”/operativno/neposredno pamćenje
159. mutáció – mutacija
160. nemi különbségek az anyanyelv-elsajátításban – polne razlike kod učenja/usvajanja maternjeg jezika
161. neobehaviorizmus – neobihevizizam
162. neurális spektrográfia – neuralna spektrografija
163. neurolingvisztika – neurolingvistika
164. nonverbális üzenet – nonverbalna poruka
165. nyelvbtlások – greške u govoru
166. nyelvi tudatosság – jezička svesnost
167. nyelvléktan – psiholingvistika, jezička psihologija
168. nyomtörlődési hipotézis – hipoteza „brisanja pragova”
169. olvasási modellek – modeli čitanja

170. olvasáskutatási irányzatok – pravci u izučavanju procesa čitanja
171. olvasástanítás – učenje čitanja
172. olvasástanítási modell – model obuke čitanja
173. olvasástípusok – tipovi čitanja
174. orrhangzós beszéd – nazalni govor
175. ösnyelv – prajezik
176. paralingvisztikai tényezők – paralingvističke komponente
177. passzív szókincs – pasivna leksika, pasivni leksikon
178. pattogás – praskanje
179. performancia – performansa
180. pöszeség – dislalija, dizartrija
181. preverbális hangjelenségek – preverbalni glasovi
182. procedurális memória – proceduralna memorija
183. propozíció – propozicija
184. prototípus-elmélet – teorija „prototipa”
185. pszichoakusztika – psihoakustika, psihološka akustika
186. pszichogén afónia – psihogena afonija
187. pszicholingvista – psiholingvistički; psiholingvista
188. racionalista felfogás – racionalističko shvatanje
189. raccsolás – rotacizam
190. reakcióidő – vreme reakcije
191. redundancia – redundancija
192. rekedtség – podmuklost, raucedo
193. relativista felfogás – relativističko shvatanje
194. retorika – retorika
195. ritmusészlelés – opažanje ritma
196. ritmusészlelés zavara – smetnja opažanja ritma
197. rotacizmus (raccsolás) – rotacizam
198. rövid távú emlékezet – neposredno pamćenje
199. Schultze-törvény – Šulcev zakon
200. selypesség – sigmatizam
201. siketnéma – gluvonem
202. szájról olvasás – čitanje sa usana
203. szegmentálás – segmentacija
204. szeriális észlelés – serijalno opažanje
205. szeriális észlelés zavara – smetnja serijalnog opažanja
206. szeriális működés – serijalna funkcija
207. szófelismerés – prepoznavanje reči
208. szófelismerési modellek – modeli prepoznavanja reči
209. szóhangsor – redosled fonema u rečima

210. szókincs nagysága – obim/veličina leksikona
211. szómondat – holofraza
212. szövegértés – razumevanje teksta
213. szövegértés zavara – smetnja razumevanja teksta
214. szupraszegmentumok észlelése – opažanje suprasegmentata
215. tabula rasa – tabula raza
216. tachisztozskopikus kísérletek – eksperimenti tahistoskopom
217. tanuláselmélet – teorija učenja
218. tanulási nehézség – teškoća kod učenja
219. telegrafikus beszéd – telegrafski govor
220. tempóészlelés – opažanje ritma
221. toldalékok elsajátítása – usvajanje/učenje sufiksa
222. transzformációs észlelés – transformacijsko opažanje
223. transzformációs észlelés zavara – smetnja transformacijskog opažanja
224. tudat – svest
225. túláltalánosítás – prekomerno uopštavanje, prekomerna generalizacija
226. túlszabályozás – prekomerno regulisanje
227. tükörírás – „ogledalo-pisanje”
228. ujj-ábécé – govor prstima (azbuka za gluve)
229. univerzalista felfogás – univerzalističko shvatanje
230. univerzális grammatika – univerzalna gramatika
231. utánzás a gyermeknyelvben – oponašanje/imitiranje u dečjem govoru
232. vad gyermekek – feralna/”divlja” deca
233. verbális mámor – verbalni zanos
234. vezetékes nagyothallás – provodna/konduktivna nagluvost
235. vizuális észlelés – vizuelno opažanje
236. vizuális észlelés zavara – smetnja vizuelnog opažanja
237. Wernicke-központ – Vernike-centar

A szerb terminusok mutatója

afazija 1	aleksija 16
agrafija 3	ambidekstria 17, 119
agramatizam 2	analogija 19
aktivacioni modeli 12	antilokalizaciona teorija 20
aktiviranje mentalnog leksikona 147	asimetrija moždanih hemisfera 5
aktivisani leksikon 11	asocijacija 21
aktivni leksikon 10	audiometrija govora 29
akusitični fdbek 15	autizam 22
akusitični nivo 14	bihevizorizam 28

- bilinĝvizam 118
biološka barijera 43
bolesno plakanje 130
Bondarkov model 44
Broka-centar 45
brz govor 88
brzo čitanje 87
bukvar 23
cerebralna lokalizacija 47
čitanje sa usana 202
čulo sluha 89
daktilologija 51
dečiji govor 50
dečja leksika 86
deklarativna memorija 53
deklarativno pamćenje 53
desna hemisfera mozga 112
desnorukost 114
diferencijacija fonema 31
difuzna dislalija 55
dihotičan test 54
dijapazon 96
dinamika govora 40
disfazija 145
disfonija 56
dislalija 180
disleksija 57, 136
"divlja" deca 70, 232
dizartrija 180
dominancija desnog uha 113
dominancija ruke 120
dugovremeno pamćenje 101
dvojezičnost 118
dvostruko deponovanje 116
ehotična memorija 58
ehotično pamćenje 58
eksperimenti tahistoskopom 216
ekstralingvistički faktori 69
elektivni mutizam 60
empatija 66
empirijsko shvatanje 67
engram 64, 65
etalon 68
faze procesa percepcije govora 30
feralna deca 232
fiksacija 72
fonemična fraza 74
fonetički nivo 73
fonetički prostor 75
fonološki nivo 77
fonomimika 78
fononeuroza 79
frojdova dosetka 80
funkcionalna asimetrija 81
glasna žica 95
globalna komprehenzija govora 82
gluvonem 201
govor prstima 51, 228
govorne smetnje 93
greška u kongruenciji 59
greške u govoru 165
hijerarhijski model 97
hipoteza „brisanja pragova" 168
holističko shvatanje 98
holofraza 211
holofraze 99, 156
homogena smetnja 100
imanentna artikulacija 103
imitiranje u dečjem govoru 231
inata hipoteza 104
interaktivna hipoteza 106
interaktivni model 105
invarijancija 24, 107
invarijantno obeležje 108
ispitivanje sluha 92
izražajno plakanje 121
Jakobsonova teorija 110
jezik znakova 111
jezička psihologija 167
jezička svesnost 166

- kapacitet mozga 9
kašnjenje govora 35
kategorijalna percepcija 115
ključna reč 132
kognitivna hipoteza usvajanja/
    razvoja govora 125
kognitivna psihologija 126
kognitivni model 124
kompetencija 127
konduktivna naglupost 234
konekcionistički modeli 129
konekcionističko shvatanje 128
konekcionizam 128
korekcija izvođenja 122
korpus kalozum 48
kritični period 131
kultura govora 37
kultura usmenog izražavanja 37
laringektomija 134
lateralizacija, lateralnost 135
lateralnost 4
legastenija 136
leksema 138
leksikalni modeli traženja 139
lema 137
leva hemisfera mozga 26
levaštvo 27
levorukost 27
lokalizaciona teorija 141
Lurijeva škola 143
magična brojka 46
makroplaniranje 144
među-glasovi 25
memorija 62
memorisanje 63
mentalna retardacija/zaostalost 148
mentalni leksikon 7
mentalni procesi 146
mentalni prostor 149
merenje sluha 92
merodavnost 127
metoda globalnog čitanja 84
mikroplaniranje 150
model „analiza sa sintezom” 18
model globalne komprehenzije
    govora 83
model ”logogen” 140
model obuke čitanja 172
modeli čitanja 169
modeli prepoznavanja reči 208
modularističko shvatanje 151
modularna hipoteza 152
motorična teorija 157
moždani leksikon 7
mucanje 49
mutacija 159
naglupost mešanog tipa 117
nazalni govor 174
neobiheviorizam 161
neposredno pamćenje 158, 198
neuralna spektrografija 162
neurolingvistika 163
nonverbalna poruka 164
obim leksikona 210
odlučivanje o fonemi 76
određivanje foneme 76
„ogledalo-pisanje” 227
opažanje naglasaka/akcenta 94
opažanje ritma 195, 220
opažanje suprasegmenata 214
operativno pamćenje 123, 158
oponašanje u dečjem govoru 231
opseg slušnosti 91
osnovna jedinica opažaja 61
osnovna jedinica percepcije 61
pamćenje 62, 63
paralingvističke komponente 176
pasivna leksika 177
pasivni leksikon 177
percepcija intonacije govora 52

- performansa 179
pisanje 109
plakanje kao znak bolesti 130
planiranje govora 41
počeci govora 34
podmuklost 192
polne razlike kod učenja/usvajanja
maternjeg jezika 160
poremećaj govora 42
poremećaj komprehenzije govora 36
poremećaj percepcije govora 33
poremećaj u diferencijaciji zvukova
govora 32
prajezik 175
praskanje 178
pravci u izučavanju procesa čitanja
170
prekomerna generalizacija 225
prekomerno regulisanje 226
prekomerno uopštavanje 225
prepoznavanje reči 207
preverbalni glasovi 181
proceduralna memorija 182
procesi aktivisanja 13
propozicija 183
provodna naglupost 234
psihoakustika 185
psihogena afonija 186
psiholingvistika 167
psiholingvista 187
psiholingvistički 187
psihološka akustika 185
racionalističko shvatanje 188
„radno” pamćenje 158
raucedo 192
razumevanje rečenica 153
razumevanje teksta 212
redosled fonema u rečima 209
redundancija 191
registar slušnosti 91
relativističko shvatanje 193
retorika 194
režnjevi mozga 6
rotacizam 189, 197
segmentacija 203
serijalna funkcija 206
serijalno opažanje 204
shvatanje o lokalizaciji 142
sigmatizam 200
sindrom stranog akcenta 102
sinistralnost 27
sluh 89
slušanje 89
smetnja opažanja ritma 196
smetnja razumevanja rečenica 155
smetnja razumevanja teksta 213
smetnja serijalnog opažanja 205
smetnja transformacijskog opažanja
223
smetnja vizuelnog opažanja 236
strategija formiranja ključnih reči
133
svest 224
Šulcev zakon 199
tabula raza 215
tehnika usmenog izražavanja 39
telegrafski govor 219
teorija „prototipa” 184
teorija učenja 217
teorije čuvenja 90
tepanje 85
teškoće kod razumevanja rečenica 154
teškoća kod učenja 218
težina mozga 8
tipovi čitanja 173
trag pamćenja 65
transformacijsko opažanje 222
učenje čitanja 171
učenje sufiksa 221
učvršćivanje 72

univerzalističko shvatanje 229
univerzalna gramatika 230
upamćivanje 63, 72
usvajanje sufiksa 221
veličina leksikona 210
verbalni zanos 233
Vernike-centar 237
vizuelno opažanje 235

vreme reakcije 190
zaboravljanje 71
zastoj u govoru 38
zone korteksa 6
zone mozga 6
zvučna vilica/viljuška 96
žuljevito telo 48

IRODALOMTUDOMÁNY, FOLKLORISZTIKA, MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

Hungarológiai Közlemények 2009/4. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék
Papers of Hungarian Studies 2009/4. Faculty of Philosophy, Novi Sad

ETO: 821.511.141(497.113)-4

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

HARKAI VASS ÉVA

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
harkaieva@stcable.net

HOLT KÖLTŐK, EMLÉKEZET, (ÉLŐ) HAGYOMÁNY

Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva*

Dead Poets, Remembrance, (Living) Tradition

Ottó Fenyvesi: *Halott vajdaságiakat olvasva*

A dolgozat Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című verseskötetének szerzői koncepcióját szemlélteti, s ebből kiindulva járja körül azokat a kérdéseket, amelyeket e nem mindennapi költői vállalkozás vet fel Fenyvesi egész eddigi költői pályájára vonatkozóan. Többek között a szülőföldmítosz eddig is meglevő tematikus felmerülését, jelenlétét, amely *A káosz anyaga* című, 1993-as verseskötettől kezdődően beépült Fenyvesi Ottó költészetébe. A kötet által felvetett kérdések között külön hangsúlyt kap az emlékezet, a hagyomány s a hagyományhoz való viszony, mely utóbbi az (újra)olvasás és a portrérajzolás szerzői gesztusait modulálja. A „halott vajdaságiak” itteni életsorsának (életvilágának) tényeiből és az életművéből kiemelt részletekből állnak egybe a portrék, amelyek a megidéző emlékezet összetettségét szemléltetik, olyan regisztereket és szöveglétesítési módokat érintve, mint amilyenek például a nosztalgia, az irónia, az intertextualitás.

Kulcsszavak: vajdasági magyar irodalom, újraolvasás, Fenyvesi Ottó, Halott vajdaságiakat olvasva, szülőföldmítosz, nosztalgia, irónia, intertextualitás

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériumának 148027A számú projektuma keretében készült.
A Témák, formák, poétikák a jelenkori magyar irodalomban című tudományos tanácskozáson (BTK, Újvidék, 2009. november 9.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

Néhány évvel ezelőtt Fenyvesi Ottó addig publikált verseskötetei kapcsán arról írtam, hogy a költő korai, *ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* című, 1978-ban megjelent (első) kötetében az elvágyódás toponimájaként feltűnik az óceán-képzet: a „végtelen, fenséges” Óceán (másutt: „magasztos és nyugodt tenger”), „amely csupán metaforikus módon van megnevezve (Csönd-óceán), s így minden bizonnyal nem földrajzi térképen, hanem a lélek virtuális térképén kell keresnünk.”¹ Valamint arról, hogy a tíz évvel későbbi verseskötet, a beszédes című *Kollapszus* (1988) ironikus versvilágán belül „a határtalan és időtlen Óceánhoz kötődő elvágyódásmítosz” degradálódik, s „Pannónia térben és időben nagyon is behatárolható, negatív jelenvalósága (ellenmítosza) váltja fel.”² S hogy ezek után a *Halott vajdaságiakat olvasva* című, legújabb Fenyvesi-kötet portréihoz illesztett, utolsó önportré (életrajzi jegyzet) által is említett 1991-es emigráció következtében az „emigráns lét, majd az elszakadás ténye átrendezi a versbéli színtereket és felcseréli a mítoszokat. Míg az ifjúság olykor szűknek érzett terében a távolságot, tágasságot és szabadságot ígérő Óceán köré szőtt elvágyódás-mítosz képződött meg, az elszakadás ténye, a hontalanság és idegenség (köz)érzete [...] az elhagyott, mindinkább távolodó térség irányába fordítja a lírai én tekintetét. *A káosz angyala* című, 1993-as verseskötet versanyagának térbeli dimenziói tehát az elhagyott szülőföld (otthon) s a vállalt világ idegensége közötti fesz-távon remegnek. Ebből a szempontból lesznek hangsúlyosak a verseskötet toponimái. Az a virtuális térkép, amely e költészet indulásakor Zágrábot és a távoli óceánt és tengereket foglalta magába, most erőteljes hangsúllyal »köz-elít« Bács-Bodrog, a Dél-Alföld, Tavankút, Gunaras, Kisbelgrád, Palics, az újvidéki sugárút és Almási út, a Duna—Tisza csatorna, Bivalyos, Szőreg, Csenej, a Római sáncok s a kisvárosi otthonosság toponimáinak (a toponymiai Epres és Kálvária, a Linderfalva, az Arany János utca, a Vágóhid-sor, a kukoricás, az apa sírjának) irányába. Mindezek a toponimák az idegenség terében megképződött szülőföld-mítosz elemeivé lesznek, a távoli, távolabbi vidékek felmerülő nevei (Új-Zéland, Groningen, az egykori szerelem nevét rejtő AmErika) pedig Veszprémmel és Cholnokyval az idegenbe vezető utak jelzőtábláiként funkcionálnak.”³

Idézett dolgozatomban a továbbiakban egy jól körülhatárolható kettőségre utaltam, miszerint a *Káosz angyalában* a távolság, az elszakadás egyfelől megteremti a maga nosztalgikus felhangjait, másfelől pedig ezeket a nosztalgikus futamokat a Fenyvesi „költészetéből eddig is ismert irónia és

¹ Harkai Vass Éva: Elvágyódás- és szülőföldmítosz Fenyvesi Ottó költészetében. *Hungarológiai Közlemények*, 2006. 4., 110.

² I. m., 111.

³ I. m., 111-112.

önirónia ellenpontozza. Sőt, verseinek olvasója azt is megkockáztathatja, hogy e líra további alakulását, irányát épp az szabja meg, hogy lírai szubjektumát [...] többnyire hiányokat és fájdalmakat felpanaszló, az elveszett aranykor után nosztalgizáló pozícióba kényszeríti-e a továbbiakban, vagy egy élhető, szellemi és érzelmi értékekkel is kitölthető létmodellt tud felkínálni számára – nosztalgia helyett sokrétű, bonyolult életvalóságot, létélményt, amelynek egyik felhangjaként megmaradhat a szülőföld-mítosz, de nem horgonyzik le ebben.”⁴

E két lehetőség felvetését akkor, 2006-ban az indokolta, hogy a további Fenyvesi-kötetek, az *Amerikai improvizációk* (1999), valamint a *Blues az Óceán felett* (2004) című, válogatott verseket tartalmazó kötet új költeményei között „mindkét (a visszahúzó és az előremutató) irányra is találhatók példák.”⁵ Ugyanakkor pedig már folyamatban volt a *Halott vajdaságiakat olvasva* című verseskötet koncepciójának alakulása, hiszen a kötet egyes darabjai folyóiratok hasábjain voltak olvashatóak, jelezvén, hogy „a szülőföldmítosz Fenyvesi Ottó költészetének (...) továbbra is kiaknázandó témája lesz.”⁶ Az addig megjelent szövegek ismeretében arra lehetett következtetni, hogy a készülő kötet „a kulturális örökség felől megközelített (s ezáltal feltöltött) szülőföldmítosz egy újabb (irodalmi) aspektusát ígéri.”⁷

S valóban: a *Halott vajdaságiakat olvasva*⁸ a vajdasági magyar irodalom mint irodalmi-kulturális múlt, örökség 22 alkotójának rövid életrajzi jegyzetek által kísért (szépirodalmi) megidézése. A 22, hosszabb-rövidebb szabadverset magába foglaló kötetkompozíció s maga e nem mindennapi költői vállalkozás több kérdést vet fel.

Előljáróban az emlékezet, a hagyomány kérdéseire térnék ki. A 22 „halott vajdasági” életsorsának és a műveikben lecsapódó, azokból kiolvasható létélményeinek megidézését feltehetően (jóformán azt is írhatnám: minden bizonnyal) az időbeli és a térbeli távlat motiválja. Halott szerzőkről van szó, költőkről és írókról, akiknek életútja a 19. század második felétől a 20. század végéig ível. Lezárult életekről és életművekről. Ez adja az ezredforduló önmagát a megidézés szerepével felruházó költője számára az időbeli távlatot. A térbelit pedig magának a szerzőnek a térváltása, elszakadása a szülőföldként tételezett térségtől. Ilyen értelemben a kötetkonceptió megértéséhez a kötet címével azonos címet viselő első versszövegen túl szorosán hozzátartozik a 22 portrét követő 23., a szerzőé, amely a 22 portrét bevezető

⁴ I. m., 112–113.

⁵ Uo., 113.

⁶ Uo., 114.

⁷ Uo., 114.

⁸ Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva* (versek, átköltések, másolatok). zEtna, Zenta, 2009.

életrajzi jegyzet sémáját követve (ön)életrajzi jegyzet, melyben Fenyvesi a helyváltoztatás, a térváltás tényét regisztrálja. Orcsik Roland a közelmúlt történései, „a legutóbbi balkáni vérengzések” hatására Magyarországra települt vajdasági írók kapcsán kiemeli, hogy „irodalmi munkáik – a magyarországi mellett – továbbra is abból az elhagyott világból merítenek (lásd pl. Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Hász Róbert, Bozsik Péter vagy újabban Kollár Árpád munkáit).”⁹ Nyilvánvaló, hogy Fenyvesi Ottó nem véletlenül fordult a megidéző emlékezethez, midőn a vajdasági magyar irodalom múltját és közelmúltját emelte verseskötetének terébe s jelölte ki több éven át funkcionáló költői koncepciójaként.

Ez a megidéző emlékezet azonban összetettebb, mint gondolnánk, hiszen az emlékezet, a „nagy lélekvandorlás” ellenőrizhetlenebb, szubjektív tartományait az olvasás általi gyakorlat és szöveghez kötöttség behatárolóbb körülményei „szabályozzák”. Ilyen értelemben a kötet (és a bevezető vers) paratextusának mindhárom szava hangsúlyossá lesz: *halott, vajdaságiakat, olvasva*.

A megidézett életsorsok és (élet)művek ugyanakkor a vajdasági magyar irodalmi hagyománynak a szerzői koncepció által kiemelt részletei, helyei – egy irodalomtörténet fejezetei. Fenyvesi Ottó kötetét olvasva nem véletlenül merülnek fel folyton Bori Imre több kiadást megért jugoszláviai magyar irodalomtörténetének fejezetei – és kötetkoncepciója.

Ez utóbbi – mármint az irodalomtörténész Bori kötetkoncepciója, pontosabban irodalomtörténet-írásának koncepciója – méltán veti fel a kérdést, milyen koncepciót működtet az említett verseskötet író költő, milyen koncepció mentén olvassa (újra) a halott vajdaságiakat. Hogy kiket olvas és kinek mennyi teret szentel. Hogy hogyan reprezentálja Fenyvesi Ottó az emlékező olvasás révén a megcélzott irodalmi hagyományt. Még részletekbe menőbben: melyik életműből mit emel ki. Közben pedig nem tanácsos elfeledni a tényt, miszerint Fenyvesi Ottó kötetének esetében nem irodalomtörténet-írásról, hanem – ugyan valóságreferenciákon és szövegeken (írott hagyományon) alapuló, de mégis – szépirodalmi alkotásról van szó. A *Halott vajdaságiakat olvasva* szövege e rendszerezési, koncepció után kutató szándék folytonos felmerülése és el- vagy alámerülése, valamiféle rendszer, arányok számonkérése és az ettől való eloldódás mentén olvasható. Nyilvánvaló, hogy a szövegek írása során az említettek összjátéka irányadóként működött (kit, kiből és kitől mit kiemelni és megidézni).

Mindent átfogó szerzői koncepcióról ebben a pillanatban persze csak megszorításokkal beszélhetünk, hiszen a kötet hátlapjának szövege két

⁹ Orcsik Roland: Kentaur irodalom – Az Új Symposion anyanyelvi idegenségéről. Helikon (Románia), 2006. 14. (460.), július 25. – http://www.helikon.ro/nyomtat.php?m_r=275

könyvnyi terjedelmű versciklust említ, aminek most az első részét tarthatja kezében az olvasó. Elképzelhető tehát, hogy akiket hiányolunk, egy következő részben majd felmerülnek. A verseskötet átfogó breviárium-jellege, enciklopédikussága, szerzőket felsorakoztató lexikonszerűsége ugyanakkor folyamatosan felveti az elrendezés, a kiválasztás, a jelentőségtulajdonítás gesztusának, mikéntjének kérdését. E tekintetben annyi látható, hogy Csáth Géza és Kosztolányi Dezső, valamint annak a Sáfrány Imrének a megidézése a legterjedelmesebb, aki épp a képzőművészeti esszéivel Sinkó-díjat szerző Fenyvesihez köztudottan közel álló festő és író volt, továbbá a szerzőhöz életkoruk tekintetében, személyesen (és a közösen, egymás közelében leélt évek tekintetében is) közel álló szerzők (Podolszki József és Juhász Erzsébet) kaptak hosszabb terjedelmű szöveget. A többiek többnyire 2 és 5 oldal között, de inkább a 2 oldalnyi terjedelemhez állnak közelebb. A válogatást, a kiválasztást, a terjedelmet tehát egyszerre határozzák meg tényszerű és szubjektív indítékok. Azt is mondhatnánk, az előbbit a hagyomány, a kánon, a kanonizáltság hatóereje, az utóbbit a személyes olvasat irányítja. A kettő nyilvánvalóan nem zárja ki egymást, hanem együttes erővel hat. További kérdésként merülhet fel, ki mennyire megszólítható. Vannak jelentős életművek (pl. Herceg Jánosé), amelyek terjedelem tekintetében nem túl nagy teret kaptak.

A megidezés, megszólíthatóság kapcsán a kötet lényeges tartozékai a rövid életrajzi jegyetek. A szerzőket megidéző versek pedig sorra és hangsúlyosan azt példázzák, hogy Fenyvesi legújabb kötetének versanyaga nemcsak (élet)műveket, hanem életrajzokat is megidéz, sőt a költemények (élet)mű és életrajz összefonódására épülnek. Ezt az összefonódást mi sem motíválja és indokolhatja jobban, mint az, hogy az életrajzok legalább akkora szellemi sokrétűséget és színességet kínálnak, mint a szerzők szövegekbe rejtett világa: (világ)háborúk, forradalmak, gyűjtőtáborok, kalandozások, világtutázások és emigrációk, elszakadások és visszacsatlások – egy térség több évtizedes történelmi és földrajzi koordinátái. Még pontosabban: időbeli és térbeli koordinátái és életvalósága.

Fenyvesi Ottó e költeményeiben életművek és életrajzok részleteit regisztrálja és közvetíti, miközben saját emberi-költői pozíciójából következően a szövegek háttéréből a saját és a másik, az itt és ott relációinak bonyolult volta s még bonyolultabb összjátéka szűrődik ki, részvétel és távollét, ott-lét és az ott-ból való kilépés közötti feszültségben.¹⁰ Otthonosság és idegen-

10 N. Kovács Tímea: Utazás, szöveg: történetek és etnográfák = Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése. Szerk. Biczó Gábor és Kiss Noémi. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003. 98.

ség szinte egyszerre ható erővonalai hálózják be és intonálják a szövegeket. Ilyen értelemben a vajdaságból eltávozott, az otthonból kiszakadt költő-szubjektumot megjelenítő lírai én olyan „egyéni személyiségkonstrukciót képvisel”, amelyet Dobos István Illyés a *Puszták népe* példájából kiindulva „mozgó identitású önéletrajzi szubjektum-nak nevez.¹¹ Fenyvesi lírai énjére is vonatkoztatható tehát, hogy magatartását „az elszakadás-azonosulás dinamikája határozza meg”, egy „összetett szellemi pozíció, amelyre a folytonos érzelmi-gondolati mozgás jellemző: odatartozás és elhatárolódás, elszakadás és visszatérés egymást váltó játéka”, miközben „az azonosulás előfeltétele az eltávolodás, a visszatérése pedig az elszakadás”.¹² Azt is mondhatnánk, Fenyvesi Ottót a távoli és imaginárius-metaforikus Óceán képzetének vágyképe után, majd az óceán valóságos megközelítését követően (l.: *Amerikai improvizációk*) a (kényszerűen elhagyott) szülőföld képzelete és emlékezete keríti hatalmába. Előbb toponimái révén teremti újra azt, elszakadás és azonosság, idegenség és ismerősség feloldhatatlan ellentétei és egymástól elválaszthatatlan kettősségei között, majd e térség irodalmi múltjába és közelelmúltjába merülve kísérli meg ugyanazon széttartó és feloldhatatlan hatóerők keresztüzében meglegelni új egzisztenciális vonásokkal felruházódott, megváltozott (mert folyton alakuló) identitását. A portrék révén megrajzolni önnön portréját is.

Dolgozatom legelején nosztalgiáról és ironiáról szóltam, s arról, hogyan alakítják ezek a modalitások Fenyvesi Ottó költészetét. Felvetődik a kérdés, mi történik a „halott vajdaságiakat olvasva”. „Csak semmi érzelem, semmi nosztalgia”, írja a Csáthot megidéző versben, holott a kötet bevezető költeménye többszörösen és hangsúlyosan rájátszik az érzelmi azonosulás módusára: „Már nem tudom, miben és kiben bízzak. (...) Hinni kellene valamiben. Nagyon. (...) Jó lenne hinni bennetek. Bízni bennetek. (...) lerombolom önmagam, / hogy általatok létezzem. (...) Hinni akarok nektek. / Hogy megérte.”¹³

Ezek a felhangok ugyanakkor más szerzői intenciókkal együtt hangzanak fel. Közülük először is a „breviáriumot”, az „enciklopédiát” kitöltő „portrék”-ra vonatkozó szöveglétesítési módozatokat emelném ki. A versciklus gyakori visszatérő elemei azok a metatextuális utalások, miszerint a lírai én halott költők verseit maszatolja, oda-vissza ír, vers-klipeket sorjáz, új, vidéki miniatűröket, portrét retusál (a kötet alcíme szerint: átkölt, másol). E portrék megalkotása során az intertextualitás hívja fel magára a figyelmet:

11 Dobos István: Az idegenség retorikája (*A Puszták népe* újraolvasása) = I. m., 339.

12 I. m., 341.

13 Fenyvesi Ottó: I. m., 7., 8., 10.

egészen érezhetően és beazonosíthatóan Csáth esetében (ott a szöveg még a Csáth-napló oldalszámára is hivatkozik) vagy a Juhász Erzsébetet megidéző portréban, másutt verssorok merülnek fel vagy egy-egy szerző művének, műveinek címe.

Az intertextusok esetében két olyan körülményt kell kiemelnünk, amelyek Fenyvesi Ottó kötetének olvasásmódjára (olvashatóságára) vonatkoznak. Mindkét körülmény valamilyen módon az egybeáramlás, egybemosódás jelenségét érinti. A kötetben vannak ugyanis olyan portréalanyok, akiknek életműve sem mennyiségileg, sem jelentőségét tekintve nem emelkedik ki a vajdasági magyar irodalom kontextusából, s ennek következtében nehezen is ismerhetőek fel az életműüket megidéző intertextuális részletek. Egészen leegyszerűsítve: idézeteik felismerhetetlenül egybemosódnak a lírai én szólamaival. Egy termékenyebb egybeáramlást képviselnek viszont azok a beszédmódbeli eljárások, amikor például eldöntetlen marad, hogy az egyes szám első személyű megszólalás vajon a megszólaltatott portréalanyhoz vagy a szerzői ént reprezentáló lírai énhez köthető-e. Végső soron a megidézett és a megidéző szólamának egyéolvasásáról van itt szó, s a te-én vagy ő-én közötti távolság eltörlése egy szinte testközeli, de (jobbik esetben) nosztalgia mentes azonosulásba csap át, akár az egykori közös térség, akár a költői-irodalmi hivatás sorsközössége révén. S ami a Fenyvesi-lírából az eddigiek során is ismeretes volt, a nosztalgia ellenében mindig ott leselkedik, ugrásra készen az elidegenítő hatású ironia, mely különösen akkor hatásos, ha a költő (neo)avantgárd eszközkészletét is mozgósítja (l.: „Vége a világnak. Vége a gondolatjelnek.”, „Egy kiló paradicsom. Kettő pokol.”, „A tehén tőgyén a mindenség lakmározott”, „Szomorúságot tankol a költészet, beteg, boros, bús, lomha bácskát”, „ha majd kitör a béke (...) / elutazunk egy hidrogén molekulába / elhúzzunk a szexuális forradalomba / a tévébe, a fogyasztói társadalomba” stb.).

Ami annyit jelent, hogy Fenyvesi Ottó a *Halott vajdaságiakat olvasva* portréverseiben elszakadás és azonosság, idegenség és ismerősség megbontatlanul összetett relációi között mozogva a nosztalgia és ironia, az érzelmi odatarozás és elidegenítő effektusok egymást kioltó és dinamizáló játéka által teremtett szintézist. Az, hogy e lélekvándorlás közepette véghezvitt szellemi visszatérés több hiányt, negatív érzést revelál, mint pozitívat, nem csupán a lírai én / a szerző pesszimiztikus beállítottságával magyarázandó, hanem annak a kulturális térségnek az állapotrajzával, amelybe a lírai én a versciklus imaginációjának értelmében visszatért. „Jó volna felébredni. / Csipkerózsikának vége. / (...) Mindenhol kelet és balkán” – írja a Sáfrány-portré kapcsán (122), Podolszki József költészetének itteni elsődleges közegét pedig így jellemzi: „feketicesen néha megáll az idő (...) a jövőt még

nem látta senki sem errefelé / és nem tudni merre jár a múlt idő / azt mondják elment szenttamásra / az avarok is elmentek egy új vidékre / elhúztak a metafizikába.” (152—153). E kultúrkritikai attitűd nyomvonalán haladva a Herceg János-portré hiánylistát sorakoztat fel, s hasonló módon pesszimiztikus végkicsengése van a Juhász Erzsébetet megidéző utolsó szöveg végső leütésének, amely nem független az intertextus közvetítette látlelettől, s kötetbeli pozícióját tekintve egyben az egész kötetre is vonatkoztatható: „Egy sírkert. Édes napfény tündököl a sárga lombokon. Fenn az ég túlvilági kéksége. Csönd, kozmosz. Lenn a mélyben ismerős és ismeretlen halottak Már semmi sem fordulhat jóra. Semmi, sehol, soha.” (168)

Szövegforrás

Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva* (versek, átköltések, másolatok). zEtna, Zenta, 2009.

Irodalom

DOBOS István (2003): *Az idegenség retorikája (A Puszták népe újraolvasása)* = Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése. Szerk. Biczó Gábor és Kiss Noémi. Csokonai Kiadó, Debrecen

HARKAI VASS Éva (2006): *Elvagyódás- és szülőföldmítosz Fenyvesi Ottó költészetében.* *Hungarológiai Közlemények*, 4., 107—115.

N. KOVÁCS Tímea (2003): *Utazás, szöveg: történetek és etnográfiaiak* = Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése. Szerk. Biczó Gábor és Kiss Noémi. Csokonai Kiadó, Debrecen

ORCSIK Roland (2006): *Kentaur irodalom – Az Új Symposion anyanyelvi idegenségéről.* *Helikon (Románia)*, 14. (460.), július 25. – http://www.helikon.ro/nyomtat.php?m_r=275

DEAD POETS, REMEMBRANCE, (LIVING) TRADITION

Ottó Fenyvesi: *Halott vajdaságiakat olvasva*

The paper demonstrates the author's conception in his book of poems *Halott vajdaságiakat olvasva* (*Reading the Dead Writers of Vojvodina*), and then proceeds to tackle those questions that this undertaking – quite out of the common – raises regarding Fenyvesi's entire poetic career so far; among other things, the emergence and the presence of the homeland myth, which has always existed in his works, and has worked its way into his poetry beginning with the volume *A káosz angyala* (*The Angel of Chaos*). The *Halott vajdaságiakat olvasva* is a poetic evocation of twenty-two Hungarian authors

through a few short biographical notes from the literary and cultural heritage of Vojvodina: a sequential display of portraits which are followed by the portrait of the poet himself in the form of autobiographical notes. Among the issues raised in the volume, special emphasis is laid on remembrance, tradition and relation to tradition; this last one modulates (re)reading and the author's gestures of drawing portraits. The portraits of the "dead writers of Vojvodina" take form by joining facts from their destiny (lifeworld) in this region and fragments taken from their oeuvre; they demonstrate the complexity of remembrance that summons up things past by touching upon registers and modes of creating texts, such as nostalgia, irony and intertextuality.

Keywords: Hungarian literature in Vojvodina, rereading, Ottó Fenyvesi: Halott vajdaságiakat olvasva, homeland myth, nostalgia, irony, intertextuality

ETO: 821.511.141(497.113)-4:821.163.41-344

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

JUNG KÁROLY

Újvidéki Egyetem, BTK,
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Balzac u. 26/31.

SZENT SABBAS (SZÁVA) MAGYARORSZÁGI CSODÁJA

*Egy motívum útja a Bibliától a hagiográfiáig és folklorizálódása
a szerb népköltészetben*

Saint Sabba's (Sava's) Miracle in Hungary
*The pathway of a motif from the Bible to hagiography and its
folklorization in Serbian folk-poetry*

A tanulmány áttekinti a két középkori szerb életrajzíró, Domentijan és Teodosije Szent Száva-életrajzában előadott magyarországi jégcsodát. E két szöveg mellett még két változatot bevon vizsgálata körébe, ami azt bizonyítja, hogy a magyarországi jégcsoda nemcsak a középkorban, hanem később is, a 16. és a 18. században is foglalkoztatta a szerb néphagyományt. A legkésőbbi változat a kovilji (Bácska) szerb ortodox monostor alapításlegendájával hozza összefüggésbe a szerb nemzeti szent jégcsodáját. A tanulmány a jégcsoda motívumát bibliai előzményekre vezeti vissza, s vizsgálja a kor (a középkor) magyar-szerb államközi kapcsolatainak kérdését is, hisz a jégcsoda ennek kontextusában nyert megfogalmazást mind a négy említett szövegváltozatban. Végül ismerteti a tanulmány azokat a szerb népköltészeti alkotásokat (népdalokat, proverbiumokat), amelyek Szent Száva magyarországi jégcsodája nyomán születtek, s őrződtek meg a néphagyományban.

Kulcsszavak: Szent Száva, Domentijan, Teodosije, jégcsoda, középkori magyar-szerb államközi kapcsolatok, bibliai motívumok a hagiográfiában és a népköltészetben, a kovilji ortodox monostor alapításának legendája

---

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 148027A számú projektuma keretében készült.

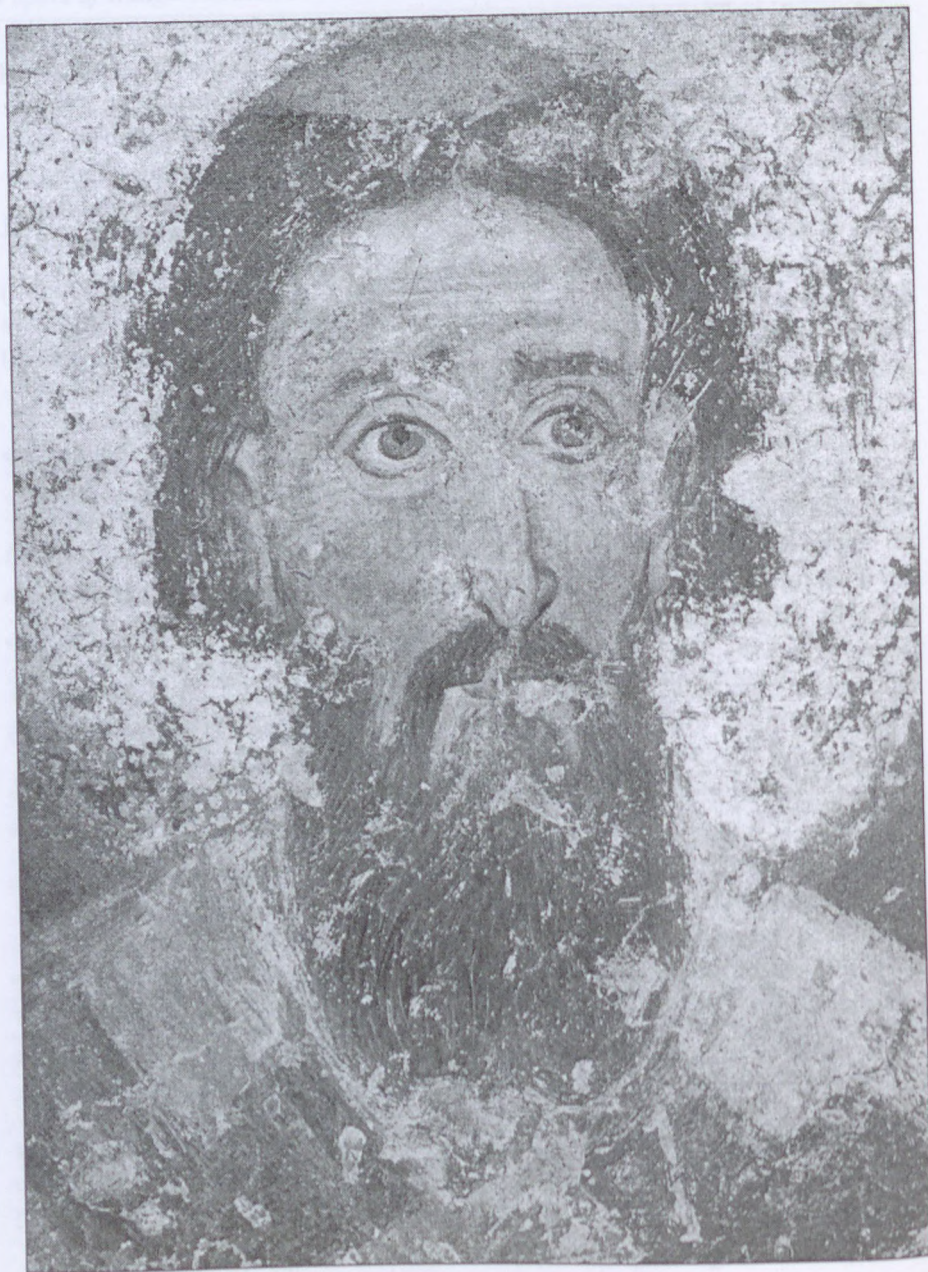
Szent Száva (a vele kapcsolatos gyér magyar nyelvű irodalom, latin mintára, Szent Sabbasként vagy Szabbasként is emlegeti), családi nevén Rastko Nemanjić (1175–1235) Nemanja István (Stefan Nemanja) szerb nagyzsupán, a középkori szerb hűbéri állam megeremtőjének harmadik, legkisebb fia. Igen fiatal korában, 1192-ben, a szerzetesi életet választotta, uralkodói, állampolitikai ambíciói nem voltak, egész életében az istenfélő szellemi élet foglalkoztatta, őt tekintik az önálló szerb ortodox egyház megszervezőjének, melynek ő lett első érseke. Tevékenysége alapján ma Szent Száva a szerb közoktatás és közművelődés megeremtőjének és igazi apostolának számít. Életéről elég kevés pozitív adat maradt fenn, a középkori szerb irodalom azonban két legendákkal és csodatételekkel gazdag Szent Száva-életrajzzal is rendelkezik, mindkét életrajz számos változatban (kéziratban) maradt az utókorra.

Az egyik életrajz szerzője *Domentijan* (1210 körül–1264 után), aki voltaképpen Szent Száva kortársa és tanítványa volt, a másikat *Teodosije* (1246 körül–1328 körül) írta. A két életrajz szövege összefügg; az a vélemény alakult ki, hogy Teodosije Száva-életrajza Domentijan művének ismeretében íródott, bár a két mű tendenciája egymástól lényegesen különbözik. Mindkét életrajznak több kiadása is van, ezek ma nemcsak eredeti egyházi szláv nyelven, hanem modern szerb nyelvű fordításban is olvashatóak. Ezek a kiadások azonban egy-egy kéziratot vettek alapul, az egyes életrajzok kéziratainak összkiadása még nincs, továbbá a két életrajz alapos, komparatív elemzése is várat még magára. Ettől függetlenül a két szerző művéből jól lehet tanulmányozni a középkori szerb irodalom életrajzi jellegű alkotásainak szerkezetét, írásmódját, a bennük megnyilvánuló politikai és felekezeti előjelű tendenciákat.

Ennek a dolgozatnak nem célja részletekbe menően foglalkozni a két Szent Száva-életrajzzal, csupán egy mindkettőben előforduló „csoda”, Szent Száva magyarországi helyszínre lokalizált jégcsodájának szövegszerű bemutatása és kommentálása, valamint annak megvizsgálása, hogy a mindkét életrajzban szereplő időjárás csoda miként reflektálódott a későbbi szerb népköltészetben, a népi elbeszélésekben (a mondaszerű prózaepikában) és a népköltészetben. A szerb nemzeti szent halálának hétszázados évfordulója körül, a 20. század harmincas éveiben, de korábban is, számos kiadvány látott napvilágot, melyben a szerb néphagyomány és népi elbeszélések Szent Szávája életének, szerzetességének, tevékenységének számos, általában fikatív mozzanata került megfogalmazásra a nép körében.

Ezek közül a kiadványok közül, nem számítva az együgyű, alacsony színvonalú vallásbuzgalmi célú és hazafias kiadványokat, kiemelkedik Vladimir Čorović könyve, amely a *Szent Száva a néphagyományban* címet viseli¹, s

¹ ČOROVIĆ 1927.

Szent Száva portréja egy freskón

egyben a leggazdagabb (legnagyobb számú szöveget közlő) ilyen kiadvány, értő bevezető tanulmánnyal és további irodalmat és párhuzamokat-analógiákat felsoroló jegyzetapparátussal. Abban a szerencsés helyzetben van a mai folklórkutató, hogy ehhez a kiadványhoz kapcsolódó 20. század végi kompetens szaktanulmányt is kézbe vehet, amely a Čorović által összeválogatott szövegtörzsemből eligazításul szolgál, s egyben felrajzolja a szerb Szent Száva-tradíció népköltészeti és mitológiai koordinátáit.² (A tanulmány természetesen megfelelő előmunkálatokra alapozódik.) Hangsúlyozni kell azonban, hogy a szerb folklórban kirajzolódó Szent Száva-kép sok vonatkozásban másként jeleníti meg a nemzeti szent alakját, mint a két – szerb ortodox szerzetestől származó – legendás életrajz.

Lássuk hát, hogy a népi elbeszélések szövegei alapján milyen kép fogalmazódott meg a szerb nép képzeletében. Száva részt vesz a vizek, folyók, tavak, források teremtésében, de a világ egészét nem ő teremti, csupán a világ rendjének végső megformálásában részes. A népi képzelet szerint ő teremtette a medvét, a mókust, az egeret, a halat, a farkast, a kutyát, a tetvet és a legyet, a kecskét és az őzet. A méhek, a szamarak, a kancák és farkasok néhány tulajdonságának kialakításában is részes. A hagyomány időjárás-rendezői szerepet is tulajdonít neki: megállítja a szelet, a vizet hóvá változtatja, előtte kétfelé válik a tenger. Ez utóbbi Szent Száva mediátori szerepére vall a néphagyományban. Kulturhéroshi szerepére is számos példa van Čorović könyvében: munkára, földművelésre, állattenyésztésre, sajtkészítésre, hússzáritásra oktatja a szerbeket. Megtanítja a köteles- és bocskorosmesterséget, megtanítja őket a pálinkafőzés tudományára; megáldja vagy megátkozza a kulturális vívmányok némelyikét: a bort és a pálinkát.³

Ezeknek a történeteknek egy része bibliai legendák és hiedelmek távoli lecsapódása, más szövegekben nemzetközi hiedelemmonda-szüzsék kapcsolódnak a szent személye köré, másutt a földön járó Isten és követője (a magyar legendákban és mondákban Krisztus és Szent Péter) viszontagságai jelennek meg Szent Szávához kötődve.

A jégcsoda leírása Domentijan megfogalmazásában a következő:
„*A Kegyelmes csodája.* És gyász érte őket a magyar király részéről szülőföldjük miatt. Felkérte a Kegyelmet az igazhívő király, az ő fivére, elküldte a magyar királyhoz, hogy enyhítse ezt a gyászt. Ő pedig fivérére hallgatva szeretettel telve elment, nagy fájdalommal telve el nyája miatt. És a magyar királyhoz érve nagy tisztelettel fogadta a király az ő tekintélye miatt. És hosszan ott maradt a királlyal a dolog helyreállítása okán. A király sok

² KARANOVIC 1985.

³ Valamennyi adat: KARANOVIC 1985.

hatalmaskodást követett el szülőföldje kárára, s nem hallgatta meg ezt, aki kérte. [. . .] És az Úr, aki mindig dicsőíti szolgáját, akkor is nagy forróságot okozott az országban, ahol a magyar király élt, s az ország minden jégvermében elolvadt a jég. S mivel elfogyott a jég a királyi udvarban, a Kegyelmes a Szentlélektől áthatva megérezte, mi fog történni, elküldte szolgáját magához a királyhoz így szólva:

– Mondd meg neki, hogy küldjön nekem jeget, mert az én országomban úgy tanultam meg, hogy mindig hűtött bort iszom, most pedig nem, s túrnöm kell a nap nagy forrósága miatt.

Az hívta szolgáját, s megparancsolta neki, hogy adja meg neki, amit kért. A szolga így szólt a királyhoz:

– Fejemre mondom, felséges királyom, nincs semmim, még számodra sem, mert a nap forróságától minden jég elolvadt a jégvermekben az országban.

S az elküldött szolga visszajöve mindent elmondott a Kegyelmesnek, amit a király szolgájától hallott. S abban az órában a Kegyelmes felállt, imádságba fogott, megnyitva értelmének, lelkének és szívének szemét, s kegyelmes kezét kinyújtva a magasságos egek irányában ahhoz, aki az égben és a földön uralkodik, a kegyelemmel teljes emberbaráthoz, az ő szolgájának meghallgatójához, imájában könyörögve:

Szolgádnak jóságos irányítója, aki a kerubokon ülve átlátod a végtelen távolságokat, ki mérhetetlen hatalommal és mérhetetlen kegyelemmel bírsz, Te vagy az egyetlen Isten, aki a villámokat küldöd és sokasítod és aki a szeleket feltámasztod és aki meghallgattad a te szolgádat, Illés prófétát, tűzzel jutalmazva őt, ugyanígy kérlek Téged, jóságodat, aki vigasztalsz engem a te vigasztalásoddal kezdetektől fogva, s aki sohasem vetted meg az én imádságomat, aki mindig teljesíted kéréseimet, itt is hallgass meg engem, jutalmaz meg jégesővel, hogy ezek is megértsék, hogy Te velem vagy. És adj bátorságot a te szolgádnak, s légy velem a Te szolgáddal, aki ismer és gyónik neked mindennek Teremtője és áramoljék belém a Te eleven vized és adasék meg nekem a szó, ha ajkam megnyílik és a Te jóságos értelmed, mely a sokszögletű kövön bizonyosult meg, hogy elmondhassam, hogy elegendő a Te gondviselésed titka.

S miközben még állva imádkozott kezét az ég felé emelve, váratlanul szél kerekedett azon a helyen, ahol a Kegyelmes állt és fergeteg indult, mintha a szájából kélt volna, emelkedett felfelé az égi magasságokba. És abban a pillanatban hatalmas szelek és villámok, rettenetes villámlások és hatalmas sötétség lett és nagy félelem kélt a királynál és katonáinál és mindenkinél, aki hallotta és látta az egekből jövő csodát, mert az Isten dicsőíti az Őt imádókat, akik még ifjúkorukban megszerették s igazából, utolsó lehetükig követték.

S a meghallgatásra kész Isten meghallgatta az ő szolgáját, aki igazán hívta és hatalmas jégesővel megnyitotta az ég eresztékét, hatalmas jégdarabokkal, amelyeket még senki nem látott az égi magasságokból aláhullani, befedvén a helyet, ahol a Kegyelmes lakása volt, de nem az egész országot. S akik vele voltak, jajveszékelve fordultak hozzá:

– Kegyelmezz nekünk, mert félelmünkben elveszünk, jószágaink közül egy sem marad; fohászodjál, hogy szűnjön meg!

S meghallgatván azok szavát, akik vele voltak, újra imába fogott, hogy szűnjön meg, s úgy is lett. S a jégeső szüntével megtöltött egy királyi edényt nagy darab jegekkel, s elküldte a nagy királynak ezekkel a szavakkal:

– Mivel te nem küldtél nekem jeget, így most én küldök neked, melyet az én őrzőm küldött az ő magasságos egeiből. És küldd el a többi szolgát is, hadd szedjenek, amennyi kell az egész királyságban.

És jöttek a király szolgálói és vettek, amennyire szükségük volt, és a királyság katonái is vettek annyit, amennyi elegendő volt. És valamennyien félelemmel teltek el a csoda miatt, ami történt.⁴

Ugyanez a történet – Szent Száva csodája a magyar királynál – Teodosije szerzetes fogalmazásában így hangzik magyarul:

„Amikor tehát eljött a magyar királyhoz, az nagy tisztelettel fogadta. Mert ez előre tudomást szerzett az emberektől, akik jöttek, hogy az érsek, aki érkezik, a szerb király fivére. Amikor a magyar király és rengeteg magyar és kun összesereglett, hogy elinduljon a szerbek országa ellen, arra gondolva, hogy ezt leigazza a maga számára, a szent az ő ellenében az igazság fegyverével készült, vagyis az istenesség szavaival, hogy megváltoztassa annak gögös gondolkozását. Ékesszóló nyelvén sok mindent elmondott annak az igazságról és a valóról és a szeretetről és azt is, hogy amit magadnak nem szeretnél, azt másnak se tedd.

És a magyar, dühösen, mint a hiúz, hajlíthatatlan cédrusfához hasonlóan gögösen viselkedett a szenttel szemben, rá sem hederítve annak szép szavaira s nem hallgatva rá, hogy térjen vissza a szeretethez. A szent, Istenben bízva, nem félemlített meg a magyar kérdésétől, melyet lerombolt.

Mivel akkor nyár volt, s mivel nagyon tüzelt a hatalmas hőség, a szent a böjtöléstől támadt szomját egy kevés borral és hideg vízzel kívánta oltani, üzent a királynak, hogy küldjön neki jeget, hogy lehűtse magát. A király pedig örömmel elküldte a szolgáját, hogy adja meg, amit kér annak, akit a szent küldött. A szolga minden jégveremben kereste a jeget, de semmit sem talált, mert a nagy napmelegtől mind elolvadt. Jelentette a királynak a maga mentségére, hogy semmit sem talált, amit odaadhatott volna:

⁴ DOMENTIJAN 2001. 253–259.

– És nemcsak az érseknek – mondta –, de Felségednek sincs mit adnunk!

A király elszomorodott, hogy nem adhatta neki azt, amit a szent kért tőle.

Amikor a szent hallotta, nagyon megörült ennek, megparancsolta mindenkinek, aki vele volt, hogy menjenek ki a családból. Felemelte főtisztelendői kezét a magasba az Úr felé, s könnyek között mondta: [. . .] Hallgass meg engem, Uram, hallgass meg, miként egykoron prófétádat meghallgattad, tűzzel jutalmazva, ugyanúgy most engem, bűnös szolgálodat jutalmaz meg jégesővel, hogy ezek is megértsék, hogy a te szolgálád vagyok és rettenjenek meg és féljenek és azok, akik rosszat akarnak nekünk, megtérjenek s gyönyörködjenek és áldják a Te neved . . .

Az Úr pedig, aki jóra fordítja szolgálóinak akaratát, még akkor, mikor az imádság a szent szájából elhangzott, elrendelte és szelek támadtak, mennykőcsapások és villámlások s egyben sötétség, s nagy félelem szállta meg a királyt és minden katonáját, úgyhogy mindannyian megrémültek és így beszéltek:

– Mi lesz most?

S nicsak, rögtön, nem másutt, hanem azon az oldalon, ahol a szent családja állt, nagy szélességben köröztük, a nagy erejű Isten, dicsőítve és csodatévővé változtatva szolgálóját, felülről, az égből nagy jégeső kerekedett, úgyhogy jégdarabok sokasága ellepte a földet. S akik a szenttel voltak, akik hozzá tartoztak, így szóltak:

– Kegyelmezz nekünk, meghalunk a félelemtől, egy sem marad lovaink közül, azt sem tudjuk, merre szöktek!

A szent imádkozni kezdett, s köszönetet mondott az Úrnak. [. . .]

S szavai nyomán azonnal elállt a jégeső. A szent nagy örömeben köszönetet mondott Istennek, s befejezte imáját. Aztán megparancsolta, hogy hozzanak az Isten adta jégből, és miután megkóstolva mintegy megszentelve ezáltal, mindenkinek adott belőle, aki vele volt. Aztán megtöltött egy nagy ezüst edényt a szent jégdarabokkal, átadta a királynak így szólva:

– Mivel kértem felségedtől jeget és az időjárás miatt nem találtak számmra, arra kényszerültem, hogy az időjárás teremtetőjétől és a mindenható Istentől kérjek, az ő kifogyhatatlan javából álló kincstárukból, így átnyújtom felségednek, áldásként. Küldjed ide az embereket, s vegyen belőle mindenki, amennyire szüksége van.

A király hallván ezt azoktól, akik a szenttől jöttek, félelem szállta meg a szokatlan hírtől, átvette a jéggel telt edényt, s megértve, hogy azt Isten adta a szent imája nyomán, félelmében és a csodában gyönyörködve megcsókolta a jégdarabokat, és így szólt:

– Az Isten csodás az ő szentjeiben!

Aztán borba téve a jégdarabot, jómaga is s mindannyian, akik vele voltak, Istennek hálát adva kiitták jól feloldódva és lehűtve. [. . .] Az a csodálatos és

valóban Isten adta jég sokáig nem olvadt el, darabokban maradt, míg szedték mindazok, akiknek szükségük volt rá.”⁵

Szent Száva magyarországi csodájának harmadik változata „egy József trnoši ieromonach 1791-iki másolatában fenmaradt XVI. sz. elejéről való szerb rodoslov egyik magyar vonatkozásu helye”:⁶

„Sz. Szabbás maga volt a magyar királynál a békekövet, készen meghalni övéiért. De a magyar király legkevésbé se akará meghallgatni, június havában nagy forróság állván be. A magyar király pedig nevetve mondja a szentnek:

– Nagyot merészeltél hozzám jöttöddel! Már előbb is hallottam, hogy csodatevő vagy, most tehát, ha az Isten annyira hallgat rád, mutasd meg nekünk is, hogy magunk is látván, higyjük azt, amit rólad mondanak s akkor mindent megteszek akaratom szerint. Ime ma nagy a hőség, hozz le jeget az égből, hogy lehűtsük magunkat.

A szent pedig felelé, mondván:

– Kegyetlen szót ejtettél, mindamellet bízom Istenemben, hogy nem az én, hanem az ő dicsőségére és a kiöntendő vérért megadja neked kérésünkre.

És befejezván szavait visszafordult övéihez, de nem tért be a fivéréhez, hanem bement imasátorába s földre borulva, könnyek között imádkozék urához, hallgassa meg könyörgését, hogy ne vesszenek el annyian és hogy lágyuljon meg az Isten tettein és erején mosolygó király szíve. És még imádkozott, amidőn kis felhő keletkezett és rövid eső esett, a szent sátora elé, az utcára pedig az Úr nagy darab jeget bocsátott le, melyet a szent nagy ezüst táltra, azaz tep-sire tevén, átküldte a magyar királynak, azt üzenvén a küldöncötől:

– Fogadd, amit látni kívántál az Istentől és többé ne kísérsd Uradat, Istenedet, de teljes szívedből add át magadat neki és szolgáljának.

A király látván a jeget, hitt és mindent megtett, a szent akarata szerint és békét kötöttek és lemondott az ő latin eretnességéről és Szt. Sabbas érsek felkente őt az olajjal azon a helyen, ahol ma a szentkovili monostor temploma áll a Bácskában. A mieink azt írják, hogy István volt, aki azután üdvözült és szent lett a magyar földön. És így aztán széjjelment a két István király, dicsőítvén és dicsérvén a Krisztus Istent, aki ilyen hatalmat adott az embereknek. A szent neve pedig igen nagyon elhíresedett.”⁷

Szent Száva magyarországi (jég)csodájának negyedik általam ismert publikált változata a kaboli monostor alapításával kapcsolatos néphagyomány alapján kerül lejegyzésre és publikálásra. A bácskai, kaboli ortodox monos-

⁵ TEODOSIJE 1992. 147–150.

⁶ HODINKA 1916. 484.

⁷ HODINKA 1916. 484–486.

tor azonos azzal az előbbi változatban megemlített „szentkovili monostor templomával”, melynek történetét Miron Đorđević írta meg.⁸ Ha már a 16. században is összefüggésbe hozták a kaboli ortodox monostor alapítását Szent Száva magyar királynál tett „diplomáciai küldetésével”, akkor ez arra vall, hogy ennek a hagyománynak útja sokkal összetettebb az eredetmondák körében, mint ahogy azt Vladimir Čorović elképzelte.⁹

Miron Đorđević írja 1891-ben: „A hagyomány ránk örökített egy történetet, amelyet, úgy vélem, érdemes itt feljegyezni.” Maga a történet így hangzik:

„Amikor Szent Száva a magyar táborban tartózkodott, középuitt volt András király sátora, ahol a királyné maga is tartózkodott, és kisfiával, a trónörökösrel foglalkozott. A fiatal magyar királyfi váratlanul megbetegedett, s mindenki azt hitte, hogy már a végét járja. A szép királyné, a király és férje hű hitvese és gyengéd anyja aggódott és bánkódott fiának nehéz betegsége miatt. András király, ugyancsak nagy bánattal telve, kétségbeesésében az ég felé fordította tekintetét, majd pedig Száva, a szent felé, s így szólt hozzá:

– Ha Isten embere vagy, ahogy küllemed is elárulja, imádkozz Istennél jégért, hogy lehűtsük vele fiamat, szent imádságaiddal pedig nyerve vissza egészségét.

Isten kedveltje látván a királyt szilárd istenhitében, Istenhez fohászzkodott, mire jég hullott, s az orvosok lehűtötték vele a fiatal királyfit, kinek viszatért az egészsége. Abban az időben szörnyű hőség és forróság uralkodott. A gondos királyné, kinek anyai szíve végtelen örömmel telt el, karjaiba vette egyetlen kedvencét, akit ő nevelt tovább is.”¹⁰

Szent Száva magyarországi jégcsodájának fentebb idézett négy változata – úgy tűnik – folklórszövegekhez hasonlóan viselkedik; nem lehet nem észrevenni olvastukkor a változatokban élés jellemzőit. Ha a Domentijantól idézett szöveget tekintjük kiinduló változatnak, láthatóvá válik, hogy az azt követő második változat (Teodosije szövege), mely egyébként az első szöveg bizonyítható ismeretében jött létre, másként fogalmaz meg sok mindent, tehát a két szöveg folklóralkotásként viselkedik. Még inkább jellemző a folklórszerű szövegszerveződés a 16. századi, harmadikul idézett változatban, amely már igen másként adja elő a „csoda” körülményeit; ebben már nem a szent önként vállalt mediátori szerepe (az Úrhoz való fohászzkodása) eredményezi a jégesőt, hanem erre a „magyar király” szólítja fel, mintegy próbára téve a szent képességeit, s mintegy ellenőrizendő annak Isten embere mivoltát. A leginkább eltávolodott, mintegy „széténekel” a negyedik változat,

⁸ ĐORĐEVIĆ 1891.

⁹ Lásd: ČOROVIĆ 1927. XV.

¹⁰ ĐORĐEVIĆ 1891. 51–52.

melyben a szereplő személyek ugyan továbbra is megőrződtek (Szent Száva és a magyar király), de újabbak is felbukkannak (a királyné és a kis trónörökös), akikről a kiinduló változatban nincs szó. Egészen más továbbá az alapszituáció, amely a jégcsodát kiváltja, továbbá a magyar király itt már a kérelmező szerepében fordul a szenthez, nem pedig gőgös zsarnokként, mint Teodosije változatában.

Hogy egy Szent Száva-életrajzban csodák fordulnak elő, illetőleg ilyenek megfogalmazásra kerülnek a szerzőktől, az természetes a műfaj, a hagiográfia jellemzőinek ismeretében. Erről írja Klaniczay Gábor: „A szentek kultuszának központi eleme volt a közbenjáró, csodatévő képességükbe vetett hit: épp e csodák igazolták a hívők szemében a szent státust. E csodák egy része, melyeket a szentek életükben vittek végbe (pontosabban fogalmazva: melyek az ő közbenjárásukra történtek), bekerültek a szentek életírásába, legendájába s annak egyik legfontosabb alkotóelemét jelentették.”¹¹ E mondatok pontosan ráillenek a Szent Száva életrajzában bemutatott csodákra, s különösen a magyarországi jégcsodára, mely ennek a dolgozatnak tárgyát képezi. Klaniczay Gábor arról is beszél, hogy a szentek csodáinak nagyobb része haláluk után történik, sírjuknál, illetve földi maradványainál, vagyis relikviáiknál, ez a leírás is pontosan ráillik a Szent Száva halála utáni csodáira. Ezek a csodák azonban nem képezik ennek a dolgozatnak vizsgálati tárgyát, bár azzal kapcsolatban is említhetőek magyar vonatkozások.¹²

A két Szent Száva-életrajzzal kapcsolatos szerb filológia annak is utána nézett, hogy a jégcsoda motívuma honnan eredeztethető, vagyis Domentijan milyen modellt követett, amikor a szerb nemzeti szent életírásába belekomponálta a rekkenő nyári hőségben kiváltott jégesőt, mint isteni közbeavatkozásként realizálódott jégcsodát. A motívum forrását Mózes II. könyvében lelték meg. Az előképként azonosítható bibliai hely így hangzik: „Az Úr így szólt Mózeshez: Nyújtsd ki a kezed az ég felé, hogy jégeső hulljon Egyiptom egész földjén az emberekre, az állatokra és mindenre, ami egész Egyiptomban a mezőn nő. Mózes az ég felé lendítette botját, erre az Úr mennydörgést hallatott és jégesőt hullatott. Villám csapkodta a földet, s az Úr szörnyű jég-

¹¹ MAMŰL III. (2005) 469. (Klaniczay Gábor *hagiográfia* címszavából.)

¹² A Szent Száva sírja körüli csodákról beszél, Marnavits alapján, s utal azokra a szerbiai és bulgáriai mozgalmakra, melyek Szent Száva képével zászlóikon Zsigmond erdélyi fejedelm és Mihály oláh vajda felé keresték a kapcsolatot a török elleni harcban, valamint itt van szó Szinán pasa sorsáról is, aki Szt. Száva köztiszteletben álló tetemét sírjából kidobatta, majd máglyán elégettette, de a hiedelem szerint a csodatévő szent bosszúja elérte: Szinánt Zsigmond sokkal kisebb serege megszalasztotta, s maga Szinán is majdnem a mocsárba fulladt. Lásd: RASSOVSKY 1931. 20–22. és ČAJKANOVIC 1939. 135–137. (21–23.)

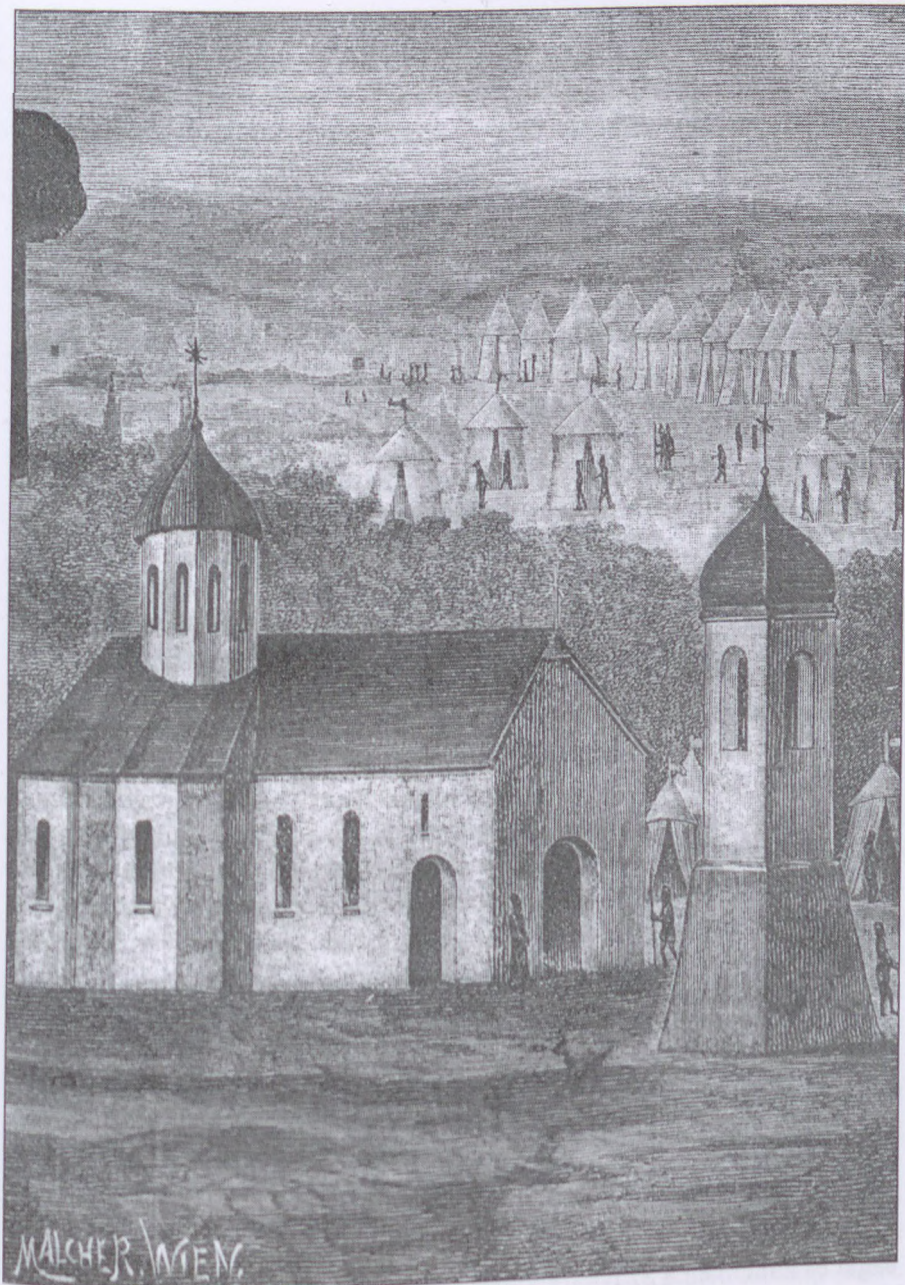
esőt bocsátott Egyiptom egész földjére.”¹³ Az Egyiptomban mindent elpusztító jégeső pusztító erejének motívuma ugyan nem került bele Szent Száva magyarországi jégcsodájába, de néhány mozzanat a mózesi könyvből mégis átkerült a Szent Száva-életrajzba is: amikor Száva emberei arra kéri a szentet, hogy vessen véget a jégesőnek, mert az elpusztítja minden jószágukat. Valószínű, hogy Domentijannak, az Athosz-hegyen létesített szerb kolostor életrajzíró szerzetesének mindennapi és kedvenc olvasmánya lehetett az Ószövetség, mert a Száva-hagyomány későbbi, népmondai lecsapódásaiban nem egy Mózes-szel kapcsolatos motívum és bibliai hely ruházódik át Szent Száva csodatételeire és mondai tevékenységére.

A Szent Száva életírásában megörökített jégcsoda kapcsán érdekes kérdés a vonatkozó locusban emlegetett magyar király kiléte és az a szituáció, amelyben Szent Száva vele kapcsolatba kerül. Ennek a kérdésnek kapcsán az idézett szövegekből az tűnik ki, hogy Domentijan és Teodosije Szent Száva-életrajzában, modern kifejezéssel élve: az emlegetett magyar király nincs nevesítve, ezzel szemben a későbbi két szövegváltozatban neve is olvasható.

A jégcsodát elmondó harmadik idézett szövegváltozatban (a 16. század elejéről) István magyar király kerül említésre, s róla megtudjuk, hogy ő az, „aki ezután üdvözült és szent lett a magyar földön”. Tekintve, hogy az István nevet viselő magyar királyok közül I. Istvánt avatták szentté, az utalás rá lenne vonatkozatható. A negyedik, legkésőbbi szöveg a 19. század legvégén olvasható nyomtatásban, de ennél nyilván sokkal korábban, talán már a 18. században megfogalmazódott, András magyar királyt említi. Ezen a néven három magyar király uralkodott, egymástól időben elég távol, tehát nem lehet tudni, hogy melyikre lenne vonatkozatható. Amennyiben a jégcsodát elmondó történetet történetileg hitelesnek fognánk fel, akkor csak az a magyar király jöhetne számításba, aki Szent Száva életében uralkodott. Száva életrajzi adatai (1175–1235) kizárják a szentként emlegetett István magyar királyt (Szent István, 980 körül–1038), tehát az ezúttal indifferens, a Száva életében uralkodó András király pedig II. András volt (1177 körül–1235); ő lenne tehát az a magyar király, akiről – neve nélkül – Domentijan és az ő nyomán Teodosije is beszél, s őt említi a kaboli szerb ortodox monostor alapításlegendájával kapcsolatos történet is.

Hogy milyen történelmi helyzetben került egymással kapcsolatba, s milyen körülmények között találkozott egymással a későbbi nemzeti szent, Száva és a magyar király (mint láttuk, egyik szövegváltozatban István, a későbbi szent és András az időben a legutóbbiban) azt az idézett szövegfragmentumok indokolják. Közülük kettőt idéztem, a másik kettő vonatkozó szövegrészletét

¹³ 2MÓZ 9, 22–23.

*Az elsődleges kaboli monostor fantáziaképe,
háttérben a magyar sereg sátoortáborával (Forrás: ĐORĐEVIĆ 1891)*

be fogom mutatni. Domentijan azzal indokolja a történelmileg egyébként hiteles két személy találkozását, hogy gyász érte őket (a szerbeket) a magyar király részéről, ezért a (szerb király) elküldte Szávát, hogy enyhítse ezt a gyászt. Az előzmények felvillantása Domentijan részéről azzal bővül, hogy a magyar király sok hatalmaskodást követett el szülőföldje kárára, vagyis Szerbia ellen. Az is olvasható a szövegben, hogy Száva sokáig ott maradt a királynál a dolog helyreállítása miatt. A kacifántos fogalmazás ellenére mindebből azt lehetne mai nyelven és terminológiával megállapítani, hogy a magyar király több hadjáratot vezetett Szerbia ellen, s ezzel nagy szomorúságot okozott a szerbeknek és a szerb királynak. Amikor éppen újabb hadjáratot készült vezetni a magyar király Szerbia ellen, a szerb király felkérte fivérét, Szávát, hogy diplomáciai küldetést vállaljon a magyar király táborába, és tántorítsa el szándékától a támadót. Szent Száva vállalta a feladatot, s el is ment a király táborába, s akkor történt a csoda.

Teodosije szövegében a domentijani áttetsző fogalmazás sokkal több konkrétummal és a magyar király iránti ellenszenvvel teljes, amikor azt írja, hogy a magyar király vezérlete alatt rengeteg magyar és kun összesereglett, hogy leigázás céljából elinduljon a szerbek országa ellen. Ez bár érdes fogalmazású, de világos szöveg, s jól indokolhatja Szent Száva békéltető útját a magyar katonai táborba. A magyar király előre tájékozódott a hozzá küldött diplomata személyéről, s kötelező tisztelettel fogadta. Szent Száva szeretetteljes és istenes szavai azonban Teodosije szerint sem hatották meg a magyar királyt, aki – a leírás szerint – dühös hiúzként és hajlíthatatlan cédrusfához hasonlatosan viselkedett a tárgyalások során. Szent Száva jégcsodája azonban mégis álláspontjának megváltoztatására kényszerítette, s mint Teodosije írja: „A király, emlékezve saját gögös szavaira, melyeket a szentnek mondott önteltségében, szegyenében nem hívta azt [Szavát] maga elé. Megbeszélte saját főuraival, hogy eleget tesz az ő kérelmének s békében és szeretetben fog élni a szerb királlyal; ezzel mindannyian egyetértettek, a királlyal együtt elmentek a szenthez, meghajoltak előtte és hálát mondtak neki.”¹⁴

Ugyancsak egyértelműen fogalmaz az a 16. századi eredetű szöveg, melynek Szent Száva magyarországi jégcsodájával kapcsolatos részét, harmadik számú változatként, föntebb idéztem:

„Hallván a magyar király István királynak is új emelkedését, feldühödve felkelt a seregével és ment István és földje erejének a meghódítására, István pedig értesülvén a magyar király szándékáról, sebtiben összeszedte katonaságát és átmenvén a Száva folyón és a Dunán is, találkozott a magyar sereggel a Duna másik partján, ahol ma a szentkovili monostor van a Bácskában.

¹⁴ TEODOSIJE 1992. 150.

Istvánnal vele volt a fivére, Szabbás érsek is, aki békítés végett jött, mivel mindenütt híre volt, nem mint fejedelemnek és a király fivérének (és) érseknek, hanem Isten az ő nagy kegyelméből maga megdicsőítette őt fáradalmiért és alázatosságáért, mert mindent, amit kért, akárcsak Mózes, sőt többet is kapott az írás szerint: Csodás az Isten az ő szenteiben. Sz. Szabbas maga volt a magyar királynál a békekövet, készen meghalni övéiért.”¹⁵

(Mint látható, a magyar király neve ebben a szövegben sem szerepel, viszont a szerb király neve István, a fordító Hodinka Antal így nevezte a magyar szövegben Stefan Nemanjićot, vagyis Stefan Prvovenčanit [Elsőnek megkoronázott Istvánt]. A szerb királyok és nagyzsupánok gyakori Stefan [magyar szövegben István] névhasználatával kapcsolatban érdemes idézni egyik magyar művelődéstörténészt: „Végezetül pedig a szerb Nemanjadinasztia szentjei azért érdemelnek különös figyelmet, mert ezek esetében a magyar modell – s az István név – közvetlen átvételét figyelhetjük meg. Itt sem hiányoznak a dinasztikus kötelékek: Vak Béla felesége Nemanja Ilona. A XII. század második felében uralkodó Nemanja István nagyzsupán kultuszát a legidősebb fiút, Vukánt az öröklésből kiszorító két ifjabb testvér, István [1196–1228: 1217-től a pápától elnyert királyi koronával uralkodik] és a Száva néven érsekké és egyházszervezővé lett Rastko alapozza meg, mindketten maguk írnak legendát szent életű apjukról. Haláluk után őket kettőjüket is a szentek sorába emelték az utódok, akárcsak több későbbi Nemanja-uralkodót, herceget – mintha a lehető legpontosabban reprodukálni kívánták volna István–Imre–Gellért államalapító triászát.”¹⁶)

A negyedik, Szent Száva magyarországi jégcsodáját elmondó szövegünk, amely egyébként kései és nem hagiográfiai irodalmi alkotás, hanem „a hagyományból” származik, ahogy a kaboli ortodox monostor történetét megíró Miron Đorđević minősíti, a magyar királyt már néven nevezi, s András királyként beszél róla, igaz, ezt nem mondja meg, hogy hányadik Andrásról van szó. A „hagyományból feljegyzett” – egyébként szimpatikus – történet előtt a monostor történetének írója a maga szavaival foglalja össze azokat a körülményeket, amelyek a szerb nemzeti szent és a magyar király találkozását megelőzték. Ezt érdemes idézni, annál is inkább, mert mindaz, ami ebben olvasható, voltaképpen legenda, melyet a szerb kutatás gyakorlatilag megcáfolt. Íme Miron Đorđević kommentárja:

„Abban az időben a magyarok országában II. András magyar király uralkodott. Ez a király, aki szigorú római katolikus volt, hallván, hogy Szent Száva tiszta ortodox szertartás szerint koronázta szerb királlyá Istvánt, sőtve

¹⁵ HODINKA 1916. 484.

¹⁶ KLANICZAY 1986. 29.

érezte magát, és hadat üzent az elsőnek megkoronázott Istvánnak, a maga által vezetett hatalmas sereggel elindult Szerbia ellen, abban reménykedve, hogy Vukán segíteni fogja István ellen. Egyes történészek azt állítják, hogy erre a lépésre maga a pápa beszélte rá Andrást. A magyar király hadjárata nagy gondot jelentett István számára, mert nem volt kedvére való, hogy a szomszéd magyar királlyal ellenséges viszonyban éljen. De amikor András hadat üzent neki, ő is kénytelen volt sereget gyűjteni, hogy felkészüljön a maga és országa védelmére. Ám Isten akarata másként rendelkezett. Szent Száva a Szentlélek ihletésében, mint Isten kedveltje [. . .] elment, amikor már szerb érsek volt, néhány nagyúrral együtt a magyar táborba Andrásához, s gyengéd szavakkal és bölcs tanácsokkal békét kért tőle ezekkel a szavakkal: Istentől kaptál, király, koronát, hatalmat, országokat és városokat, ugyanúgy, ahogy a szerb király. Minden keresztény kötelessége, hogy mindenkivel békében éljen. A szerbek és a magyarok közeli szomszédok, ezért, ha igaz keresztény vagy, oszlasd fel seregedet, így fog cselekedni Szerbia királya, István is, s mostantól fogva örök és tartós béke uralkodjék a szerbek és a magyarok között. [. . .] A szent megnyerő alakja, bölcs beszélgetése és viselkedése szokatlan módon hatott Andrást királyra és a többi magyar hadvezérré, így hát békét kötöttek a király serege körében. [. . .] A magyar királyt is áthatotta az öröm, s egymás között abban állapodtak meg, hogy a szép béke és a szomszédi szeretet és a mennyei Teremtő iránti örök hála jeléül a mindenható Istenhez fohászkodnak. Ugyanakkor abban is megállapodtak, hogy ezen a helyen felépítik Isten hajlékát, ami meg is történt.”¹⁷

E meglódult fantáziával megalkotott szöveg csinos ugyan, de aligha lehet köze a történelmi valósághoz, még akkor sem, ha a két középkori szerb életrajzíró, Domentijan és Teodosije Szent Száva-életrajza – egyébként a történelmi valóság vonatkozásában igen ösztövére – „faktográfijára” épít. Nagyon valószínű, hogy Miron Đorđević kommentárjának háttérében ott munkálnak azok az olvasmányélmények is, amelyeket a kaboli ortodox monostor gvardiánjának (ő a szerző) szakirodalmi tájékozódása alapján csapódott le a 19. század szerb történetírása alapján.

Stanoje Stanojević szerb történész 1934-ben nagy tanulmányt tett közzé. *II. András magyar király támadásáról Szerbia ellen a királyság kikiáltása miatt* címmel.¹⁸ A lehangoló erudícióval megalkotott tanulmány végkövetkeztetései alapjaiban vonták kétségbe egyrészt azokat az elképzeléseket, amelyek arról szóltak, hogy II. András hadjáratot indított Szerbia ellen István pápai (latin) koronával már megkoronázott szerb király újbóli (Szent

¹⁷ ĐORĐEVIĆ 1891. 48–50.

¹⁸ STANOJEVIĆ 1934.

Száva által, ortodox szertartás szerinti) megkoronázása miatt. Alaposan okadatolt tanulmányában először áttekinti azokat a (nemcsak szerb) történészi elképzeléseket, amelyek a magyar király István újbóli megkoronázásával kapcsolatos szerbiai hadjáratáról szólnak. Szemléjének az az eredménye, hogy a szerb történelemtől szóló korai művek ilyesmit nem emlegetnek, a későbbiek azonban igen; vannak olyanok is, amelyek bő fantáziával a részletekről is beszámolnak; ezek a művek főleg a 19. század második felében születtek. A források után nyomozva Stanojević eljut a két középkori szerb hagiográfushoz, Domentijanhoz és Teodosijéhoz, de megállapítja, hogy ezek a magyar király nevét sem írják le, tehát vélt ismereteiket föltehetően a néphagyományra alapozták.

Ezután igazi történészhez méltóan keresi a megbízható forrásokat, s a következő alapvető megállapításokat teszi: „Az eredmények szerint, amelyek ma elfogadottnak számítanak a tudományban, Elsőnek megkoronázott Istvánt csak egyszer koronázták meg, 1217 őszén, mégpedig a Rómából kapott koronával a pápai legátus által.”¹⁹ Másik végkövetkeztetése ugyancsak alapvető: „Mindennek alapján biztos, hogy II. András magyar király István királlyá koronázására, melyet 1217-ben a pápai legátus végzett, semmilyen módon, tehát katonai beavatkozással sem reagált, egyszerűen azért, mert abban az időben nem volt Magyarországon, s annak kapcsán és abból az alkalmából maga Szent Száva, aki abban az időben nem volt Szerbiában, ugyancsak nem csinálhatott semmit és nem jöhetett Magyarországra.”²⁰ Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy miként a szerb nemzeti szent jégcsodája, ugyanúgy Száva és András találkozása és „békétárgyalásai” is jégfiktó, amely Szent Száva kultuszának előmozdítása és elterjesztése funkciója, amely Szent Száva kultuszának előmozdítása és elterjesztése funkciójában került megfogalmazásra a két középkori szerb hagiográfus művében, majd a későbbi századokban a történet tovább bővült, s nyilván elsősorban egyházi hatásra csapódott le például a kaboli szerb ortodox monostor alapításlegendájában.

Szent Sabbas (Száva) életével, tevékenységével s főleg legendájával egy magyar munka is foglalkozik.²¹ Rassovszky Kálmán műve elsősorban Marnavits Tomco János (a latin eredetiben: Ioannes Tomco Marnavitio, Veselin Čajkanović „visszaállított” névváltozata szerint: Ivan Tomko Mrnavić²²) latin nyelvű Szent Száva-életrajza (*Vita s. Sabbae episcopi*) alapján vizsgálja a szerb nemzeti szent szerepét Szerbia középkori történelmében, tárgyalja

¹⁹ STANOJEVIĆ 1934. 121.

²⁰ STANOJEVIĆ 1934. 124.

²¹ RASSOVSKY 1931. A műre Pastyik László barátom hívta fel figyelmemet, s a róla készült fénymásolatot is neki köszönöm.

²² ČAJKANOVIC 1939.

egyházszervező munkáját, valamint kitér olyan magyar–szerb kapcsolattörténeti vonatkozásokra, amelyeket a Szent Száva-problematika szerb nyelvű irodalma nem ismer és nem idéz. Már itt meg kell jegyezni azonban, hogy Rassovszkynak nincs tudomása arról a két középkori szerb hagiográfiai munkáról (Domentijan és Teodosije műveiről), amelyek Szent Száva életrajzát tárgyalják. Marnavits egyébként, akinek latin műve alapján kerül tárgyalásra Szent Sabbas élete és tevékenysége, Verancsics Antal kortársa, boszniai püspök volt, tehát a 16. században, s műve is ekkor íródott, évszázadokkal később tehát, mint Domentijan és Teodosije hagiográfiája.

Marnavits művét Rassovszky bő kivonatokban magyar fordításban adja, ami gyakorlatilag könnyen ellenőrizhető, hisz az eredeti latin művet és teljes szerb fordítását Veselin Čajkanović, a 20. század első felének egyik vezető szerb etnológusa, klasszikafilológusa és latinistája 1939-ben közzétette.²³ Marnavits munkájában nincs szó Szent Száva magyarországi jégcsodájáról, de a művét ismertető és fordításban kivonatoló Rassovszky tud a csodáról, mégpedig annak a 16. századi orosz kéziratnak alapján, melyből a részletet magyarul Hodinka Antal tette közzé 1916-ban.²⁴ Ezt a szöveget közöltem magam is főntebb, mint Szent Száva magyarországi jégcsodáját megfogalmazó harmadik szöveget. Hogy Marnavits a maga latin nyelvű Szent Száva-életrajzában nem emlékezik meg a szerb nemzeti szent magyarországi jégcsodájáról, az tulajdonképpen érthető, hisz a Teodosijétől való hagiográfiában a jégcsoda megtörténte után arról van szó, hogy Száva „megtérítette” a magyar királyt, vagyis a „latin eretnekségből” visszatérítette az igazhit, tehát az ortodoxia útjára. Ezek a részek, amelyek egyébként a Teodosije számára mintául szolgáló domentijani hagiográfiában nem szerepelnek, szó szerint a következőket írják:

„– Megtagadod-e az eretnekséget?

Ő erre:

– Megtagadom, ahogy te erre megtanítasz!

A szent tanítása szerint megtagadta az eretnekséget és a latin hitet . . . és ő [a magyar király] megátkozta és megtagadta [a latin hitet] és ígéretet tett, hogy meg fogja tartani az ortodox hitet, ahogy arra a szent megtanítja.”²⁵

Rassovszky Kálmán a Marnavits Sabbas-legendája alapján ismertette életrajzot a főszövegben helyenként kommentálta, azonkívül bő jegyzetanyaggal látta el. Egyik jegyzetében arra utal, hogy Imre magyar király (1176–1204) ugyan beavatkozott a szerbiai trónviszályokba, de azt nem sike-

²³ ČAJKANOVIC 1939.

²⁴ HODINKA 1916. 484–486.

²⁵ TEODOSIJE 1992. 151.

rült elérnie, hogy a szerbek Rómához csatlakozzanak. Nem elképzelhetetlen, hogy – tennem hozzá – a két szerb Száva-életrajz szerzője azoknak a valószínű néphagyományoknak alapján beszélt szövegében a magyar király Szerbia ellen tervezett és vezetett hadjáratáról, amely még Imre király Szerbia ellen vezetett 1201–1202-es hadjáratainak emlékét őrizte. Hogy a két középkori szerb szerzetes írónak nem voltak megbízható történelmi ismeretei, arról Stanojević is ír: „Nagyon fontos tény, hogy sem Domentijan, sem Teodosije nem említi a magyar király nevét, aki megtámadta volt Szerbiát, s akihez Szent Száva ment, ami világosan mutatja, hogy ők ezekről az eseményekről milyen keveset tudtak és értesüléseik milyen hiányosak voltak.”²⁶

Úgy tűnik, Rassovszky történeti tényként kezeli, hogy Szent Szávának része volt a II. Andrással kialakult konfliktus elhárításában, ugyanis ezt írja: „Közbenjárására sikerült ugyanis a II. Endre királyunknak Szerbia ellen tervezett háborúját elhárítani.”²⁷ Előtte azonban így rajzolja fel a történelmi helyzetet: „Szt. Sabbasnak a görög-keleti vallás érdekében kifejtett tevékenysége nagy hatással volt a szerb nép lelkületére és azt eredményezte, hogy a keleti egyház erős gyökeret vert a szerb földön. Ezen ténnyel szemben jellemző, hogy István, vagy nagyravágyásból, vagy olasz származású második neje rábeszelésére, miként apja egykor, szintén Róma felé tekintgetett s a pápához folyamodott királyi címért. Az éppen akkor Szentföldön járt II. Endre királyunk nem gátolhatta meg e kérés teljesítését, mire a pápa 1217-ben követe által Istvánt királlyá koronáztatta. Azonban a nyugati egyház pártolása s a római pápa követe által történt megkoronáztatása által István népszerűtlenné lett. Hazánk felől is háborús veszély fenyegette. A népével meghasonlott király tehát végzetessé válható helyzetében ismét öccséhez, Sabbashoz fordult, kit már e közben (1221-ben) Nicaeaban a keleti egyház patriarchája, Germanos, Szerbia érsekévé szentelt. Sabbas bátyját, Istvánt 1222-ben, a byzanci császártól hozott koronával királlyá koronázta. A koronázás alkalmából a király Sabbas érseknek hangosan utána mondta a keleti egyház hitvallását. Csak ezen keleti hitvallás letételétől kezdve tekintették szerb alattvalói Istvánt valóban először megkoronázott királyunknak, mintegy jelezve, hogy a római pápa követétől történt koronáztatása érvénytelen.”²⁸

Ezt követően közli Hodinka Antal fordításában a 16. századi orosz kézirat alapján fennmaradt legendát Sabbas látogatásáról a magyar király táborában „a Duna másik partján, ahol ma a szentkovili monostor van a Bácskában”. S mint tudjuk, abban a szövegben van (miként korábban Domentijan és

²⁶ STANOJEVIĆ 1934. 122.

²⁷ RASSOVSKY 1931. 34.

²⁸ RASSOVSKY 1931. 33–34.

Teodosije hagiográfiájában) a szerb nemzeti szent magyarországi jégcsodájának leírása.

Az eddigiek során ismertetett történelmi és egyháztörténelmi elképzelések és vélemények alapján látható, hogy milyen sok bizonytalanság és elmentmondás rajzolódik fel egy középkori hagiográfiában megfogalmazott csoda eredetének és kontextusának kapcsán. Egy dolog biztos: a jégcsoda motívuma a Bibliából kerülhetett bele a hagiográfiai mű első (domentijani) változatába, s innen hagyományozódott aztán tovább Teodosije szövegébe, s annak eddig megismerhető (kiadott) kézirat változataiba, majd végül a kaboli ortodox monostor alapításának eredetlegendájába. Közben a jégcsoda egyik főszereplője hol csak magyar királyként (tehát név nélkül) vagy pedig István magyar királyként (Szent István), illetve II. Andrásként vagy csak Andrásként szerepel. Ebből látható, hogy a hagiográfiai szövegek megalkotói vagy továbbhagyományozói nem rendelkeztek pontos történelmi ismeretekkel, azonkívül a kor (a szerb középkor) vallási irányzatainak bizonytalanságai is vastagon belejátszottak a szövegekbe. Mindenesetre már Teodosije változata jelzi, hogy a szerbség végül is a keleti kereszténységet, vagyis az ortodoxiát választotta a nyugati kereszténységgel szemben, bár a történészek számon tartják, hogy a Nemanjić-dinasztia néhány tagja koketált a római, vagyis a pápai elkötelezettséggel is, ám ezt a szerbség nem tette magáévá, s tudjuk, hogy ebben nagy szerepe volt Rastko Nemanjićnak, a későbbi Szent Szávának, hisz ő alapította meg az önálló szerb ortodox egyházat, s annak ő lett az első érseke.

Szent Száva születésének nyolcszázados évfordulója alkalmából 1976-ban Belgrádban nemzetközi tanácskozást tartottak, amelynek anyagát rövidesen reprezentatív kiadvány formájában tették közzé. Az előadások között szerepelt a *Szent Száva a hagyományban* című előadás is, amely sok vonatkozásában kötődik ennek a dolgozatnak témájához, Szent Száva magyarországi jégcsodájának kérdéséhez.

A tanulmány szerzője, Ivan Božić²⁹ ismerteti Szent Száva jégcsodáját Domentijan és Teodosije hagiográfiája alapján, majd további szerb ortodox egyházi és népköltészeti kiadványok alapján követi nyomon a motívum – a jégcsoda – felbukkanását. Ezeknek alapján látható, hogy a Száva-életrajz, mint az egyik legolvasottabb szerb középkori mű az idők folyamán a populáris kultúrában is felbukkant, s a népköltészetben folklorizálódott. Az első ezt szemléltető példa a *Srbljakban*, a szerb szentek életrajzát tartalmazó ószerb nyelvű egyházi könyvben bukkan fel:

²⁹ BOŽIĆ 1979.

*Drugi Ilija javio si se
Grad s neba molitvom sveo si kao on oganj
I ovima cara udivivši užasnua si
Neprijatelj car ugarski
Na otačastvo tvoje ustavši,
Tvojim rečima od svireposti svoje odusta
Diveći se u tebi prisutnoj svetosti,
I raskajavši se, vrati se,
A gradni led ljubeći govoraše:
Divan je Bog u svetima svojim.³⁰*

E szöveg magyar fordítása:

*Második Illésként jelentél meg
Imával hoztad le a jeget az égből, mint ő a tüzet
Ezzel a királyt csodálni és rettegni láttad
Az ellenséges magyar király
Hazád ellenében indult
Szavaidra kegyetlenségétől visszalépett
Szentséges valódat csodálva
S lépését megbánva visszatért,
Az égből jött jeget csókolva mondta:
Csodás az Isten az ő szentjeiben.*

A szerb népdalokban (verses epikában) is felbukkan a jégcsoda motívuma:

*Boga mole i Svetoga Savu
Da im pusti dažda iz oblaka
I orosi careve drumove,
Da se vojska careva ne praši
I u vojski veliki vezire.
Istom oni u riječi biše,
Dunu oluj ispred sunca jarkog,
Više njih se sunce pomračilo,
A pod njima zemlja se zatrese.
Bije ljuto tuča iz oblaka,
Po poljani svu carevu vojsku.³¹*

³⁰ BOŽIĆ 1979. 392.

³¹ BOŽIĆ 1979. 393–394.

Ez a részlet magyar fordításban így képzelhető el:

*Istent kéri, s Szent Szávát úgyszintén,
Hogy bocsásson esőt a felhőkből,
Harmatozza a császár útjait,
Császár hada hogy porban ne járjon
S a nagyvezír, ki hadai között van.
Alighogy ők e szavakat kimondták,
Perzsel a nap, de nagy vihar támadt,
Fejük fölött az ég elsötétült,
Lábuk alatt megrendült a föld is,
Nagy jégeső szakadt a felhőkből,
S verte őket, császári sereget.*

A jégcsináló Szent Száva motívuma egy mitologikus tartalmú verses szövegben is felbukkan:

*Kad stadoše dare dijeliti,
Bogu daše nebeske širine,
Svetom Đurđu da za leto kaže,
Svetom Ili munje i gromove,
Svetom Petru i Svetome Savi:
Svetom Petru velike vručine,
Svetom Savi na vodi ledove.³²*

Magyar változata így képzelhető el:

*Ajándékok osztásával kezdték,
Isten kapta egek birodalmát,
Szent Györgyé lett a nyarak kormánya,
Szent Illésé a villámcsapások,
Szent Péter meg Szent Száva jutalma:
Péteré lett a perzselő hőség,
Szent Száváé: jegek a víz hátán.*

Nagyon valószínű, hogy a mérhetetlen tömegű szerb verses epikában további bogarászással további példáit lehetne találni az ebben a dolgozatban tárgyalt jégesoda motívumának. Ezt azonban már a szerb népköltészet ku-

---

³² ČOROVIĆ 1927. 36. No 12.

tatóinak kellene elvégezniük. Példák vannak a szerb prózaepikában is, ezek közül is bemutatok egyet:

A *Szent Száva és a királyfi* című népi elbeszélésben³³ arról van szó, hogy Száva harmincöt évig a pusztában élt, a világtól távol. A remeteéletet felhagyva a betegetek és elesetteket kezdte gyógyítani. Akkoriban megbetegedett egy király fia, s a király a szent gyógyító hírét hallva magához hívatta. Száva azt válaszolta, hogy oda nem mehet. Mivel a király úgy vélte, hogy a királyfit nem tudja meggyógyítani, azért nem akar jönni, a következőt üzentte neki:

„Ha Szent Száva olyan nagy orvos, teremtsen Péter napja körül két tehnyi havat és azt küldje el néki, s akkor elismeri, hogy Isten embere és az emberek orvosa. Szent Száva akkor éppen a tengeren hajózott, s mikor hallotta a király üzenetét, keresztet vetett a tengerre, mire az hóvá változott, s a havat elküldte a királynak. Amikor a király látta a havat Péter-nap körül, megparancsolta, hogy rögtön vezessék hozzá a szentet, vagy pedig mindazokat kardélre hányja, akik a havat hozták. Erre a szent elment a királyi udvarba . . .”³⁴ A történet folytatása nem érdekes e dolgozat témája szempontjából, szemmel látható viszont a hasonlóság a kaboli szerb ortodox monostor alapításlégendájában olvasható történettel.

A szerb prózaepika kapcsán is ugyanaz mondható el, mint a verses epika kapcsán: nyilván további bogarászással, végigolvasva az összes Szent Száva-témájú szerb kiadványt, további szövegekre vagy fragmentumokra (mint a fentebb bemutatott) lehetne bukkanni, ami az ebben a dolgozatban nyomozott motívum közvetlen párhuzamait vagy pedig rokon paraleleket reprezentálna.

Megemlíthető végül, hogy a jégcsináló Szent Száva hagyománya nemcsak a szerb epikus költészetben (verses és prózaepikában) jelenik meg, hanem proverbialis nyomokat is kimutattak. Egy proverbium így hangzik: „*Sveti Sava Dunav zamrzava*”³⁵, vagyis *Szent Száva fagyasztja be a Dunát*. Ivan Božić azonban felteszi a kérdést, hogy ez a proverbium nem inkább Szent Száva ünnepnapjával (január 14.) kapcsolatos-e, hisz általában ez az esztendő leghidegebb időszaka?

³³ ČOROVIĆ 1927. 71. No 23.

³⁴ ČOROVIĆ 1927. 71.

³⁵ BOŽIĆ 1979. 393.

Irodalom

BOŽIĆ, Ivan

1979 Sveti Sava u predanju. In: ĐURIĆ (uredio) 1979. 389–395.

ČAJKANOVIĆ, Veselin

1939 Život Svetoga Save episkopa sina Simeona Stefana kralja Raške od Ivana Tomka Mrnavića. Beograd (Svetosavski zbornik, Knjiga 2.)

ĆOROVIĆ, Vladimír

1927 Sveti Sava u narodnom predanju. Beograd

DÁVID András

1993 Egyazon égtájon. Fejezetek a magyar–délszláv és délszláv–magyar kapcsolattörténet köréből. Újvidék

DOMENTIJAN

2001 Žitije Svetoga Save. Predgovor, prevod dela i komentari dr Ljiljana Juhas-Georgievskaja, Izdanje na srpskoslovenskom dr Tomislav Jovanović. Beograd

DORĐEVIĆ, Miron

1891 Istorija svetosavskog manastira Kovilja. Novi Sad

ĐURIĆ, Vojislav (uredio)

1979 Međunarodni naučni skup Sava Nemanjić – Sveti Sava Istorija i predanje. Beograd

FÜGEDI Erik (szerk.)

1986 Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Budapest

HODINKA Antal

1916 Az Orosz Évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest

KARANOVIĆ, Zoja

1985 Sveti Sava u narodnom predanju. In: Zbornik radova XXXII. Kongresa SUFJ u Somboru, 1985. 277–281.

KLANICZAY Gábor

1986 Az 1083. évi magyarországi szentté avatások. In: FÜGEDI (szerk.) 1986. 15–32.

RASSOVSKY Kálmán

1931 Idegen legendák magyar vonatkozásai. Szent Sabbas szerb érsek-püspök legendája. Debrecen

STANOJEVIĆ, Stanoje

1934 O napadu ugarskog kralja Andrije II na Srbiju zbog proglašenja kraljevstva. Glas SKA CLXI, 1934. 107–130.

TEODOSIJE

1992 Žitije Svetog Save. Preveo Lazar Mirković, Prevod redigovao Dimitrije Bogdanović. Treće izdanje. Beograd

SAINT SABBA'S (SAVA'S) MIRACLE IN HUNGARY

The pathway of a motif from the Bible to hagiography and its folklorization in Serbian folk-poetry

The study looks at the ice miracle in Hungary presented in the biography of Saint Sava by his two mediaeval biographers Domentian and Theodosius. In addition to these texts the author also examines two other versions, which demonstrate that the ice miracle in Hungary engrossed the attention of Serbian folk tradition not only in the Middle Ages but later in the 16th and the 18th century as well. The last version of the legend relates the ice miracle of the Serbian Saint to the foundation legend of the Serbian Orthodox Monastery, Kovilj (in Bácska). The study traces back the motif of the ice miracle to biblical antecedents, and it also studies the relations between the (mediaeval) states of Hungary and Serbia because the ice miracle in all its four versions was composed within this context. Finally, the study sets forth those pieces of Serbian folk art (folk songs and proverbs) which were based on St. Sava's ice miracle and have been preserved by folk tradition.

Keywords: Saint Sava, Domentian, Theodosius, ice miracle, mediaeval Hungarian – Serbian interstate relations, biblical motives in hagiography and in folk poetry, the foundation legend of the Orthodox Monastery, Kovilj

ETO: 821.511.141(497.113)-4"1950" ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

NÉMETH FERENC

Forum Könyvkiadó, Újvidék
ferencnemet@eunet.rs

A FIATAL HIDASOK FELÁLLÁSA 1950 ÁPRILISÁBAN ÉS AZ IFJÚSÁG SZAVA

The Rise of the *Hidasok* in April 1950 and the *Ifjúság Szava*

Az 1945. március 7-én induló *Ifjúság Szava* első néhány évének egyik fő jellemzője az új (irodalmi) hang keresése volt. A szölamirodalom és a tömegköltészet megjelenésének és burjánzásának időszaka volt ez, de egy ifjú írónemzedéknek, a fiatal hidasoknak a felállása is 1950 áprilisában. Fontos tény, hogy az ifjú hidasok gárdájának több mint a fele az *Ifjúság Szava* munkatársa volt, s így voltaképpen a lap fiatal írógárdája ért be 1950-ben a Híd áprilisi számában, amelynek megjelenését a „fiatalok” és az „öregék” vitája követte. A szölamirodalmat követő megújulás és útkeresés, illetve a modernség meg a világirodalom felé való nyitás még vitathatatlanul az 1950-ben jelentkező fiatal hidasok érdeme volt, az igazi modernséget, az igazi új hangot azonban csak a Symposion-nemzedék lelta meg.

Kulcsszavak: Ifjúság Szava, Híd, 1950-es nemzedék, a Híd 1950. áprilisi száma, viták

Ha nem is homogén nemzedékként, de 1948–1949-ig már felállt az *Ifjúság Szava* fiatal munkatársainak élgárdája. „Ha egyebütt nem is oly nagy számban, lapunk hasábjain már egy éve bemutatkoztak a fiatalok. S most minden lehetőség megvan, hogy másutt is megjelentethessék írásaikat” – írta 1950 tavaszán Tomka Gábor, utalva a lap fejlődésére.¹ Igaz, azt is bevallotta, hogy a „fiatal tehetségek” által közölt versek és elbeszélések „csak közep-szerűek voltak”, de annál fontosabb cél volt, hogy a fiatalok megnyilatkozásai biztosítottak valamiféle „utánpótlást”, folytonosságot.² Fontos tény, hogy az *Ifjúság Szava* e „kinevelt” nemzedékének több mint a fele azonos volt a *Híd* 1950-es nemzedékével, amelynek gerincét az 1928-asok képezték. Tehát úgy is fogalmazhatnánk, hogy az *Ifjúság Szava* fiatal írógárdája ért be 1950-ben a *Híd* áprilisi számában.

¹ Tomka Gábor: *Öt éves az Ifjúság Szava = Ifjúság Szava*, 1950. márc. 4.

² Uo.

Érdekesek voltak az egyes pályakezdekések a lapban.

A második világháború után jelentkező ifjú nemzedék tagjai közül az *Ifjúság Szava* első „fiatal tehetségként” Pap Józsefről adott hírt (akkor még a szabadkai gimnázium 8. b osztályának tanulójáról) egy fénykép kíséretében.³ Az írás apropója az volt, hogy Pap József *Fény a ködben* című novellájával második díjat nyert a *Híd* irodalmi pályázatán.⁴ Terveiről szólva elmondta, hogy agronómus lesz [!], mert az felel meg legjobban az egyéniségének, és arra érez hivatást.⁵ Ugyanakkor az irodalomban elbeszéléseket szeretne írni, hogy „bennük feltárja a parasztság problémáit, és új helyzetét a népi államban”.⁶ Furcsa, de igaz: azon kívül, hogy bemutatta, Pap Józseftől az *Ifjúság Szava* egyetlen írást sem közölt!⁷

Fehér Ferenc 1946 februárjában még az iskolapadban ült (a szabadkai gimnázium 5. osztályában), amikor a lap szerkesztősége a *Levelesláda* rovatban az alábbiakat válaszolta beküldött, *Ifjúság forrása* című népmesefordítására: „Van benned fordítói készség, néhány helyen ugyan van a magyar szövegben magyartalanság, mert ragaszkodtál a szerb szöveghez. Figyelemmel és gyakorlattal azonban az ilyesmit ki lehet küszöbölni.”⁸ Valamivel később ezt üzenték neki: „Írd meg nekünk, volna-e kedved fordítani azt, amit mi elküldenénk neked e célból. Hangsúlyozzuk még egyszer: érdemes fordítással foglalkoznod, mert látszik az erre való készséged.”⁹ E bátorítások nyomán indult el a lapban 1946 áprilisában Fehér Ferenc előbb műfordítói, majd kilombosodó költői pályafutása.¹⁰

Petkovics Kálmán, a csantavéri kovácsinas (ahogyan büszkén hirdette a lap), 1947 májusában költőként¹¹ (és a lap tudósítójaként) tűnt fel, azt tartották róla, hogy „tehetsége fejlődőképes, még nagyon sok értékes írást, jó elbeszélést” várnak tőle.¹² Petkovics így verselt:

„Az árbócon büszke zászlókat
Lenget a tavaszi szél...
Az ifjak, s lányok tekintete
Boldogabb jövőről beszél.

³ *Ifjúság Szava*, 1946. nov. 24.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ *Ifjúság Szava*, 1946. febr. 2.

⁹ *Ifjúság Szava*, 1946. febr. 23.

¹⁰ Fehér Ferenc: *A varjú és a rák*. *Ifjúság Szava*, 1946. ápr. 9.

¹¹ *Ifjúság Szava*, 1947. máj. 31.

¹² *Ifjúság Szava*, 1950. jún. 24.

*A mindjobban feltörő lelkesedés lángja
Hirdeti, hogy szabadon él
Tito ifjúsága.”
(Valahol a Boszna völgyében)*¹³

1947 novemberében jelentek meg a lap hasábjain egy fiatal, tehetséges bajsai költő, Borús Erzsébet első versei¹⁴, amelyekről akkortájt azt írták, hogy „halkhangú, zenés, szép költemények”.¹⁵ Azért szépek, mert „nincs bennük hatásvadászat és nincsen: jelszó”.¹⁶ A kezdeti nekibuzdulás után Borús szinte nyomtalanul eltűnt az irodalmi életből, pedig 1950-ben még ott találjuk a *Hid* áprilisi számában az induló nemzedék tagjaként.¹⁷

Major Nándor is költőként tűnt fel *Apám halálára* című versével, 1948 márciusában.¹⁸ Ezt több más verse követte, közöttük olyan is, amelyet „azoknak a magyar munkásoknak” írt, „kik a múlt átkos útjain járnak”.¹⁹ Csakhamar azonban áttért a publicisztikára, amelyben azután magára talált.

Mielőtt rátérnék a *Hid* áprilisi számának ismertetésére, nem árt felvázolni az *Ifjúság Szava* és a *Hid* korábbi kapcsolatait, meg annak alakulását.

A vajdasági magyarság 1934-ben beindított irodalmi folyóirata, „amelyet 1941-ben a fasizmus halálraítélt, 1945-ben pedig a demokrácia feltámasztott”²⁰, kényszerszünet után, 1945 novemberében Szabadkán folytatta megjelenését.²¹ A Steinfeld Sándor szerkesztésében napvilágot látott kettős számát (IX. évf., 1–2. sz.) hosszú, háromhasábos cikkben Gvozden András üdvözölte, és méltatta a fél évvel korábban beindított *Ifjúság Szavában*.²² Írásából többek között az is kiderül, hogy a lap és a folyóirat szoros egybefonódásának fontos ideológiai okai voltak. Ugyanis, mint Gvozden András magyarázta, a *Hid* programja „szó szerint a vajdasági haladószellemű magyar ifjúság programja is, a *Hid* tehát támogat bennünket törekvéseink megvalósításában. A mi kötelességünk támogatni őt, hogy sikeresen eleget tegyen hivatásának. [...] A vajdasági magyar ifjúság elsőrendű és becsületbeli kötelessége a legmesszemenőbben támogatni a HÍD-at azon az úton, amelyen

---

¹³ *Ifjúság Szava*, 1947. máj. 31.

¹⁴ Borús Erzsébet: *Rímek a holnap elé!* *Ifjúság Szava*, 1947. nov. 8.

¹⁵ Galló Nándor: *Borús Erzsébet.* *Ifjúság Szava*, 1948. márc. 6.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Borús Erzsébet: *Mielőtt megjön a tél...* *Hid*, 1950. 4., 229.

¹⁸ *Ifjúság Szava*, 1948. márc. 20.

¹⁹ Major Nándor: *Ne késsünk, hív az élet!* *Ifjúság Szava*, 1950. márc. 11.

²⁰ Gvozden András: *Újból megjelent a Hid.* *Ifjúság Szava*, 1945. nov. 20.

²¹ Uo.

²² Uo.

ezzel a számmal elindult”.²³ S valóban így volt: a lap ettől kezdve folyamatosan figyelemmel kísérte, ismertette és népszerűsítette a folyóirat számait, különkiadványait, akcióit. 1946 januárjában keretes hirdetésben olvassuk a lapban: „Minden Magyar Népi Ifjúsági Szervezet fizessen elő a HÍD-ra! Legyen a HÍD a nevelőmunkához szükséges anyag egyik forrása!”²⁴

1946 júniusában meghirdette a *Híd* tizenhárom különkiadványát, voltaképpen a folyóirat népszerű füzetsorozatát, amelyben többek között helyet kapott egy szerb–magyar szótár, egy szabadságdal-gyűjtemény, színdarabok, továbbá Kalinyin *Miért erős a szovjetállam?* és Gorkij *Így tanultam én* című munkája.²⁵

1947 júliusában a *Híd* irodalmi pályázatáról adott hírt az *Ifjúság Szava* az alábbi magyarázattal: „A jugoszláviai magyar irodalom fellegvára, a Híd újabb irodalmi pályázatot hirdet. A pályadíj újabb serkentője lesz irodalmi életünknek, amely a felszabadulás utáni két évben igen jelentős eredményeket mutatott fel. Nemcsak, hogy megnagyobbodott az írók, költők és az olvasók száma, de az irodalom és a közönség viszonya is megváltozott. [...] Az elmúlt Híd-pályázaton is igen sok ifjú tette próbára tehetségét, s meg kell mondanunk, nem minden eredmény nélkül. Az új pályadíj még nagyobb lehetőségeket nyújt ifjú íróinknak, még szélesebb távlatokat nyit előttük. A pályadíjak felemelt összege is azt célozza, hogy minél többen vegyenek részt íróink ezen a pályázaton, hogy minél többen fejezzék ki a körülöttünk zajló életet az igazmondás, a valóságglátás, a művészi realizmus eszközeivel.”²⁶

A Híd könyvek sorozat kötetei közül az *Ifjúság Szava* részletes ismertetőt közölt Bogdan Stojisavljević *Kína földje és népe* című kötetéről²⁷, P. L. Gyergyjevszki: *Miért változik az időjárás?* című munkájáról²⁸ stb.

A két szerkesztőség kapcsolatára utal az a körülmény is, hogy több olyan munkatárs is volt, aki mindkét helyen közölte írásait. Így Major Nándor, Hatala Zoltán, Fehér Ferenc, Gál László, Laták István, Brindza Károly, Ács Károly, Petkovics Kálmán, Borús Erzsébet, Sinkó Ervin, Borbély János, Bori Imre, Geller Tibor és mások. Sebestyén Mátyás, az *Ifjúság Szava* munkatársa például *Induló élet* című novellájával 1947-ben harmadik díjat nyert a folyóirat novellapályázatán.²⁹

²³ Uo.

²⁴ *Ifjúság Szava*, 1946. jan. 5.

²⁵ *Ifjúság Szava*, 1946. jún. 4.

²⁶ *Ifjúság Szava*, 1947. júl. 12.

²⁷ *Ifjúság Szava*, 1949. jún. 11.

²⁸ *Ifjúság Szava*, 1949. jún. 4.

²⁹ *Ifjúság Szava*, 1947. nov. 22.

Tehát ilyen kapcsolatok előzték meg a *Híd* 1950. évi áprilisi számának megjelenését, amelyben egy fiatal írónemzedék lépett a nyilvánosság elé. A tizenhét író/költő közül³⁰ több mint a fele az *Iffúság Szava* munkatársa volt. A folyóiratot akkortájt Ernyes György szerkesztette, s a beköszöntőben B. Szabó György, az akkori fiatal tollforgatók egyik ösztönzője vezette fel a fiatalok írásait.³¹ *Az új nemzedék hangja* című írásában a többi között ezt olvassuk: „Az új nemzedék költői, elbeszélői, esszéistái és kritikusai szólalnak meg, hogy írásaikkal hozzájáruljanak irodalmi és szellemi életünk kibontakozásához, és megszólaltassák a szocializmusért és a szocialista demokráciáért küzdő új nemzedék hangját.

Ezek az írások csak részben képviselik az új nemzedék irodalmi munkásságát: értelmiségi fiatalok szólnak hozzánk, míg a munkás- és parasztfiúság költői és elbeszélői még nincsenek itt képviselve. [...] E *Híd* szám a fiatalok irodalmi tevékenységének mai képét, jelenlegi eredményeit és sajátosságait, tehát pillanatnyi helyzetét mutatja be, rögzíti. [...] S végül: a fiatal írók irodalmi mozgalma szerves részét képezi a vajdasági magyar irodalomnak, tehát nem törekedhettünk elkülönülésre, »fiatalok« és »öreg« szembeállítására. Ezért tartottuk feleslegesnek hangsúlyozni, még külső alakjában is, e folyóiratszám »Fiatalok« jellegét. [...] Új hang szólalt meg, mely eddig ismeretlen volt vagy csak elvétve jelentkezett felszabadulás utáni irodalmi életünkben. [...] Egy új nemzedék hangja szól hozzánk – hallgassuk meg.”³²

E számban bukkan fel a friss(ebb) hangú líra és próza, jelentkezik a kritika és esszé, a néprajz és a nyelvészet. Bármennyire békés hangnemben és sok jóindulattal szólt B. Szabó György a fiatalokról és bármennyire próbálta már előre elkerülni a „fiatalok” és „öreg” összetűzését, magyarázva, hogy a fiatalok jelentkezése és együttes fellépése nem jelenti az „öreg” elleni támadást³³, az új nemzedék íróinak fellépése megmozgatta a vajdasági magyar közvéleményt, sajtóvita kerekedett belőle.

Lehet, hogy óvatosságból, lehet, hogy más meggondolásból, az *Iffúság Szava* nem közölt méltatást a *Híd*nak erről a számáról (noha korábban rendszeresen ismertette a folyóirat megjelent számait), hanem úgy oldotta meg a problémát, hogy két verset³⁴ közölt belőle, az alábbi megjegyzéssel: „A *Híd*

³⁰ A *Híd* 1950. 4. számának szerzői: B. Szabó György, Németh István, Jámbor Mária, Begovics Imre, Fehér Ferenc, Petkovics Kálmán, Major Nándor, Juhász Géza, Borús Erzsébet, Poros Anna, Sárosi Károly, Hatala Zoltán, Bóna Júlia, Madarász András, Gellér Tibor, Tomán László, Bori Imre.

³¹ *Híd*, 1950. 4.

³² B. Szabó György: *Az új nemzedék hangja*. *Híd*, 1950. 4., 201–202.

³³ Uo.

³⁴ Major Nándor: *Emlékezés*; Hatala Zoltán: *Kútásó*. *Iffúság Szava*, 1950. máj. 6.

áprilisi számát fiatalok írták. Belőle közöljük ezt a két verset.”³⁵ Fölöttébb furcsa és meglepő volt a szerkesztőség e visszafogott és tartózkodó hozzáállása, de mindössze egy hétre rá már kiderült, mi is áll mögötte. Egy alá nem írt, első oldalon közölt írásban zárkózott el a fiatal hidasoktól, mondván, hogy „nem ez az új nemzedék hangja”.³⁶ S tette ezt annak ellenére, hogy tudta: maga ellen szól, hiszen jórészt saját munkatársainak „hangja” ellen zárkózott, határolódott el, amelyet a fiatalok korábban az *Ifjúság Szavában* hallattak! Lehet, hogy ezt a szerkesztőség kényszerből tette, politikai nyomásgyakorlást is sejthetni az írás mögött, de mindenképpen meglepő, éles, sőt sértő volt a reagálása. Még akkor is, ha tudjuk, hogy más lapok is bírálták vagy elmarasztalták a fiatalok fellépését.

A többi között ezt olvasom: „Mi határozottan kijelentjük, hogy nem ez az új nemzedék hangja. Akkor is ezt írjuk, ha megállapításunk az áprilisi Hídnak csak öt szerzőjére vonatkozik.

Az áprilisi Híd ifjúságunk meghamisított hangját adja. Már a bevezető cikkben zsákmacskát kap az olvasó. El kell olvasni az első elbeszélést, vagy az utána következő verseket, és rögtön kiábrándulunk az egészszövből. Ezekben szó sincs a szocializmust építő fiatalok hangjáról. Kamasz-öreges beteges hangja szólít bennünket.”³⁷

Az *Ifjúság Szava* ezt követően 1950 júniusában tért vissza a témához, amikor Sinkó Ervin Újvidéken értekezletet tartott a fiatal írókkal (a fiatal hidasokkal), amelyen „nemcsak a fiatalokat érintő problémák kerültek szóba, hanem általános magyar kultúrpolitikai kérdések is”.³⁸ Természetesen szóba került a folyóirat nagy vitát kiváltó áprilisi száma is. A megbeszélés első részében Sinkó az áprilisi *Hiddal* kapcsolatosan fejtette ki véleményét, a másodikban pedig a fiatal írók mondták el véleményüket.³⁹ Sinkó igen taktikus volt, részben megértő is a fiatalokkal szemben, igyekezett higgadtan fogalmazni, és a fiatal írókkal való találkozása a kedélyek csillapítását szolgálta.

Érdeemes kiragadni néhány érdekesebb részletet Sinkó meglátásaiból. Először is Sinkó a nemzedékek konfliktusát, a „fiatalok” és az „öregesek” harcát kísérelte meg leszerelni, mondván, hogy hazánkban „nem állnak egymással szemben nemzedékek, nem állnak szemben a fiatalok és öregesek. Az »öregesek«, akik a szocializmust építik: forradalmárok, de forradalmárok a szocializmust építő fiatalok is. Akik pedig ellene vannak a szocializmus építésének, azok – ellenségeink. Semmilyen harcuk nálunk, öregesek és fiatalok

³⁵ Uo.

³⁶ *Nem ez az új nemzedék hangja. Ifjúság Szava*, 1950. máj. 13.

³⁷ Uo.

³⁸ *A Híd áprilisi számáról. Ifjúság Szava*, 1950. jún. 24.

³⁹ Uo.

között nincs tárgyi alapja”.⁴⁰ Sinkó elmondta azt is, hogy rendkívül nagy jelentőséget tulajdonít a *Híd* áprilisi számának, mert kezdő fiataloknak adott teret, s mert, mint mondta, ez a folyóirat történetében „arcvonaláttörést” jelent.⁴¹ Hiszen a korábbi, megszokott hat-nyolc név a folyóirat szerzői sorában azt a benyomást keltette, hogy „egy szűkkörű társaság monopóliuma lenne a HÍD”, holott egy folyóiratnak az a feladata, hogy mindig új neveket vessen fel.⁴² A számmal kapcsolatosan fellángolt vitákról Sinkó elmondta, hogy „egy különös, elkerülendő és csúnya veszedelmet idézett elő”, aminek megérzése szerint „bizonyos személyi háttere van”.⁴³ A legnagyobb hibának mégis B. Szabó György bevezetőjét mondta, amely „hamis bélyeget ütött az egész számra”.⁴⁴ Ugyanakkor kifogásolta, hogy a számból „sok olyan név hiányzik, akik az Ifjúság Szavában néhány tehetségre, sőt nagy tehetségre valló írással tűntek fel”.⁴⁵ A kimaradtak egyike Sinkó szerint mindenképpen Mácsay István volt.⁴⁶

A megbeszélés során Sinkó egyenként is elemezte az áprilisi számban megjelent írásokat, és véleményt is mondott róluk, illetve szerzőikről. Németh Istvánt „nagyon tehetséges”-nek mondta, ám bírálta elbeszélésének képzavarát.⁴⁷ Fehér Ferenc verseléséről azt nyilatkozta, hogy „szép [...], valami hihetetlen gyengeséget tartalmaz”.⁴⁸ Szerinte Major Nándor versében „üde hangot üt meg [...], és ezt a hangot végig fokozni is tudja”.⁴⁹ Sárosi Károly tanulmányát komoly, alapos munkának minősítette, Poros Anna költeményeiben pedig „szép, petőfiesen üde sorokat” vélt felfedezni.⁵⁰ Juhász Géza tanulmánya meglátása szerint „inkább iskolai dolgozat, mint tanulmány”, Madarász András írása kissé „pretenciózus” és „nagyképű”, Borús Erzsébet pedig, noha tehetséges, nem a saját élményeiről, hanem Ady-versekről ír verset.⁵¹

S amíg Sinkó megpróbálta „eligazítani” a dolgokat, csillapítani a helyzetet és leszerelni a vitákat, addig azok másutt is fel-fellángoltak. Olyannyira, hogy ma már a *Híd* áprilisi száma körüli vitáknak komoly irodalma van.

---

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

Éppen ezért – a témám szabta keret miatt – nem térhetek ki annak minden részletére, de az alábbiakban ismertetem a vita főbb vonulatait.

A legkorábban (még 1950 áprilisában), és tegyük hozzá: a legdurvább módon, a *7 Nap* reagált a fiatal hidasok felállítására, méghozzá úgy, hogy Bogdánfi Sándor „*Így indultok ti...*” címmel (A „Pionír HÍD áprilisi szám”-a) csaknem egy egész oldalon át gúnyolódott a fiatal nemzedék tagjaival, sértő versikékkel és ironikus prózával.⁵² Ugyancsak kemény és kíméletlen volt Rehák László is a *Magyar Szóban*, aki 1950 májusában *Az új nemzedék hangja?* címmel több folytatásban ostromozta a fiatalokat.⁵³ Rehák „szemináriumi dolgozatoknak” minősítette a megjelent tanulmányokat, a többi írást pedig színvonalon alulinak.⁵⁴

Rehák szerint az, amit a fiatalok produkáltak, nem az „új nemzedék hangja”, hanem „a rezignáltság, elesettségek borúlátó, síró, jajongó hangja”.⁵⁵ Miután sorra vette a negatív példákat és a kifogásolható írásokat a folyóiratban, Rehák leszögezte: „Mit mond az ifjúsági Híd hangja? Azt, hogy a Hídnak nem kellene ilyen hangjának lennie. Akkor sem, ha mint közönséges Híd jelenik meg, akkor sem, ha mint »ifjúsági Híd« jelenik meg.”⁵⁶

Ugyancsak 1950 májusában Gál László értekezett az „eltévedt fiatalok”-ról.⁵⁷ Ő nagyjából két csoportra osztotta őket. Az elsőbe tartoztak a „legcsillogóbb íráskészségűek”, de Fehér Ferenc, Borús Erzsébet, Tomán László, Németh István szerinte nem tisztázták a költészet és a valóság kapcsolatát, azaz nem tudják, „hogyan mi a különbség a részizgazság és az igazság egésze között”. Miután ezt írásában hosszasan, példákkal alátámasztva kifejtette, szólt a többiekéről is: Galamb Jánosról, Major Nándorról, Hatala Zoltánról és Petkovics Kálmánról, akik ugyan „másképp látják a világot” mint Fehérék, de náluk „az íráskészséggel vannak még bajok”.⁵⁸ Egészében véve azonban Gál László leszögezte, hogy ifjúsági irodalmunk „biztató és fejlődőképes”.⁵⁹

Ezekre a támadásokra a fiatalok közül először Bori Imre válaszolt a *Magyar Szóban* 1950 júniusában, feltárva a nyilvánosság előtt, hogy voltaképpen nemzedéki konfliktusról van szó, illetve irodalomszemléleti különbségekről.⁶⁰ Bori leszögezte, hogy „a hozzászólók egy álláspont, egy nemzedék

⁵² *7 Nap*, 1950. ápr. 10.

⁵³ Rehák László: *Az új nemzedék hangja?* *Magyar Szó*, 1950. máj. 11., 12., 13.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Gál László: *Eltévedt fiatalok. Dolgozók*, 1950. máj. 19.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Bori Imre: *Válasz. Magyar Szó*, 1950. jún. 4., 5.

nevében értékeli az újonnan felmerült irodalmi és nemzedékproblémákat; ezt azonban elkendőzve, a szocialista realizmus nevében teszik. Ez jellemzi Rehák cikkeit, és ilyen kihangzása van Gál Lászlónak a Dolgozóknak megjelent hozzászólásának is. [...] Sokszor egy nemzedék nevében mond bírálatot Rehák. [...] Szívesen csap föl az »öregek« védőjének, ezt nem mondja nyíltan, azonban sok helyen elárulja.”⁶¹

Írásában Bori azt is kifejtette, hogy a fiatalok irodalmi szemléletváltást akarnak. „Igazi irodalmat akarunk. Olyat, amelyben végre emberek is szerepelnek, és nem csak a termelő eszközökről szól az ének. [...] Arról van szó, hogy líránk, az eddig megjelent versek alapján, inkább mondható a termelő-eszközök költészetének, mint a szocialista, az új ember érzésvilágát kifejező műalkotásnak. [...] Ha alaposabban szétnézünk az eddig megjelent versek között, azt látjuk, hogy »embertelen«, a szó betűszerinti értelmében, azaz, hiányzik belőle az, aki ezekkel a termelőeszközökkel dolgozik. Ez hiányzik líránkból, de hasonló betegségben szenved prózánk is. [...] Irodalom-e az, amit a fiatalok adtak ebben a számban? Az sem az. Fehér egyik verse (Bocsásatok meg) már ennek a kialakuló új irodalomnak a hangja, bár még ez a hang is mutál. Az új, az igazi költészetet csak ezután várjuk. Úgy is mondhatnám, hogy a fiatalok lírája reakció az öregek formalizmusára. Igaz, hogy nem a legszerencsésebb volt ez a válasz, mert a formalizmusra szubjektív lírával felelt. [...] Egyéni líra kell, mégpedig olyan, amely egyúttal az egész közösség érzését is kifejezi.”⁶²

Rehák cikkére Bóna Júlia is reagált a *Magyar Szó* hasábjain, tételesen cáfolva néprajzi írásaival kapcsolatos kifogásait.⁶³

A később is gyűrűző sajtóvitában Tomán László is kifejtette véleményét, többek között Sulhóf József vitacikkére válaszolva.⁶⁴ Szerinte is nemzedéki meg szemléletbeli irodalmi konfliktus húzódik meg a támadások mögött, egy hozzá nem értő irodalmi klikk: „Most lesz egy éve, hogy kemény harcba indultak a vajdasági magyar írók, – de valahol megállították az offenzívát. [...] Itt a jugoszláviai magyar irodalom létéről és nemlétéről van szó. Arról van szó, hogy egy írónemzedéket akarnak likvidálni, arról van szó, hogy nálunk olyanok akarnak irodalmi vezérekké válni, akiknek semmi közük az irodalomhoz. Ez nem jelentene mást, mint az irodalomhoz nem értő tisztviselők beavatkozását az írók dolgába. [...] A fiatal jugoszláviai magyar írók érzik, hogy elhagyatottak, hogy a »befutott« írók félvállról beszélnek velük. Érzik, hogy néhány író presztízse miatt nekik hallgatniuk kell. [...] Valóban meg kell akadályoznunk

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Bóna Júlia: *Hozzászólásom. Magyar Szó*, 1950. jún. 4.

⁶⁴ Tomán László: *Bűnös irodalompolitika. Magyar Szó*, 1951. ápr. 21.

azt, hogy két-három ember (leginkább hozzá nem értő ember) döntő szerepre tegyen szert irodalmunkban. [...] Lesz-e demokrácia abban az irodalomban, amelyben ketten-hárman fel akarnak számolni egy-egy író-nemzedéket? Aligha. Az ilyen irodalompolitikának megbocsáthatatlanok a bűnei.”⁶⁵

A vitába bekapcsolódó Bogdánfi Sándor szükségesnek tartotta elmondani, hogy az „öregek” és a „fiatalok” között világnézeti különbségek vannak, ám sehogyan sem beszélhetünk egy írónemzedék elhallgattatásáról (mint azt Tomán írja), hiszen eddig is volt s most is van közlési lehetőségük meg lehetőségük a nyilvános szereplésre.⁶⁶

Bálint István *Merész szölamok a szölamirodalomról* címmel a *Magyar Szóban* írta meg az irodalmi vitával kapcsolatos észrevételeit.⁶⁷ Bálint szerint itt világnézeti kérdésekről van szó, továbbá a fiatal írók „véd- és dacsövetségéről”, amelyet Bori Imre, Fehér Ferenc és Tomán László hozott létre. Meg is vádolta őket, hogy ez a dacsövetség „nem szolgálta a fiatal írók ügyét”, sőt, „a maga számára monopolizálta az *Iffjúság Szavát*, gátolta az új tehetségek jelentkezését”.⁶⁸

A vitában Fehér Ferenc is szót kért. 1951 májusában a *Magyar Szóban* Bálint István vádjait cáfolta, miközben találóan fogalmazta meg, hogy a fiatal hidások jelentkezése voltaképpen „a szovjet bürokratizmus maradványait vedlő irodalmi életünk minden gátlást elsöprő új szele”.⁶⁹

Ehhez csatlakozott Bori Imre is, aki megerősítette, hogy itt világnézeti különbségekről van szó, a dogmatista irodalomszemlélettel való szembe- szegülésről.⁷⁰ „Nagyon jól tudjuk, miért nincs nagy szovjet irodalom, miért vannak a mi kis vajdasági magyar irodalmunkban is olyan gyenge alkotások. A szölamköltészet csak egyik megnyilvánulása ennek az általános tünetnek. Azért, mert sohasem az élet, a társadalom volt mérvadó, hanem az elmélet, a »jövöbe látás parancsa«. [...] A szölamköltészet, ami végeredményben a hazugság költészete, kétségtelen kortünet. [...] A proletkulton nevelődött irányító embereink azt az irányzatot követelték meg az íróktól is. Az ilyen irodalom a légvárak irodalma, felhőbe épített várakat az írókkal [...] és a valósággal nemigen törődik. [...] Az írók [...] a napi pártfeladatok szemszögéből írnak rossz iskolai dolgozatokat. Termésünk nagy része ilyen rossz iskolai dolgozatokból áll, különböző szépenhangzó címekre írva: testvériség-egy-

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Bogdánfi Sándor: *Irodalom és világnézet*. *Magyar Szó*, 1951. ápr. 22.

⁶⁷ Bálint István: *Merész szölamok a szölamirodalomról*. *Magyar Szó*, 1951. máj. 4.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Fehér Ferenc: *A „monopolizálás” – ahogy én látom...* *Magyar Szó*, 1951. máj. 8.

⁷⁰ Bori Imre: *Mondjunk néhány szót az „író jövöbe néző szeméről” is!* *Magyar Szó*, 1951. máj. 12.

ség, munkás-parasztszövetség stb. A valóság, a társadalmi élet, a pszichikai változások, szellemi élet nem is érdekli ezt az irodalmat. [...] Az életet, a vajdasági magyarság életét nézzék az írók, ne Timofejevet bújják. [...] Míg a dogmákat rögzítik a könyvbe mélyedve, addig nem látják, hogy szép a bácskai est, a táj, hogy vannak kislányok, akiknek a fellebbenő szoknyáján éppen olyan jó ottfelejteni a szemet, mint a most elkészült híd pompás ívein, és a madárdal sem kutya, és azt is jó hallgatni, nem csak a traktordübörgést, és hogy egy lányszembe mélyedni éppen olyan jó dolog, mint egy májuselseji felvonulásban ujjongani!”⁷¹

Herceg János a vitához való hozzászólásában többek között a tehetséges írók és a dilettánsok, a műkedvelők megkülönböztetésének szükségességét hangsúlyozta, meg egyes magyar lapok rossz irodalompolitikáját, amely az írókat elbátortalanítja, a dilettánsok alá pedig lovat ad.⁷² „Nem mindenki költő, aki verset ír, és nem mindenki elbeszélő, aki tolla után él. [...] Nálunk ma még kevés az olyan tehetség, aki valóban irodalmi attitűddel szólhatna népünkről, környezetünkről, a korról, a politikai és társadalmi helyzetről, amelyben élünk; kevés az olyan tehetség, aki művészi igénnyel léphetne fel, szóval kevés az író. [...] S mivel ma sokkal több magyar lap közöl irodalmat, a kézírathányt elosztják a dilettánsok. Soha annyi dilettáns nem jutott szóhoz a vajdasági irodalom mozgalmában, mint napjainkban. Visszaszorítani vagy egyszerűen kiharcolni őket körünkből – egyszerűen lehetetlen. [...] Vajjon lapjaink szerkesztői tudják-e, mennyi kárt okoznak azzal, ha olyan emberektől kérnek verset vagy novellát, akik keserves kínlódással kiizzadnak valamit, aminek a vershez vagy elbeszéléshez csak annyi köze van, hogy az illető akarnok a műfaj kaptafájához ragaszkodott. Tudatában vannak-e egyes szerkesztőink, hogy kritikátlanságuk, hozzá nem értésük egyenlő a felelőtlenséggel, és irodalmi mozgalmunkat fejlődésében fékezi?”⁷³

B. Szabó György *Irodalmunkról – 1951-ben* című írásában a *Hid*-ban megkísérelte értékelni a szovjet dogmatizmustól szabaduló vajdasági magyar irodalom jelenségeit (amelynek egyik szegmentumát éppen a fellángoló irodalmi viták képezték), és összefoglalni a beindult demokratizálódási folyamat erőit és tévelygéseit is.⁷⁴ Szerinte „a szovjet irodalomélet revíziója felszínre hozta a tévedések és tudománytalanságok egész sorát: felfedte a szovjet esztétika dogmatikus és bürokratikus jellegét, sietette a szovjet példa irányító hatásának a felszámolását irodalmunkban és művészetünkben. [...] Ez a harc vetette fel és sürgette az írói és művészi alkotásszabadság meg-

⁷¹ Uo.

⁷² Herceg János: *Irodalmi helyzetünkről*. Magyar Szó, 1951. jún. 22.

⁷³ Uo.

⁷⁴ B. Szabó György: *Irodalmunkról – 1951-ben*. *Hid*, 1951. 10–11., 625–633.

határozását a szocializmusban. [...] A demokratizálódás nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy irodalmunkban »szabad a vásár«, és most már felesleges örködni irodalmi életünk egysége felett, hogy hallgatólagosan tudomásul kell venni a negatív jelenségeket, és napirendre kell térni felettük!”⁷⁵

A vajdasági magyar irodalom legnagyobb mulasztásaként B. Szabó a kritika hiányát nevezte meg, mondván, hogy sok vitás irodalmi kérdés megoldódott volna, ha irodalomkritikánk idejében reagál a jelenségekre, és idejében szembeszáll a tévelygésekkel.⁷⁶ Írásában helyesen mutat rá az irodalmi dilettantizmus kiszolgálóira, a lapokra és folyóiratokra, amelyek kellő kritika nélkül gyakran „műkedvelő” írók/költők alkotásait közölték, és az igényes irodalmi alkotások helyett hagyták elszaporodni a „tárcairodalmat”.⁷⁷ Ha valaki időben elemezte volna a lapok és folyóiratok irodalmi oldalait és rovatait, akkor már korábban napirendre kerültek volna ezek a kérdések.⁷⁸

Végezetül, a fiatal írók körül kialakult vitát is B. Szabó György összegezte 1951 májusában, Herceg Jánoshoz intézett levelében.⁷⁹ Nézete szerint a két szemben álló írói csoportot nem világnézeti különbségek választják el egymástól.⁸⁰ Kifejtette, hogy az irodalmi vita nem jutott el a vajdasági magyar irodalom lényeges kérdéseinek felvetéséig, sem pedig az alapvető problémák tisztázásáig, hanem csak elmélyítette az ellentéteket írók és irodalmi csoportosulások között.⁸¹ Védelembe is vette a fiatalokat, mondván, hogy „káros és helytelen egy tehetséges írókból álló irodalmi csoportot irodalmunk első számú ellenségének kikiáltani”.⁸² „Senki se vonja kétségbe, hogy a fiatalok új hangot hoztak irodalmunkba. De ez az új szabadabb felfogás az irodalom és a művészet kérdéseiben a demokratizálódás első jelentősebb irodalmi visszhangja is volt. A fiatalok fellépése és irodalmi életünk demokratizálódásának a folyamata szorosan egybeesett. Az új írói szemlélet ennek a jelentős társadalmi átalakulásnak egyik irodalmi következménye. [...] Irodalmi életünk demokratizálódása elválaszthatatlan társadalmi életünk demokratizálásától.”⁸³

A vitából adódóan B. Szabó előrevetítette a vajdasági magyar írókra váró feladatokat is. Többek között azt, hogy meg kell vitatni a könyvkiadás kérdé-

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ B. Szabó György: *Levél Herceg Jánosnak*. *Magyar Szó*, 1951. máj. 20.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo.

⁸³ Uo.

seit, a kiadói terveket, de „folyóiratunk és lapjaink irodalmi rovatainak szerkesztési elveit”, valamint „az írók és a szerkesztőségek közötti kapcsolatok” kérdését is.⁸⁴ Mindez „irodalmunk művészi színvonalának emeléséért és a dilettantizmus fékentartásáért” szükséges.⁸⁵

Az 1950-ben fellépő ifjú hidasokkal kapcsolatban felmerül egy kulcsfontosságú kérdés: vajon egy egységes programmal induló nemzedékről van-e szó, vagy csak véletlenszerűen „összeállt” fiatal írók csoportjáról? Erre a kérdésre a pontos választ a nemzedék tagjai fogalmazták meg évekkel később, mindenekelőtt Bori Imre és Tomán László.

Bori Imre az áprilisi *Hid* huszadik évfordulójára közölt írásában a többi között így vélekedett a fellépő fiatalok csoportjáról, amely „kereste helyét szellemi életünkben”: „Ezt az 1950-es nemzedéket valójában az jellemezte, hogy nem volt »nemzedék« a szó szorosabb értelmében [...], hiszen 1950 áprilisa óta valójában soha nem volt együtt, még ha érzelmes pillanatokban vállaltuk is az együvé tartozás tudatát. [...] Nem is lehetett nemzedék, hiszen olyan korban álmódott irodalomról, amikor a szellemi forrongások éppen tetőztek, az ellentmondások pedig ellentmondásos feladatok elé állítottak egykori »öreget« és egykori »fiatalt« egyaránt. Mert nagy összecsapások korszaka volt az [...], lényegében a múlt és a jövő csapott össze.”⁸⁶ Bori „virtuális nemzedéknek”, sőt „márciusi nemzedéknek” nevezte a fiataloknak ezt a csoportját, amelynek ő volt az egyik hangadója.⁸⁷

Tomán László egyik írásában elárulja, hogy az akkori fiatalok „B. Szabó György akkori főiskolai tanár biztatására” hozták össze a *Hid* áprilisi számát, s hogy akkor aligha gondoltak „nemzedékké konstituálódásra”.⁸⁸

„Juhász Géza például, jóval idősebb volt nálunk. Mások viszont, velünk egykorúak kimaradtak, magam sem tudom, miért.”⁸⁹ „Inkább arról volt szó, hogy irodalmi mozgalommá állhattunk össze, ha... [...] Ahhoz, hogy mozgalommá váljunk, azonos irodalmi eseményekre lett volna szükségünk, mi azonban akkor nem indultunk közös alapokról [...], csak a fellépésünk volt együttes és az akarásunk határozott. [...] Mi tartott mégis össze bennünket? Rajongtunk az irodalomért, az alkotás tüze fűtött, elégedetlenek voltunk (már aki), változtatni akartunk irodalmunk akkori állapotán, elleneztük azt, hogy egyetlen – szerintünk maradi, elavult – érvényesül csupán (a szocialista

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Bori Imre: *Húsz év után. Magyar Szó*, 1971. febr. 20.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Tomán László: *Negyven évvel ezelőtt is tavasz volt ilyenkor. Magyar Szó*, 1990. ápr. 28.

⁸⁹ A *Hid* áprilisi számának szerzői közül a legidősebb B. Szabó György (1920) volt, a legfiatalabb pedig Major Nándor (1931).

realizmus néven ismert sztálinista találmány), de talán leginkább az idézte elő ellenszenvünket, hogy az irodalomban néhány ember tartotta kezében a hatalmat. Mindenekfelett: ezt a számot csak azért is meg akartuk csinálni. Alkalom volt ez, esély, amelyet, tudtuk, csak egyszer adatik meg.”⁹⁰

A szám megjelenését követő vita háttéréről és okairól Tomán ezt írta: „Az »öregek« nyakig benne voltak a dogmatizmusban, a szocialista realizmusban, [...] védték, szolgálták a rendszert irodalomban, sajtóban, politikában egyaránt. [...] Mi »fiatalok« másról és másképpen akartunk beszélni az irodalomban, másfajta irodalmi életet képzeltünk el és kívántunk. [...] Azt hiszem, ezzel rémesen felbosszantottuk az akkori irodalmi vezető köröket, amelyek egyúttal politikai vezető körök is voltak. Hisz például a Híd főszerkesztői – egészen 1951-ig, amikor Majtényi Mihály vette át a folyóiratot – egyúttal politikai funkcionáriusok voltak. Meg is indult ellenünk a hajsza.”⁹¹

Tomán Bosnyák Istvánt idézve mondja, hogy az akkori hatalmasságok szándéka volt „megtörni a nemzedékké válás kísérletét! Szétverni a fiatalok nemzedéki közösségét, elszigetelt egyedekre bontani, s ily módon [...] »leszerelni őket!“⁹²

Ez végül sikerült is.

A továbbiakban nem állt fel egységesen a fiatal hidasok nemzedéke.

S mi történt volna, ha történetesen feláll a „márciusi” hidasok nemzedéke, ahogyan Bori Imre nevezte őket?

Erre a választ maga Bori adta meg, aki évekkel később közzétette a fiatalok konkrét célkitűzéseit (az úgynevezett Március-mozgalom kibontakoztatását), amelyeket határozati javaslat alakjában kellett volna elfogadniuk egyik akkori összejuvetelükön, de sajnálatos módon erre soha nem került sor.⁹³

„1. A Március-mozgalom a fiatal magyar írók társulása.

2. A Március-mozgalom célja a fiatal írók bevezetése az irodalomba.

3. Meg kell szüntetnünk az irodalom kívülről való irányítását.

Bürokrátáknak semmi keresnivalójuk az irodalomban.

4. A vajdasági magyar irodalom csak akkor válhat nagy irodalommá, ha a teljes valóságot tükrözi. A fiatal íróknak elsődrendű feladata, hogy ilyen irányban szolgálják az irodalmat.

5. A fiatal íróknak tanulmányozniuk kell népünk életét (a gyári munkásság megélhetési és munkaviszonyai, problémái; a falusi lakosság élete; »Vajdaság fölfedezése«).

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo. Bosnyák István *Megújhódás – megoszlás nélkül?* című tanulmányából idézett Tomán László.

⁹³ Bori Imre: *Húsz év után. Magyar Szó*, 1971. febr. 20.

6. Vajdaság magyarsága nemzetiségi problémáinak felvetése és megoldása.
7. Ahogy a lehetőségek megengedik (papírválság megszűnése), megindítjuk független folyóiratunkat, a »Márciust«, és kiadó-szövetkezetet alapítunk Március-könyvtár néven.
8. Tanulmányoznunk és fordítanunk kell a klasszikus és modern nyugati irodalmat.
9. A délszláv irodalmat közelebb kell hoznunk közönségünkhöz.”⁹⁴

A több célkitűzés mellett érdekes, és azóta régen elfeledett tény, hogy az 1950-es nemzedéknek volt folyóirat-alapítási szándéka is. Ez a kezdeményezés olvasható ki Bori Imrének egyik, 1951 januárjában a *Híd*-ben közölt írásából is, amelyben a többi között ez áll: „Az egész vajdasági magyar irodalom égető kérdéseinek jó részét könnyűszerrel meg tudnánk oldani, ha a Híd mellett a vajdasági magyar fiatalok és kezdő írók irodalmi folyóiratot kapnának. Nemcsak az egyes írók és költők egyéni fejlődésében jelentene ez hatalmas lépést előre, az irodalmi termelést nemcsak megindítaná, hanem igen magas fokra is emelné. [...] A vajdasági magyar kezdő íróknak folyóiratra van szükségük, meg sokan nem tudják rögtön megtenni azt a nagy ugrást az Ifjúság Szavától a Híd-ig, vagy ha megtették, nem bírják kiheverni. [...] Hány ilyen fiatalunk van, akik már kinőttek az Ifjúság Szavából s most lap és hely nélkül, asztalfiókoknak vagy szerkesztőségi papírkosárnak írnak. Föltétlenül lehetővé kell tennünk, hogy kezdő íróink átlagtermése is napvilágot lásson.”⁹⁵

Ezt sugallta Bogdánfi Sándor is egyik vitacikkében 1951 áprilisában, mondván, hogy „ha nem nehezedne ránk az átkozott papírhiány, már megjelent volna az ifjúsági almanach, sőt folyóirata is volna a kezdő íróknak”.⁹⁶

A fiatal írók azonban akkor még nem kaptak folyóiratot. Mint Bori Imre írta, „a lendületes kezdés után [...] nemcsak megtorpant ez a nemzedék, hanem alapjában véve lemondott kritikai igényeinek érvényesítéséről is, [...] félmelegdásokkal kényszerült megelégedni, s nem tudta a jugoszláv irodalmat oly intenzíven átható modernista törekvésekből sem az éltető nedveket felszívni. [...] Így maradt ez a nemzedék hosszú ideig, jellemzően a félúton a hagyományok és a szocialista realizmus, valamint a modernista törekvések között”.⁹⁷

Ugyancsak fontos megállapítása, hogy „sem az ötvenes évek kezdetén újra megszólaló idősebb írónemzedék, sem az ugyanebben az időszakban fellépő fiatalok vitorlájukat nem feszíthették az előreröpítő szeleknek, s így

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Bori Imre: *Mi és a „Mladost” öt éve. Hid, 1951. 1., 58–61.*

⁹⁶ Bogdánfi Sándor: *Irodalom és világnézet. Magyar Szó, 1951. ápr. 22.*

⁹⁷ Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1945 után. Hid, 1968. 9., 934–955.*

sem kibontakozni, sem kiteljesedni az ekkoriban feltűnő törekvések valójában nem tudtak”.⁹⁸ Ettől eltekintve, mint Szeli István fogalmazott, „az ötvenes évek eleje tehát az a nagy gátszakadás, amely a frissebb, elevenebb irodalmi szellem beáramlását” tette lehetővé.⁹⁹

Mindezt azért volt fontos részletesen is áttekinteni, mert a fiatal hidasok nemzedéke jórészt az *Ifjúság Szava* fiatal nemzedéke volt egyben, amelynek kibontakozása, érlelődése több éven át tartott a lap irodalmi rovatában (amelyet akkortájt Fehér Ferenc és Major Nándor szerkesztett), s az annyira vitatott „új hang”-jukat elsőként nem 1950-ben, az áprilisi *Híd*-ban, hanem már korábban (1948-tól kezdődően) az *Ifjúság Szavában* hallatták.

A *Híd* áprilisi száma nyomán azonban, miután napirendre került a lapok irodalmi dilettantizmust serkentő irodalompolitikája, az *Ifjúság Szava* is levonta a következtetéseket, és a rákövetkező időszakban irodalmi rovatában éppen azokat a szempontokat igyekezett érvényesíteni, amelyeket annak idején Bori Imre fogalmazott meg.

THE RISE OF THE *HIDASOK* IN APRIL 1950 AND THE *IFJÚSÁG SZAVA*

One of the main characteristics of the first couple of years of the journal *Ifjúság Szava* (*The Word of Youth*) was the pursuit of new (literary) tones. This was the time of ‘slogan’ literature and ‘mass’ poetry, but also the time when a young generation of writers, the young *hidasok* (bridgers) emerged in April 1950. It can be claimed an important fact that half of the team of the young *hidasok* contributed to the *Ifjúság Szava*, and therefore, it was the journals’ young team that had matured by 1950, that is, the April issue of the journal *Híd* (The Bridge), which initiated a dispute between the “young” and the “old”. The revival and path-finding, or rather the striving and opening towards modernity and world literature, which succeeded ‘slogan’ literature, is indisputably the merit of the young generation that presented themselves in the *Híd* in 1950; nevertheless, the truly new tone came later with the Symposium-generation.

Keywords: *Ifjúság Szava* (The Word of Youth), *Híd* (The Bridge), the 1950’s generation, the April 1950 issue of the *Híd*, disputes

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Szeli István: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1945 után*. *Híd*, 1968. 7–8., 769–798.

UTASÍTÁS

a kéziratok formai kialakításához

Kérjük a Hungarológiai Közlemények szerzőit, hogy a folyóirat következő számától kezdődően kéziratuk kialakításakor és benyújtásakor az alábbi elvekhez tartsák magukat:

– A folyóiratban nem jelentethető meg másutt már publikált szöveg, sem más folyóiratokban, kiadványokban hasonló cím alatt megjelent szöveg módosított változata.

– Az a szöveg jelentethető meg, amely legalább két pozitív recenziót kapott.

– Ha a tudományos munka projektumi kutatás keretében készült, a szöveg első oldalának alján, lapalji jegyzetben fel kell tüntetni a projektumi kutatást támogató intézmény teljes hivatalos megnevezését és a projektum számát (l. ennek a számnak a szövegeiben).

– Tudományos tanácskozáson elhangzott szöveg esetében, úgyszintén a szöveg első oldalának alján, lapalji jegyzet formájában fel kell tüntetni a tanácskozás címét, az ezt szervező intézmény megnevezését, székhelyét, valamint a tanácskozás megtartásának színhelyét és időpontját.

– Kívánatos, hogy a szöveg címében kulcsfogalmak szerepeljenek. Ha a cím ilyen fogalmakat nem tartalmaz, tanácsos alcímbe pontosítani a szöveg tárgyát.

– A szöveghez tartozhatnak lapalji jegyzetek, ezek azonban nem helyettesítik az irodalomjegyzéket.

– A tanulmányok szövegét elektronikus formában (Word formátum, Times New Roman betűtípus) kell a szerkesztőség (hungar@ff.uns.ac.rs) vagy a főszerkesztő (harkaieva@stcable.net) elektronikus postacímére eljuttatni.

*

Részletes szerkesztési utasítások:

*Hungarológiai Közlemények év/szám. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék
Papers of Hungarian Studies év/szám. Faculty of Philosophy, Novi Sad*

ETO: (14-es betűnagyság, normál betűk, verzál, 1,5-es sorköz)

A szerző neve (rang nélkül) (14-es betűnagyság, normál betűk, 1,5-es sorköz)

(A szerzőt foglalkoztató intézmény neve, székhelye, a szerző elektronikus elérhetősége vagy lakcíme) Pl.:

Újvidéki Egyetem, BTK,

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

xxxxx@yyyyyyy /*10-es betűnagyság, normál, 1-es sorköz/

A SZÖVEG CÍME (14-es betűnagyság, félkövér, verzál, 1,5-es sorköz)

Ha van: a szöveg alcíme (14-es betűnagyság, normál, 1,5-es sorköz)

Rövid tartalmi összefoglaló, bekezdések nélkül (10-es betűnagyság, normál, 1-es sorköz, legfeljebb 15 sornyi).

Kulcsszavak: (a végén pont nélkül, 10-es betűnagyság, normál, 1-es sorköz, legfeljebb 10)

A dolgozat főszövege, 12-es betűnagyság, normál, 1,5-es sorköz. Maximális terjedelem: egy szerzői ív (16 oldal vagy 30.000 karakter).

A szövegben (a lapalji jegyzetekben is) pontosan kell jelölni a kis- és nagyköjtöjeleket, illetve a gondolatjeleket (l.: egy-egy; 1914—1918-ig; a regény – minden más vonatkozásban – megfelelni igyekszik...). Évszázadok jelölésekor javasolt az arab számok használata (20. századi).

A közcímek

(számozás nélkül), a művek címe, valamint a kiemelések dőlt (kurzív) betűkkel írandók. A címekhez és kiemelésekhez járuló toldalékokat közvetlenül a cím, illetve a kiemelés után kell írni normál szedéssel (a *Bánk bámmal*, ebben a *dalban*...).

A közcímek alatt egyéb alcímek is sorakozhatnak. A szerzői kiemelések jelölése zárójelben történik (kiemelés tőlem).

A jegyzeteket lapalji jegyzet (lábjegyzet) formájában kell feltüntetni, a szövegszerkesztő program „Beszúrás”/”Insert” parancsának felhasználásával. A lábjegyzetben a rövidítéseket a helyesírási szabályoknak megfelelően (és megfelelő szóközökkel) kell jelölni: ua. (ugyanaz), uo. (ugyanott), i. h. (idézett hely), i. m. (idézett mű), vö. (vesd össze), l. (lásd) stb. A lábjegyzet kezdetén minden rövidítést nagybetűvel kezdünk.

Az idézetek lelőhelyét magában a főszövegben jelöljük, pl. (PROPP 1983) vagy, oldalszámmal (PROPP 1983; 26).

Kiadás(ok)

KEMÉNY István (2001): Hideg. Versek (1996—2001). Palatinus, Bp.
PÉTERFY Gergely (2008): Halál Budán. Kalligram, Pozsony

Irodalom

Könyv: FORSTER, E. M. (1999): A regény aspektusai. Ford. Szili József. Helikon Kiadó, Bp.
HOPPÁL M.–JANKOVICS M.–NAGY A.–SZEMADÁM Gy. (2000): Jelképtár. Helikon Kiadó, Bp.
HORVÁTH Györgyi (2007): Nőidő. A történeti narratíva identitásképző szerepe a feminista irodalomtudományban. Léda könyvek. Kijárat Kiadó, Bp.
KULCSÁR SZABÓ Ernő (1998): A megértés alakzatai. Csokonai Kiadó, Alföld könyvek, Debrecen.
KULCSÁR SZABÓ Ernő (2000): Irodalom és hermeneutika. Akadémiai Kiadó, Bp.
SÍKLAKI István (1995, szerk.): A szóbeli befolyásolás alapjai I–II. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
SZILI Katalin (2004): Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata. Tinta Könyvkiadó, Bp.
Gyűjteményes kötetben megjelent tanulmány: RICOEUR, Paul (1999): Emlékezet – felejtés – történelem = Narratívák 3. A kultúra narratívái. Szerk. és a szövegeket gondozta: Thomka Beáta. Kijárat Kiadó, Bp., 51–68.
SZEGEDY-MASZÁK Mihály (1998): Fordítás és kánon = Sz.-M. M.: Irodalmi kánonok. Csokonai Kiadó, Debrecen, 47–70.
Folyóirat-publikáció: NYOMÁRKAI István (1998): A nyelvhasználat udvariassági stratégiái. Magyar Nyelvőr, 3., 277–283.
ŽIŽEK, Slavoj (2009): Liberális utópia. Ford.: Szügyi Edit. Híd, 9., 121–130.
Elektronikus forrásművek: BALASSA Péter (1980): A forrásmű címe. Kiadó, Kiadás helye vagy Folyóirat, szám., 24–62. URL: <http://teljes webcím...>

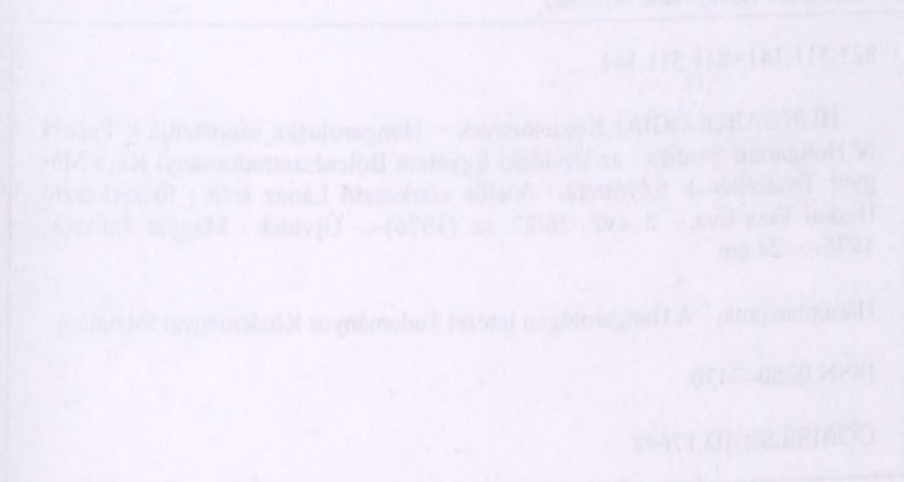
(Megjegyzés: Egyenlőségjelet csak kötetekre való hivatkozáskor használunk, folyóiratforrások esetében nem.)

A bibliográfiai adatok fenti jelölésmódja érvényes a lábjegyzetre vonatkozóan is. Ez utóbbiak jegyzetapparátusában sem a hivatkozott szerzők családnevének, sem művük címének feltüntetésekor nem ajánlott a dőlt (kurzív) betűk vagy a verzál írásmód (csupa nagybetű) alkalmazása.

Idegen nyelvű kiadványokra való hivatkozáskor a bibliográfiai adatok élén a szerző családneve áll első helyen, utána, vesszővel elválasztva következik utóneve (l.: Ricoeur, Paul). Nemcsak a mű címe, hanem a kiadó neve, illetve a kiadás helye is idegen, eredeti nyelven írandó.

Kérjük a szerzőket, hogy kéziratuk beküldése előtt ellenőrizzék szövegük helyesírását, nyelvhelyességét, a jelölések pontosságát és következetességét, a közcímek következetes alkalmazását, valamint hogy korrigálják a gépelési hibákat. A nyelvileg-helyesírási gondozatlan kéziratokat, valamint azokat, amelyek nem tartják be az itt feltüntetett szerkesztői utasításokat, kénytelenek leszünk átdolgozásra javasolni.

A Hungarológiai Közlemények szerkesztősége

Műszaki előkészítés: Csernik Előd, tel.: 064/14 10 272

VERZAL Nyomda, Újvidék, tel.: (021) 505-103

Készült 2009-ben 200 példányban.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

821.511.141+811.511.141

HUNGAROLÓGIAI Közlemények = Hungarološka saopštenja = Papers of Hungarian Studies : az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Tanszékének folyóirata / felelős szerkesztő Lánosz Irén ; főszerkesztő Harkai Vass Éva. – 8. évf., 26/27. sz. (1976)–. – Újvidék : Magyar Tanszék, 1976–. – 24 cm

Háromhavonta. – A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei folytatása

ISSN 0350-2430

COBISS.SR-ID 17698

ISSN 0350-2430

9 770350 243006

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿՈՄԻՏԵ